

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»  
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ  
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»  
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова  
праця на правах рукопису

**ЯСТРЕБОВА ВІРА АНДРІЇВНА**

УДК:321.013:94 (470+570) «1991/...»

**ДИСЕРТАЦІЯ**

**СТВОРЕННЯ НЕВИЗНАНИХ КВАЗІДЕРЖАВНИХ УТВОРЕНЬ  
ЯК ТЕХНОЛОГІЯ ПОЛІТИЧНОЇ ДЕСТАБІЛІЗАЦІЇ В  
ПОСТРАДЯНСЬКИХ КРАЇНАХ**

Спеціальність 052 - Політологія

Галузь знань 05 - Соціальні та поведінкові науки

Подається на здобуття ступеня **доктора філософії**

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

\_\_\_\_\_ В. А. Ястребова

**Науковий керівник:** Мамонтова Елла Вікторівна,  
доктор політичних наук, професор,  
професор кафедри політичних теорій

Одеса - 2025

## АНОТАЦІЯ

*Ястребова В.А.* Створення невизнаних квазідержавних утворень як технологія політичної дестабілізації в пострадянських країнах. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 052 – Політологія (галузь знань 05 - Соціальні та поведінкові науки). – Національний університет «Одеська юридична академія», МОН України, Одеса, 2025.

**Актуальність теми дослідження.** Питання причин та передумов виникнення квазідержавних утворень, їх місце на геополітичній мапі світу та роль у глобальному політичному процесі, наслідки їх появи та вплив на регіональні політики сьогодні є не лише предметом теоретичних рефлексій, але й входять у перелік невідкладних завдань прикладної політології. В сучасному світі нараховується досить значна кількість квазідержавних утворень, які вважаються «сірими зонами», через те, що на їх територіях не діє міжнародне законодавство, а владний контроль утримують невизнані збройні формування та політичні сили, які називають себе урядом. Перед усім, створення квазідержавних утворень є складовою гібридних воєн, які поєднують у собі військові, політичні, економічні та інформаційні методи.

Нажаль, не оминула дана тенденція й країни пострадянського простору, зокрема й Україну. Пострадянський простір був і залишається зоною підвищеної геополітичної напруги, де зовнішні актори, і перед усім Росія, активно використовують квазідержавні утворення для досягнення своїх стратегічних цілей у якості інструментів дестабілізації сусідніх країн, підриву їхнього суверенітету та створення зон «заморожених конфліктів». Актуальність дослідження процесу створення квазідержавних утворень як технології політичної дестабілізації саме в пострадянських країнах, і, перед усім, в Україні, зумовлена низкою факторів. По-перше, в умовах російсько-української війни розуміння механізмів створення та функціонування

квазідержавних утворень, таких як ЛНР/ДНР є життєво важливим для протидії агресії. По-друге, квазідержавні утворення – це завжди потужні платформи для поширення дезінформації та пропаганди, що розколює українське суспільство. По-третє, феномен квазідержав становить загрозу не лише для України, але й для міжнародної безпеки в цілому. По-четверте, дослідження допоможе виявити внутрішні фактори, які сприяють виникненню квазідержав, що дозволить розробити стратегії зміцнення держави та запобігання внутрішнім конфліктам у подальшому. Отже, дослідження процесу створення квазідержавних утворень є не лише актуальним, але й необхідним для забезпечення національної безпеки України та стабільності в регіоні.

Оцінюючи ступінь наукової дослідженості теми зауважимо, що сучасні політологічні розвідки феномену квазідержавного утворення як теоретичного концепту та політичної практики характеризуються широким спектром напрямків: етнополітичним, конфліктологічним, нацбезпековим, історико-регіональним, міжнародно-правовим, політологічним тощо. На сьогодні феномен самопроголошених але невизнаних держав пригортає увагу багатьох дослідників, які намагаються концептуалізувати його у категоріях історії, міжнародного права, теорії міжнародних відносин, конфліктології, політології. Крім того, дослідження з цієї проблематики завжди стикаються із ґрунтовним бекграундом «Realpolitik», що позначається на суб'єктивізмі у їх висновках та оцінках. Саме тому спроби осмислення цього явища ускладнено наявністю широкого діапазону теоретико-методологічних підходів до його вивчення і оцінки, наслідком чого є відсутність чіткого категоріального інструментарію. Традиційно причини виникнення, специфіка та деструктивний характер квазідержавного утворення в певному регіоні світу вивчаються у фокусі його конфліктогенності на базі етнічних, расових, політико-ідеологічних, економічних, релігійних, мовних чинників. Втім погляд на створення невизнаних квазідержавних утворень як на технологію політичної дестабілізації та встановлення контролю над конкретним регіоном

третьої країни досліджено недостатньо. Зокрема це стосується досвіду країн пострадянського простору. Саме джерела, сутність та інструментарій даної технології, а також пошук шляхів протидії її розповсюдженню складають предметне поле нашого дослідження.

Дисертаційна робота виконана в рамках наукових досліджень Національного університету «Одеська юридична академія», у контексті теми: «Правове та соціальне життя України у людиноцентристському вимірі в цифрову еру» на 2021–2025 рр. (державний реєстраційний номер 0122U000266), а також у межах плану науково-дослідницької роботи кафедри політичних теорій факультету психології, політології та соціології Національного університету «Одеська юридична академія» – «Людиноцентристський вимір політики в умовах цифрових трансформацій».

**Мета дисертаційного дослідження** полягає у комплексному дослідженні процесів створення квазідержавних утворень та виявленні їх специфіки як технології політичної дестабілізації на матеріалі країн пострадянського простору.

Реалізація поставленої мети зумовила вирішення наступних дослідницьких **завдань**:

- визначити основні теоретико-методологічні підходи до вивчення феномену квазідержавних утворень та сформулювати категоріальний апарат дослідження;
- проаналізувати світовий досвід виникнення і функціонування квазідержавних утворень та окреслити політико-правові проблеми їх міжнародного визнання;
- виокремити особливості створення квазідержавних утворень на пострадянському просторі;
- окреслити етапи та визначити алгоритми створення квазідержавних утворень на території колишніх республік СРСР;
- виявити специфіку експансіоністської політики РФ на пострадянському просторі, визначити її напрями та інструменти впливу;

- розкрити роль сепаратистських рухів у практиках дестабілізації політичної ситуації в країнах пострадянського простору;
- окреслити шляхи протидії інспірованим процесам створення квазідержавних утворень в Україні.

**Об'єктом дослідження** є сучасні квазідержавні утворення як суспільно-політичний феномен.

**Предметом дослідження** є процес створення квазідержавних утворень як технологія дестабілізації політичної ситуації в пострадянських країнах.

**Методологія дослідження.** У роботі використані загально-наукові і спеціальнонаукові методи: порівняльний, спостереження, індукція і дедукція, аналіз і синтез, системний, структурно-функціональний. Методи порівняння, індукції та дедукції використовувалися при розгляді особливостей створення квазідержавних утворень на пострадянському просторі; вивченні світового досвіду виникнення і функціонування квазідержавних утворень та виокремленні політико-правових проблем їх міжнародного визнання. Аналіз і синтез використано при вивченні квазідержавного утворення як феномену соціально-політичного буття, окресленні підходів до його визначення та концептуалізації, виявленні причин та особливостей створення. Метод узагальнення використано при розгляді загальних особливостей процесу створення квазідержавних утворень в країнах пострадянського простору. Системний метод використаний при аналізі технології створення квазідержавного утворення як інструменту системної експансіоністської політики РФ. Метод спостереження застосовано при аналізі змін та активізації сепаратистських настроїв в окремих регіонах України з 2005 по 2022 роки. Структурно-функціональний метод застосований при розгляді етапів та алгоритмів створення квазідержавних утворень на території колишніх республік СРСР у зв'язку із особливостями форми державного правління, політичного режиму, територіального устрою, законодавства.

**Наукова новизна.** Отримані результати мають наукову новизну та конкретизуються у таких положеннях:

*уперше:*

- запропоновано авторське визначення квазідержавних утворень з акцентом на сепаратизм як ключовий інструмент їх створення, а саме: квазідержавне утворення є специфічною формою політичної організації суспільства, яка використовується сепаратистськими групами з метою встановлення територіального контролю над регіоном, але яким не вистачає деяких критеріїв державності та/або міжнародного визнання;
- проведено порівняльний аналіз створення квазідержавних утворень на пострадянському просторі та інших геополітичних регіонах світу, що дозволило виявити певні розбіжності у їх траєкторіях, а саме: природу формування квазідержавного утворення, присутність етнічного фактору та зовнішній вплив зацікавленої країни. Аргументовано, що процес формування квазідержавних утворень на пострадянському просторі практично у всіх випадках відбувався шляхом сепаратизму;
- розкрито роль Російської Федерації у більшості сепаратистських конфліктів, що було покладено у основу процесів формування квазідержавних утворень на території колишнього СРСР через застосування так званих парамілітарних структур;
- запропонована стратегія протидії інспірованим РФ процесам створення квазідержавних утворень в Україні;

*уточнено:*

- підходи до типологізації квазідержавних утворень в пострадянських країнах. Зауважено, якщо на території Абхазії та Південній Осетії, не зважаючи на суттєву зовнішню підтримку з боку РФ, ключову роль у створенні квазідержавних утворень відігравав етнічний фактор, що вважається природнім для такого роду процесів, то у випадку України та Молдови етнічний контекст був повністю відсутній, а процеси сепаратизму були інспірованими ззовні;

- особливості гібридного впливу РФ на процеси політичної дестабілізації у країнах – колишніх республіках СРСР, який характеризують синкретичність і еклектизм, базування на геополітичних і геокультурних конструктах ідеології «руського миру», активне використання сучасних медіа і цифрових технологій, масштабне залучення агентів впливу;
- алгоритм створення квазідержави зовнішньо-інспірованим шляхом: впровадження та просування ідеології сепаратизму у певному регіоні країни методами гібридного впливу; створення сепаратистського руху, який би підтримував впроваджену ідеологію; активна діяльність сепаратистського руху та його інформаційна підтримка ззовні; протестна діяльність створеного сепаратистського руху; захоплення будівель державної влади сепаратистським рухом за допомогою парамілітарних утворень зацікавленої країни; формування «органів влади» квазідержавного утворення; організація референдуму про незалежність від материнської країни та проголошення квазідержавного утворення, як незалежної країни;
- специфіку експансіоністської політики РФ на пострадянському просторі, яка базується на розстановці сил у трикутнику «РФ – пострадянські країни – НАТО» та використанні технології гібридної агресії на основі стратегії тріступінчастих цілей: 1) блокування процесу розширення НАТО шляхом інтеграції колишніх республік СРСР; 2) створення буферної зони, яка забезпечить стратегічну віддаленість НАТО від російських кордонів (Білорусь, Молдова та Україна); 3) досягнення глобальних домовленостей на кшталт «Ялти-2», які могли б забезпечити новий поділ світу на сфери впливу;

*набуло подальшого розвитку:*

- концептуальне осмислення форм прояву та закономірностей поширення сепаратистських тенденцій як основи створення квазідержавних утворень;

- політико-правова контекстуалізація процесів виникнення та функціонування квазідержавних утворень;
- вивчення та розширення переліку невійськових ризиків, що сприяють потенційній загрозі реалізації квазідержавного проєкту.
- визначення механізмів заходів щодо протидії інспірованим процесам створення квазідержавних утворень в Україні.

**Теоретичне та практичне значення отриманих результатів** полягає в тому, що викладені в дисертаційній роботі положення можуть бути використані у науково-дослідницькій та експертній роботі з метою подальшого дослідження квазідержавних утворень як політико-теоретичного концепту та феномену сучасного глобального політичного процесу, при аналізі регіональних політичних процесів, зокрема у країнах пострадянського простору, виявленні технологій дестабілізації політичної ситуації через посилення сепаратистських тенденцій з подальшим просуванням і реалізацією квазідержавних проєктів, що скрадають загрозу національній безпеці та територіальній цілісності України. У політико-управлінській практиці матеріали роботи можуть бути використані органами державної влади та місцевого самоврядування, політичними партіями та громадськими організаціями, представниками ЗМІ в процесі розробки програм консолідації населення України та програм розвитку взаємодії між державною владою та громадянським суспільством. Результати досліджень можуть бути використані для розробки державної політики щодо реінтеграції окупованих територій, боротьби з сепаратизмом та зміцнення національної безпеки. У навчальному процесі результати дослідження можуть збагатити теоретичним і емпіричним матеріалом навчальні курси та спецкурси, тематика яких торкається проблем національної безпеки, регіональної політики, міжнародної політики, гібридизації політичних конфліктів тощо.

Результати дисертаційного дослідження представлено у 9 статтях, 6 з яких опубліковано у наукових фахових виданнях, затверджених МОН

України, 3 статті – у наукових закордонних виданнях, включених до наукометричної бази Web of Science та Scopus, а також у 2 тезах доповідей на науково-практичних конференціях та монографічному аналізі «Поглинання. Історія кремлівської окупації територій України 2014 - 2022 років».

Структура роботи зумовлена логікою дослідження, що впливає з його мети і основних завдань. Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел загальною кількістю 173.

**Ключові слова:** держава, квазідержвне утворення, політичний процес, політичні інститути, пострадянський простір, гібридна війна, політичний конфлікт, агресія, м'яка сила, національна безпека, сепаратизм, дестабілізація, етнонаціональна політика.

## SUMMARY

*Iastrebova V.A.* Creation of unrecognized quasi-state formations as a technology of political destabilization in post-Soviet countries. – Qualifying research work as manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in the specialty 052 – Political Science (field of knowledge 05 - Social and Behavioral Sciences). – National University “Odesa Law Academy”, Ministry of Education and Science of Ukraine, Odesa, 2025.

The issues of the causes and prerequisites for the emergence of quasi-state entities, their place on the geopolitical map of the world and their role in the global political process, the consequences of their emergence and influence on regional policies are today not only the subject of theoretical reflections, but are also included in the list of urgent tasks of applied political science. In the modern world, there is a fairly significant number of quasi-state entities that are considered “gray zones” due to the fact that international law does not apply on their territories, and power control is maintained by unrecognized armed formations and political forces that call themselves the government. First of all, the creation of

quasi-state entities is a component of hybrid wars that combine military, political, economic and information methods.

Unfortunately, this trend has not bypassed the countries of the post-Soviet space, including Ukraine. The post-Soviet space was and remains a zone of heightened geopolitical tension, where external actors, and above all Russia, actively use quasi-state entities to achieve their strategic goals as tools for destabilizing neighboring countries, undermining their sovereignty, and creating zones of “frozen conflicts.” The relevance of studying the process of creating quasi-state entities as a technology of political destabilization in post-Soviet countries, and, above all, in Ukraine, is due to a number of factors. First, in the conditions of the Russian-Ukrainian war, understanding the mechanisms of creation and functioning of quasi-state entities, such as the LPR/DPR, is vital for countering aggression. Second, quasi-state entities are always powerful platforms for spreading disinformation and propaganda that divides Ukrainian society. Thirdly, the phenomenon of quasi-states poses a threat not only to Ukraine, but also to international security as a whole. Fourthly, the study will help to identify internal factors that contribute to the emergence of quasi-states, which will allow developing strategies for strengthening the state and preventing internal conflicts in the future. Therefore, the study of the process of creating quasi-state entities is not only relevant, but also necessary for ensuring the national security of Ukraine and stability in the region.

Assessing the degree of scientific research on the topic, we note that modern political science research on the phenomenon of quasi-state formation as a theoretical concept and political practice is characterized by a wide range of directions: ethnopolitical, conflictological, national security, historical and regional, international legal, political scientific, etc. Today, the phenomenon of self-proclaimed but unrecognized states attracts the attention of many researchers who try to conceptualize it in the categories of history, international law, theory of international relations, conflictology, political science. In addition, research on this issue always encounters a solid background of "Realpolitik", which affects the

subjectivity in their conclusions and assessments. That is why attempts to understand this phenomenon are complicated by the presence of a wide range of theoretical and methodological approaches to its study and assessment, which results in the absence of a clear categorical toolkit. Traditionally, the causes of the emergence, specificity and destructive nature of a quasi-state formation in a certain region of the world are studied in the focus of its conflict-proneness on the basis of ethnic, racial, political-ideological, economic, religious, and linguistic factors. However, the view of the creation of unrecognized quasi-state formations as a technology of political destabilization and establishment of control over a specific region of a third country has not been sufficiently studied. In particular, this concerns the experience of the countries of the post-Soviet space. It is the sources, essence and tools of this technology, as well as the search for ways to counteract its spread, that make up the subject field of our research.

This dissertation aligns with the research focus of the National University «Odesa Law Academy», particularly the theme «Legal and Social Life of Ukraine in the Human-Centered Dimension in the Digital Age», for the period 2021-2025 (state registration number 0122U000266). The research plan falls within the purview of the Department of Political Theory's overarching project, «Human-Centered Dimension of Politics in the Context of Digital Transformation», for 2021–2025.

The purpose of the dissertation research is to comprehensively study the processes of creating quasi-state entities and identify their specifics as a technology of political destabilization based on the material of the countries of the post-Soviet space.

The implementation of the set goal led to the solution of the following research tasks:

- to determine the main theoretical and methodological approaches to studying the phenomenon of quasi-state formations and formulate a categorical research apparatus;

- to analyze the world experience of the emergence and functioning of quasi-state formations and outline the political and legal problems of their international recognition;

- to highlight the features of the creation of quasi-state formations in the post-Soviet space;

- to outline the stages and determine the algorithms for the creation of quasi-state formations in the territory of the former republics of the USSR;

- to identify the specifics of the expansionist policy of the Russian Federation in the post-Soviet space, to determine its directions and instruments of influence;

- to reveal the role of separatist movements in the practices of destabilizing the political situation in the countries of the post-Soviet space;

- to outline ways to counteract the inspired processes of the creation of quasi-state formations in Ukraine.

The object of the study is modern quasi-state formations as a socio-political phenomenon.

The subject of the study is the process of creating quasi-state formations as a technology for destabilizing the political situation in post-Soviet countries.

Research methodology. The work used general scientific and special scientific methods: comparative, observation, induction and deduction, analysis and synthesis, systemic, structural-functional. The methods of comparison, induction and deduction were used when considering the features of the creation of quasi-state formations in the post-Soviet space; studying the world experience of the emergence and functioning of quasi-state formations and identifying the political and legal problems of their international recognition. Analysis and synthesis were used when studying the quasi-state formation as a phenomenon of socio-political existence, outlining approaches to its definition and conceptualization, identifying the causes and features of creation. The generalization method was used when considering the general features of the process of creating quasi-state formations in the countries of the post-Soviet space.

The systemic method was used when analyzing the technology of creating a quasi-state formation as an instrument of the systemic expansionist policy of the Russian Federation. The observation method was used to analyze changes and intensification of separatist sentiments in certain regions of Ukraine from 2005 to 2022. The structural-functional method was used to examine the stages and algorithms for the creation of quasi-state entities in the territory of the former republics of the USSR in connection with the peculiarities of the form of state government, political regime, territorial organization, and legislation.

Scientific novelty: the results obtained are scientifically novel and are specified in the following provisions:

*Firstly:*

- the author's definition of quasi-state entities is proposed with an emphasis on separatism as a key tool for their creation, namely: a quasi-state entity is a specific form of political organization of society, which is used by separatist groups to establish territorial control over a region, but which lacks some criteria of statehood and/or international recognition;

- a comparative analysis of the creation of quasi-state formations in the post-Soviet space and other geopolitical regions of the world was conducted, which allowed us to identify certain differences in their trajectories, namely: the nature of the formation of a quasi-state formation, the presence of an ethnic factor and the external influence of the interested country. It is argued that the process of forming quasi-state formations in the post-Soviet space in almost all cases took place through separatism;

- the role of the Russian Federation in most separatist conflicts is revealed, which was laid the foundation for the processes of forming quasi-state entities in the territory of the former USSR through the use of so-called paramilitary structures;

- a strategy for countering the processes of creating quasi-state entities inspired by the Russian Federation in Ukraine is proposed.

*Furthermore, the research contributes to:*

- approaches to the typology of quasi-state formations in post-Soviet countries. It was noted that while in the territories of Abkhazia and South Ossetia, despite significant external support from the Russian Federation, the key role in the creation of quasi-state formations was played by the ethnic factor, which is considered natural for such processes, in the case of Ukraine and Moldova the ethnic context was completely absent, and the processes of separatism were inspired from outside;

- features of the hybrid influence of the Russian Federation on the processes of political destabilization in the countries of the former republics of the USSR, which is characterized by syncretism and eclecticism, basing on geopolitical and geocultural constructs of the ideology of the "Russian world", active use of modern media and digital technologies, large-scale involvement of agents of influence;

- algorithm for creating a quasi-state by an externally inspired means: introduction and promotion of the ideology of separatism in a certain region of the country using hybrid influence methods; creation of a separatist movement that would support the introduced ideology; active activity of the separatist movement and its information support from the outside; protest activity of the created separatist movement; seizure of state power buildings by the separatist movement with the help of paramilitary formations of the interested country; formation of "authorities" of the quasi-state formation; organization of a referendum on independence from the mother country and proclamation of the quasi-state formation as an independent country;

- the specifics of the Russian Federation's expansionist policy in the post-Soviet space, which is based on the alignment of forces in the triangle "Russian Federation - post-Soviet countries - NATO" and the use of hybrid aggression technology based on a strategy of three-stage goals: 1) blocking the NATO expansion process by integrating the former republics of the USSR; 2) creating a buffer zone that will ensure NATO's strategic distance from the Russian borders (Belarus, Moldova and Ukraine); 3) reaching global agreements like "Yalta-2", which could ensure a new division of the world into spheres of influence.

*The study has also refined and enhanced several elements, including:*

- conceptual understanding of the forms of manifestation and patterns of the spread of separatist tendencies as the basis for the creation of quasi-state entities;
- political and legal contextualization of the processes of emergence and functioning of quasi-state entities;
- study and expansion of the list of non-military risks that contribute to the potential threat to the implementation of the quasi-state project.
- identification of mechanisms for measures to counteract inspired processes of the creation of quasi-state entities in Ukraine.

The theoretical and practical significance of the results obtained is that the provisions set out in the dissertation can be used in scientific research and expert work for the purpose of further studying quasi-state formations as a political-theoretical concept and phenomenon of the modern global political process, in the analysis of regional political processes, in particular in the countries of the post-Soviet space, identifying technologies for destabilizing the political situation through the strengthening of separatist tendencies with the further promotion and implementation of quasi-state projects that pose a threat to the national security and territorial integrity of Ukraine. In political and administrative practice, the materials of the work can be used by state authorities and local governments, political parties and public organizations, and representatives of the media in the process of developing programs for the consolidation of the population of Ukraine and programs for the development of interaction between state authorities and civil society. The research results can be used to develop state policy on the reintegration of occupied territories, the fight against separatism, and strengthening national security. In the educational process, the research results can enrich theoretical and empirical material for training courses and special courses, the topics of which touch on problems of national security, regional policy, international policy, hybridization of political conflicts, etc.

The results of the dissertation research are presented in 9 articles, 6 of which were published in scientific professional publications approved by the Ministry of

Education and Science of Ukraine, 3 articles in scientific foreign publications included in the Web of Science and Scopus scientometric database, as well as in 2 abstract of reports at scientific-practical conferences and a monographic analysis "Absorption. History of the Kremlin's occupation of the territories of Ukraine 2014-2022".

The structure of the work is determined by the logic of the research, which follows from its goal and main tasks. The dissertation consists of an introduction, three chapters, conclusions and a list of sources used, totaling 173.

**Keywords:** state, quasi-state formation, political process, political institutions, post-Soviet space, hybrid war, political conflict, aggression, soft power, national security, separatism, destabilization, ethno-national policy.

## СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

*Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:*

1. Лисянський П.Л., **Ястребова В.А.** Вплив РФ на політичні процеси країн пострадянського простору через просування ідеології «Русского мира» та політичних агентів впливу (Грузія, Україна, Молдова). *Регіональні студії*. 2022. № 31. С. 106-112. DOI: <https://doi.org/10.32782/2663-6170/2022.31.20>
2. Лисянський П., **Ястребова В.** Створення РФ квазідержавних утворень як інструмент дестабілізації політичної ситуації України. *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії*. 2022. Випуск 45. С. 151-160. DOI: <https://doi.org/10.30970/PPS.2022.45.18>
3. Лисянський П.Л., **Ястребова В.А.** Специфіка сучасних проявів сепаратизму в світі. *Регіональні студії*. 2023. №32. С. 115-122. DOI: <https://doi.org/10.32782/2663-6170/2023.32.18>
4. Ястребова В.А. Інспіровано-зовнішній сепаратизм як інструмент створення квазідержавних утворень в країнах пострадянського простору. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2023. Вип. 44. С. 110-115. DOI: <https://doi.org/10.32782/apfs.v044.2023.18>
5. Ястребова В.А. Участь сепаратистських рухів у створенні квазідержавних утворень на пострадянському просторі. *Политикус: науковий журнал*. 2024. Вип. 4. С. 207-213. DOI: <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2024-4.30>
6. Ястребова В.А. Фінансово-економічні системи квазідержавних утворень на пострадянському просторі. *Актуальні проблеми політики*. 2024. Вип. 74. С. 129-142. DOI : <https://doi.org/10.32782/app.v74.2024.17>
7. Khriapynskyi, A., Khmyrov, I., Svoboda, I., Shevchuk, M., & **Iastrebova, V.** State information security strategies in conditions of hybrid threats. *Amazonia Investiga*. 2023. Volume 12 - Issue 69. P. 84-93. DOI: <https://doi.org/10.34069/AI/2023.69.09.7> (Web of Science Core Collection)

8. Kulikova, S., **Iastrebova, V.**, Kichuk, N., Kemin, V., & Zhulkanych, B. The influence of sociocultural activities on building social competencies. *Revista Eduweb*. 2024. 18(4). P. 165-176. DOI: <https://doi.org/10.46502/issn.1856-7576/2024.18.04.11> (Web of Science Core Collection)

9. Lysianskyi, P., **Iastrebova, V.**, Mamontova, E., & Salikhov, A. The impact of externally instigated separatism on the political stability and territorial integrity of countries. *Revista Jurídica Portucalense. Transnational Law*. 2024. № 36. P. 599-623. DOI: [https://doi.org/10.34625/issn.2183-2705\(36\)2024.ic-26](https://doi.org/10.34625/issn.2183-2705(36)2024.ic-26) (Scopus)

*Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації та додатково відображають її наукові результати:*

10. Лисянський П., **Ястребова В.** Поглинання. Історія кремлівської окупації територій України 2014 - 2022 років: монографічний аналіз. Одеса: Видавничий дім «Гельветика». 2024. 162 с.

11. Ястребова В. Проекти «народних республік» як політичний інструмент впливу РФ на дестабілізацію політичної ситуації в Україні. *Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів XXI століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень*: у 2 т.: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.(м. Одеса, 19 травня 2023 р.)/за заг. ред. СВ Ківалова.—Одеса: Видавництво «Юридика», 2023.—Т. 1.—С. 211-214.

12. Ястребова В. Інспіровано-зовнішній сепаратизм як інструмент створення квазідержавних утворень в країнах пострадянського простору. *Європейські орієнтири розвитку України: науково-практичний вимір в умовах воєнних викликів* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 26 квітня 2024 р.) / НУ "ОЮА" ; за заг. ред. С. В. Ківалова ; відп. за вип. М. Р. Аракелян. Одеса : Фенікс, 2024. С. 792-795.

## ЗМІСТ

|                  |                                                                                                                 |     |
|------------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
|                  | <b>ВСТУП</b>                                                                                                    | 3   |
| <b>РОЗДІЛ 1.</b> | <b>ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЦЕСІВ СТВОРЕННЯ КВАЗІДЕРЖАВНИХ УТВОРЕНЬ</b>                    | 12  |
|                  | 1.1. Феномен квазідержавних утворень як предмет наукового аналізу                                               | 12  |
|                  | 1.2. Політико-правовий контекст виникнення та функціонування квазідержавних утворень: світовий досвід           | 26  |
| <b>РОЗДІЛ 2.</b> | <b>КВАЗІДЕРЖАВНІ УТВОРЕННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ВПЛИВУ РФ НА ПОЛІТИЧНУ СИТУАЦІЮ В КРАЇНАХ ПОСТРАДЯНСЬКОГО ПРОСТОРУ</b> | 43  |
|                  | 2.1. Особливості створення квазідержавних утворень на пострадянському просторі                                  | 43  |
|                  | 2.2. Етапи та алгоритми створення квазідержавних утворень на території колишніх республік СРСР                  | 63  |
|                  | 2.3. Експансіоністська політика РФ: напрями та інструменти впливу                                               | 82  |
| <b>РОЗДІЛ 3.</b> | <b>ШЛЯХИ ПРОТИДІЇ ІНСПІРОВАНИМ ПРОЦЕСАМ СТВОРЕННЯ КВАЗІДЕРЖАВНИХ УТВОРЕНЬ У ПОСТРАДЯНСЬКИХ КРАЇНАХ</b>          | 102 |
|                  | 3.1. Сепаратизм як технологія дестабілізації політичної ситуації в країнах пострадянського простору             | 102 |
|                  | 3.2. Напрямки запобігання та протидії загрозі виникнення квазідержавних утворень в Україні                      | 120 |
|                  | <b>ВИСНОВКИ</b>                                                                                                 | 147 |
|                  | <b>СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ</b>                                                                               | 158 |
|                  | <b>ДОДАТОК</b>                                                                                                  | 177 |

## ВСТУП

**Актуальність теми дослідження.** Питання причин та передумов виникнення квазідержавних утворень, їх місце на геополітичній мапі світу та роль у глобальному політичному процесі, наслідки їх появи та вплив на регіональні політики сьогодні є не лише предметом теоретичних рефлексій, але й входять у перелік невідкладних завдань прикладної політології. В сучасному світі нараховується досить значна кількість квазідержавних утворень, які вважаються «сірими зонами», через те, що на їх територіях не діє міжнародне законодавство, а владний контроль утримують невизнані збройні формування та політичні сили, які називають себе урядом. Перед усім, створення квазідержавних утворень є складовою гібридних воєн, які поєднують у собі військові, політичні, економічні та інформаційні методи.

Нажаль, не оминула дана тенденція й країни пострадянського простору, зокрема й Україну. Пострадянський простір був і залишається зоною підвищеної геополітичної напруги, де зовнішні актори, і перед усім Росія, активно використовують квазідержавні утворення для досягнення своїх стратегічних цілей у якості інструментів дестабілізації сусідніх країн, підриву їхнього суверенітету та створення зон «заморожених конфліктів». Актуальність дослідження процесу створення квазідержавних утворень як технології політичної дестабілізації саме в пострадянських країнах, і, перед усім, в Україні, зумовлена низкою факторів. По-перше, в умовах російсько-української війни розуміння механізмів створення та функціонування квазідержавних утворень, таких як ЛНР/ДНР є життєво важливим для протидії агресії. По-друге, квазідержавні утворення – це завжди потужні платформи для поширення дезінформації та пропаганди, що розколює українське суспільство. По-третє, феномен квазідержав становить загрозу не лише для України, але й для міжнародної безпеки в цілому. По-четверте, дослідження допоможе виявити внутрішні фактори, які сприяють виникненню квазідержав, що дозволить розробити стратегії зміцнення

держави та запобігання внутрішнім конфліктам у подальшому. Отже, дослідження процесу створення квазідержавних утворень є не лише актуальним, але й необхідним для забезпечення національної безпеки України та стабільності в регіоні.

Оцінюючи **ступінь наукової дослідженості** теми зауважимо, що сучасні політологічні розвідки феномену квазідержавного утворення як теоретичного концепту та політичної практики характеризуються широким спектром напрямків: етнополітичним, конфліктологічним, нацбезпековим, історико-регіональним, міжнародно-правовим, політологічним тощо. На сьогодні феномен самопроголошених але невизнаних держав пригортає увагу багатьох дослідників, які намагаються концептуалізувати його у категоріях історії, міжнародного права, теорії міжнародних відносин, конфліктології, політології. Крім того, дослідження з цієї проблематики завжди стикаються із ґрунтовним бекграундом «Realpolitik», що позначається на суб'єктивізмі у їх висновках та оцінках. Саме тому спроби осмислення цього явища ускладнено наявністю широкого діапазону теоретико-методологічних підходів до його вивчення і оцінки, наслідком чого є відсутність чіткого категоріального інструментарію. Традиційно причини виникнення, специфіка та деструктивний характер квазідержавного утворення в певному регіоні світу вивчаються у фокусі його конфліктогенності на базі етнічних, расових, політико-ідеологічних, економічних, релігійних, мовних чинників. Втім погляд на створення невизнаних квазідержавних утворень як на технологію політичної дестабілізації та встановлення контролю над конкретним регіоном третьої країни досліджено недостатньо. Зокрема це стосується досвіду країн пострадянського простору. Саме джерела, сутність та інструментарій даної технології, а також пошук шляхів протидії їй розповсюдженню складають предметне поле нашого дослідження.

**Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами.** Дисертаційна робота виконана в рамках наукових досліджень Національного університету «Одеська юридична академія», у контексті теми:

«Правове та соціальне життя України у людиноцентристському вимірі в цифрову еру» на 2021–2025 рр. (державний реєстраційний номер 0122U000266), а також у межах плану науково-дослідницької роботи кафедри політичних теорій факультету психології, політології та соціології Національного університету «Одеська юридична академія» – «Людиноцентристський вимір політики в умовах цифрових трансформацій».

**Мета дисертаційного дослідження** полягає у комплексному дослідженні процесів створення квазідержавних утворень та виявленні їх специфіки як технології політичної дестабілізації на матеріалі країн пострадянського простору.

Реалізація поставленої мети зумовила вирішення наступних дослідницьких **завдань**:

- визначити основні теоретико-методологічні підходи до вивчення феномену квазідержавних утворень та сформулювати категоріальний апарат дослідження;
- проаналізувати світовий досвід виникнення і функціонування квазідержавних утворень та окреслити політико-правові проблеми їх міжнародного визнання;
- виокремити особливості створення квазідержавних утворень на пострадянському просторі;
- окреслити етапи та визначити алгоритми створення квазідержавних утворень на території колишніх республік СРСР;
- виявити специфіку експансіоністської політики РФ на пострадянському просторі, визначити її напрями та інструменти впливу;
- розкрити роль сепаратистських рухів у практиках дестабілізації політичної ситуації в країнах пострадянського простору;
- окреслити шляхи протидії інспірованим процесам створення квазідержавних утворень в Україні.

**Об'єктом дослідження** є сучасні квазідержавні утворення як суспільно-політичний феномен.

**Предметом дослідження** є процес створення квазідержавних утворень як технологія дестабілізації політичної ситуації в пострадянських країнах.

**Методологія дослідження.** У роботі використані загально-наукові і спеціальнонаукові методи: порівняльний, спостереження, індукція і дедукція, аналіз і синтез, системний, структурно-функціональний. Методи порівняння, індукції та дедукції використовувалися при розгляді особливостей створення квазідержавних утворень на пострадянському просторі; вивченні світового досвіду виникнення і функціонування квазідержавних утворень та виокремленні політико-правових проблем їх міжнародного визнання. Аналіз і синтез використано при вивченні квазідержавного утворення як феномену соціально-політичного буття, окресленні підходів до його визначення та концептуалізації, виявленні причин та особливостей створення. Метод узагальнення використано при розгляді загальних особливостей процесу створення квазідержавних утворень в країнах пострадянського простору. Системний метод використаний при аналізі технології створення квазідержавного утворення як інструменту системної експансіоністської політики РФ. Метод спостереження застосовано при аналізі змін та активізації сепаратистських настроїв в окремих регіонах України з 2005 по 2022 роки. Структурно-функціональний метод застосований при розгляді етапів та алгоритмів створення квазідержавних утворень на території колишніх республік СРСР у зв'язку із особливостями форми державного правління, політичного режиму, територіального устрою, законодавства.

**Наукова новизна.** Отримані результати мають наукову новизну та конкретизуються у таких положеннях:

*у перше:*

- запропоновано авторське визначення квазідержавних утворень з акцентом на сепаратизм як ключовий інструмент їх створення, а саме: квазідержавне утворення є специфічною формою політичної організації суспільства, яка використовується сепаратистськими групами з метою встановлення територіального контролю над

регіоном, але яким не вистачає деяких критеріїв державності та/або міжнародного визнання;

- проведено порівняльний аналіз створення квазідержавних утворень на пострадянському просторі та інших геополітичних регіонах світу, що дозволило виявити певні розбіжності у їх траєкторіях, а саме: природу формування квазідержавного утворення, присутність етнічного фактору та зовнішній вплив зацікавленої країни. Аргументовано, що процес формування квазідержавних утворень на пострадянському просторі практично у всіх випадках відбувався шляхом сепаратизму;
- розкрито роль Російської Федерації у більшості сепаратистських конфліктів, що було покладено у основу процесів формування квазідержавних утворень на території колишнього СРСР через застосування так званих парамілітарних структур;
- запропонована стратегія протидії інспірованим РФ процесам створення квазідержавних утворень в Україні;

*уточнено:*

- підходи до типологізації квазідержавних утворень в пострадянських країнах. Зауважено, якщо на території Абхазії та Південній Осетії, не зважаючи на суттєву зовнішню підтримку з боку РФ, ключову роль у створенні квазідержавних утворень відігравав етнічний фактор, що вважається природнім для такого роду процесів, то у випадку України та Молдови етнічний контекст був повністю відсутній, а процеси сепаратизму були інспірованими ззовні;
- особливості гібридного впливу РФ на процеси політичної дестабілізації у країнах – колишніх республіках СРСР, який характеризують синкретичність і еклектизм, базування на геополітичних і геокультурних конструктах ідеології «руського миру», активне використання сучасних медіа і цифрових технологій, масштабне залучення агентів впливу;

- алгоритм створення квазідержави зовнішньо-інспірованим шляхом: впровадження та просування ідеології сепаратизму у певному регіоні країни методами гібридного впливу; створення сепаратистського руху, який би підтримував впроваджену ідеологію; активна діяльність сепаратистського руху та його інформаційна підтримка ззовні; протестна діяльність створеного сепаратистського руху; захоплення будівель державної влади сепаратистським рухом за допомогою парамілітарних утворень зацікавленої країни; формування «органів влади» квазідержавного утворення; організація референдуму про незалежність від материнської країни та проголошення квазідержавного утворення, як незалежної країни;
- специфіку експансіоністської політики РФ на пострадянському просторі, яка базується на розстановці сил у трикутнику «РФ – пострадянські країни – НАТО» та використанні технології гібридної агресії на основі стратегії триступінчастих цілей: 1) блокування процесу розширення НАТО шляхом інтеграції колишніх республік СРСР; 2) створення буферної зони, яка забезпечить стратегічну віддаленість НАТО від російських кордонів (Білорусь, Молдова та Україна); 3) досягнення глобальних домовленостей на кшталт «Ялти-2», які могли б забезпечити новий поділ світу на сфери впливу;

*набуло подальшого розвитку:*

- концептуальне осмислення форм прояву та закономірностей поширення сепаратистських тенденцій як основи створення квазідержавних утворень;
- політико-правова контекстуалізація процесів виникнення та функціонування квазідержавних утворень;
- вивчення та розширення переліку невійськових ризиків, що сприяють потенційній загрозі реалізації квазідержавного проекту.
- визначення механізмів заходів щодо протидії інспірованим процесам створення квазідержавних утворень в Україні.

**Теоретичне та практичне значення отриманих результатів** полягає в тому, що викладені в дисертаційній роботі положення можуть бути використані у науково-дослідницькій та експертній роботі з метою подальшого дослідження квазідержавних утворень як політико-теоретичного концепту та феномену сучасного глобального політичного процесу, при аналізі регіональних політичних процесів, зокрема у країнах пострадянського простору, виявленні технологій дестабілізації політичної ситуації через посилення сепаратистських тенденцій з подальшим просуванням і реалізацією квазідержавних проєктів, що скрадають загрозу національній безпеці та територіальній цілісності України. У політико-управлінській практиці матеріали роботи можуть бути використані органами державної влади та місцевого самоврядування, політичними партіями та громадськими організаціями, представниками ЗМІ в процесі розробки програм консолідації населення України та програм розвитку взаємодії між державною владою та громадянським суспільством. Результати досліджень можуть бути використані для розробки державної політики щодо реінтеграції окупованих територій, боротьби з сепаратизмом та зміцнення національної безпеки. У навчальному процесі результати дослідження можуть збагатити теоретичним і емпіричним матеріалом навчальні курси та спецкурси, тематика яких торкається проблем національної безпеки, регіональної політики, міжнародної політики, гібридизації політичних конфліктів тощо.

**Особистий внесок здобувача.** Основні наукові положення та висновки дисертаційного дослідження, зокрема ті, що характеризують наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, отримані автором самостійно. Для аргументації окремих положень використано праці інших науковців, на які зроблено посилання. У співавторстві опубліковано 7 наукових праць:

Лисянський П., Ястребова В. Вплив РФ на політичні процеси країн пострадянського простору через просування ідеології «Русского мира» та політичних агентів впливу (Грузія, Україна, Молдова). *Регіональні студії*. 2022. № 31. С. 106 -112, авторська участь в якій становить 50% та полягає у

дослідженні наслідків російського впливу на соціально-культурні аспекти та обґрунтування вторинності економічних важелів впливу РФ на означені пострадянські країни в рамках ідеології т. зв. «руського міра».

Лисянський П., Ястребова В. Створення РФ квазідержавних утворень, як інструмент дестабілізації політичної ситуації України. *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії*. 2022. Випуск 45. С. 151 – 160, авторська участь в якій становить 70% та полягає у виявленні алгоритму створення квазідержавних утворень на території України.

Лисянський П., Ястребова В. Специфіка сучасних проявів сепаратизму в світі. *«Регіональні студії»: науковий журнал*. 2023. №32. С. 115-122, авторська участь в якій становить 50% та полягає у аналізі та узагальненні емпіричних даних, щодо рухів по просуванню сепаратизму на пострадянському просторі.

Khriapynskyi A., Khmyrov I., Svoboda I., Shevchuk M., Iastrebova V. State information security strategies in conditions of hybrid threats. *Revista Amazonia Investiga*. 2023. № 12 (69). P. 84-93, авторська участь в якій становить 20% та полягає у окресленні стратегічних напрямків інформаційної безпеки за умови гібридних загроз.

Kulikova S., Iastrebova V., Kichuk N., Kemin V., & Zhulkanys B. The influence of sociocultural activities on building social competencies. *Revista Eduweb*. 2024. Vol. 18 Núm. 4. P.165 – 176, авторська участь в якій становить 20% та полягає у дослідженні практик організації соціокультурної діяльності молоді у контексті протидії розповсюдженню сепаратистських тенденцій.

Lysianskyi, P., Iastrebova, V. ., Mamontova, E. ., & Salikhov, A. The impact of externally instigated separatism on the political stability and territorial integrity of countries. *Revista Jurídica Portucalense. Transnational Law*. 2024. № 36. P. 599-623, авторська участь в якій становить 25% та полягає у дослідженні специфіки впливу зовнішньо-інспірованого сепаратизму на ситуацію у пострадянських країнах.

Лисянський П., Ястребова В. Поглинання. Історія кремлівської окупації територій України 2014 - 2022 років: монографічний аналіз. Одеса: Видавничий дім «Гельветика». 2024. 162 с., авторська участь в якій становить 50% та полягє у дослідженні російських практик дестабілізації політичної ситуації та участі парамілітарних утворень у створенні квазідержав на території України.

**Апробація матеріалів дисертації.** Основні результати дисертаційного дослідження були представлені на таких науково-практичних конференціях: Міжнародній науково-практичній конференції «Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів XXI століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень» (м. Одеса, 19 травня 2023 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Європейські орієнтири розвитку України: науково-практичний вимір в умовах воєнних викликів» (м. Одеса, 26 квітня 2024 р.). Основні результати дисертаційного дослідження також знайшли відображення у монографічному аналізі «Поглинання. Історія кремлівської окупації територій України 2014 - 2022 років» (Одеса: Видавничий дім «Гельветика». 2024. 162 с.).

**Публікації.** Результати дисертаційного дослідження представлено у 9 статтях, 6 з яких опубліковано у наукових фахових виданнях, затверджених МОН України, 3 статті – у наукових закордонних виданнях, включених до наукометричної бази Web of Science та Scopus, а також у 2 тезах доповідей на науково-практичних конференціях та монографічному аналізі «Поглинання. Історія кремлівської окупації територій України 2014 - 2022 років» (2024 р.).

**Структура роботи** зумовлена логікою дослідження, що впливає з його мети і основних завдань. Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатку. Загальний обсяг дисертації становить 179 сторінок, з яких 157 сторінок – основний текст. Список використаних джерел нараховує 173 найменування та розміщений на 19 сторінках, 1 додаток розміщено на 3 сторінках.

# **РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЦЕСІВ СТВОРЕННЯ КВАЗІДЕРЖАВНИХ УТВОРЕНЬ**

## **1.1. Феномен квазідержавних утворень як предмет наукового аналізу.**

Світовий політичний процес кінця XX – початку XIX століття позначився системними змінами світоустрою. Одним з наслідків та одночасно ключових чинників цих змін стала поява на геополітичній мапі світу цілої низки нових державних утворень, в тому числі з невизначеним статусом. Часткове визнання незалежності Республіки Косово 2008 р. та визнання Республіки Південний Судан 2011 р. більшістю держав - членів ООН, здетонувало піднесення сепаратистського дискурсу у багатьох країнах світу та позначилось на активізації боротьби за незалежність та визнання існуючих де-факто територіальних утворень. Людство зіткнулося з протиріччям політичної екзистенції, коли історичний розвиток неможливий без руйнування старих і появи нових держав, але водночас саме ці процеси несуть реальну загрозу стабільності світовому політичному порядку. Не випадково питання про визнання або невизнання новостворених держав, про його критерії та процедури, про суперечливість співіснування права народів на самовизначення та принципу непорушності державних кордонів увійшли до кола найбільш дискусійних у сучасній політичній науці та практиці. І, «з огляду на існування великої кількості квазідержав у світі, в тому числі, – щонайменше десяти невизнаних держав, та спостерігаючи за інтенсивними спробами створення нових (перш за все – на пострадянському просторі, Близькому Сході та Африці), можна стверджувати, що ця проблема ще довго перебуватиме на порядку денному світової політики» [126, с. 166].

На сьогодні феномен самопроголошених але невизнаних держав пригортає увагу багатьох дослідників, які намагаються концептуалізувати

його у категоріях історії, міжнародного права, теорії міжнародних відносин, конфліктології, політології. Крім того, дослідження з цієї проблематики завжди стикаються із ґрунтовним бекграундом «Realpolitik», що позначається на суб'єктивізмі у їх висновках та оцінках. Саме тому спроби осмислення цього явища ускладнюються наявністю широкого діапазону теоретико-методологічних підходів до його вивчення і оцінки, наслідком чого є відсутність чіткого категоріального інструментарію.

Перші активні спроби концептуалізації феномену самопроголошених але невизнаних держав припадають на період 1980 - 90-х рр., що пов'язано із тектонічними зрушеннями у світовому геополітичному порядку. Закінчення «холодної війни», провал комуністичного проєкту, розпад соціалістичного табору, Балканська катастрофа, поява на мапі СРСР 15 нових держав, – всі ці події значно підвищили інтерес теоретиків та практиків від політики до пошуку відповідних дефініцій для означення сутності, причин й наслідків процесів державного самовизначення та їх типологізації. Одним з перших у цьому ряду з'явився термін «самопроголошена держава» або, як варіант – «самопроголошена республіка», під якою розуміється держава, яка «володіє усіма ознаками державності й існує до свого визнання іншими визнаними державами» [98]. Втім, як слушно відзначає С. Осіпова, термін «самопроголошена держава» є досить неточним «в тому сенсі, що в переважній більшості сучасні держави світу історично проголосили самі себе. Зокрема побутує точка зору, що в даному контексті як приклад самопроголошення нової держави без згоди на те метрополії – Великобританії – можна розглядати Декларацію про незалежність США» [74, с. 154].

Розмитість даного терміну спричинила у науковому дискурсі появу цілої групи споріднених дефініцій, як-то «де-факто держава», «невизнана держава», «невизнане державне утворення», «частково визнана держава», «спірна держава», «неформальна держава», «невизнана територія», «територія з відкладеним статусом», «територія з проблемним

суверенітетом», «сепаратистська держава» тощо. (Список можна продовжувати). Втім, слід зауважити, що більшість даних термінів мають публіцистичне походження, не є чіткими теоретичними конструктами і тому є широко вживаними як у науковій літературі, так і в медійному просторі у якості альтернативних. Як слушно зазначає А. Шапошніков, «залежно від позиції та наукової школи вони можуть бути синонімами, підвидами або позначити принципово різні політичні утворення» [126, с. 167]. Діапазон термінологічної розбіжності вимірюється відстанню від суто публіцистичних метафор («молода республіка» *contra* «бандитський анклав») до новітніх теоретичних концептів, оприлюднених у провідних наукових джерелах: «пара-держава, псевдодержава, проксі-держава» [152, с. 3] тощо.

Втім у центрі даної термінологічної дискусії – питання визначення, що є державою де-факто, як такою. Існує безліч різних способів визначити, що собою уявляє держава, але більшість дослідників сходяться на тому, що «ця політія повинна відповідати загальновизнаним ознакам державності» [152, с. 2], які встановлено в підписаній 26 грудня 1933 на VII Панамериканській конференції Конвенції Монтевідео «Про права й обов'язки держав». У ст.1 зазначеної Конвенції перераховано чотири ознаки держави, як суб'єкта міжнародного права. Отже, сутнісними характеристиками держави виступають: 1. Постійне населення. 2. Певна територія. 3. Власний уряд. 4. Здатність до вступу у відносини з іншими державами [144, с. 19].

Як зазначено у програмній статті «Держава де-факто» Oxford Research Encyclopedia of International Studies, «насамперед, державність передбачає наявність певної території» [152 с. 2] — «фізичного географічного простору, де здійснюється державна влада цієї політії». [152 с. 2]. «При цьому, що суттєво, це не передбачає обов'язкового контролю всієї заявленої території; відсутність обов'язковості такого контролю справедлива як для визнаних держав, які не контролюють території, що відкололися, так і для самопроголошених держав, які часом не контролюють частину заявлених ними територій» [152, с. 2].

По-друге, держава повинна мати постійне населення, що виключає визнання державності за безлюдними клептиками землі або за областями із суто тимчасовим населенням (начебто наукових станцій в Антарктиці); втім, таке населення «необов'язково має безпосередньо ставитись до цієї держави» [152 с. 2].

По-третє, потрібна наявність системи управління, здатної забезпечити основні вимоги підтримки державності, що, втім, «не пов'язано з ефективністю».. Як зазначає Дж. Кер-Ліндсей, «важливим аспектом, однак, є те, що ця вимога все частіше розуміється як вимога наявності реально незалежної від зовнішнього управління адміністрації — а це вже є досить суттєвою перешкодою для значної кількості «держав де-факто», оскільки в багатьох випадках (якщо не майже в всіх) саме існування самопроголошеної держави забезпечується підтримкою (у тому числі – нерідко – військовою) з боку зовнішнього покровителя. Очевидні приклади такої ситуації включають Турецьку Республіку Північного Кіпру, існування якої гарантується турецьким військовим контингентом, ПМР, Абхазію та Південну Осетію, що підтримуються присутністю російських військ» [152, с. 3].

«Нарешті, невизнані та частково визнані держави зазвичай мають здатність і прагнення вступати в стандартний набір взаємовідносин з повноправними державами, проте ті своїм невизнанням не дають їм можливості для повноцінної участі в них» [152 с. 24]. Втім, ця вимога вже загалом не розглядається так само важливою, як це було в минулому: «якщо на початку XX століття міжнародні відносини визначалися чи не виключно державами, то зараз у них залучені і багато інших учасників крім держав» [152, с. 3].

Таким чином, для оцінки того, чи відповідає та чи інша територія критерію самопроголошеної держави, потрібно вирішити низку фундаментальних питань щодо наявності у неї відповідних ознак: території, постійного населення, власної системи управління, що є чимось більшим, ніж

знаряддя держави - покровителя, дійсну можливість вступати у міжнародні відносини з іншими державами.

Як стверджують експерти, у літературі зустрічаються різні визначення «держави де-факто». «У можливо, найпростішому це буде територія, що володіє широким набором ознак державності та підтримує «певний різновид хоча б квазінезалежного існування», але не є членом ООН» [152, с. 3].

Однак, не зважаючи на достатньо ґрунтовно аргументоване окреслення критеріїв щодо визначення фактичної держави, на практиці питання співвідношення певної території, яка прагне набути суверенітету, до категорії держави все ще залишається відкритим. На нашу думку, найбільш точним для позначення самопроголошених територіальних утворень, є термін «невизнана держава», оскільки у ньому міститься пряма вказання на ключову ознаку, що їх об'єднує, а саме – на відсутність міжнародно-правового визнання.

Міжнародно-правове визнання - односторонній акт держави, за допомогою якого юридично визнається виникнення нового суб'єкта міжнародного права з метою встановлення з ним дипломатичних або інших відносин. Визнання нових держав чи урядів є винятковою прерогативою інших суверенних держав.

При визнанні нових держав у міжнародній практиці застосовуються дві протилежні одна одній теорії: конститутивна (Г. Кельзен, Д. Анцілотті, Г. Еллінек) та декларативна (Ф. Ф. Мартенс). Відповідно до першої теорії тільки визнання створює нову державу як суб'єкт міжнародного права і саме визнання має ключове значення для придбання державою міжнародної правосуб'єктності. Друга теорія говорить про те, що достатньо лише самого факту проголошення нової держави, щоб у неї з'явилася міжнародна правосуб'єктність, при цьому акт міжнародного визнання лише констатує цю подію.

Виходячи із даного досі не вирішеного протиріччя і не вдаючись до спору між двома авторитетними науковими школами, відзначимо, що термін

«невизнана держава» є достатньо умовним, передбачає широку варіативність тлумачень, оскільки «юристам, що опираються на зміст норм міжнародного права, не варто оскаржувати точність такого терміну, а політологам - міжнародникам, які наполягають на реальності феномена невизнаних держав, слід пам'ятати про коректність наукових категорій, утворених за допомогою префікса «не»» [74, с. 155].

Якщо визначати «невизнану державу» як «державне утворення, яке позбавлене міжнародної правосуб'єктності, але має всі необхідні ознаки державності» [126, с. 167], то виникає ситуація, яка завжди буде зіткатись з відсутністю чіткого правового регулювання. Якщо правосуб'єктність виникає внаслідок акту (актів) міжнародно-правового визнання, які у випадку невизнаної держави відсутні, то її статус залишається неврегульованим, а її доля переміщується у площину реальної політики, де часто вона перетворюється на інструмент реалізації політичних амбіцій гравців вищої геополітичної ліги.

Невизнані держави характеризуються міжнародною спільнотою «як нелегітимні, сепаратистські утворення або окуповані регіони» [1, с. 207]. Як свідчить практика, у витоків появи невизнаної держави, як правило, стоїть потужний сепаратистський рух, метою якого є зміна державної приналежності певної території. Саме тому «створення невизнаної держави ніколи не відбувається мирно, а супроводжується військовим конфліктом, що нерідко має етнополітичний характер» [74, с. 167]. Як зауважує з цього приводу К. Вітман, «відмовляють у визнанні самопроголошеним республікам, насамперед, держави, до складу яких раніше входила територія, що відкололася внаслідок етнополітичного конфлікту» [12, с. 584].

Втім, як доводить досвід України, в основі самовизначення територій не завжди криється етнічний фактор. Так, у випадку з Донецькою та Луганською народними республіками мова йде про так званий зовнішньо інспірований сепаратизм – штучно створену технологію сепарації територій зовнішнім агентом з метою знищення територіальної цілісності країни. Саме

для таких явищ у політології застосовується ще один синонімічний «невизнаній державі» термін – «квазідержавне утворення».

Словник української мови тлумачить префікс «квазі» як «першу частину складних слів, що значенням відповідає прикметникам несправжній, уявний» [43]. Енциклопедія сучасної України трактує «квазі» в такій спосіб: «(лат. *quasi* – ніби, майже, немовби) – частина складних слів, що означає «ніби», «несправжній», «позірний», «фальшивий» [42]. Як словотворчу одиницю, яка «при додаванні до різних частин мови утворює поняття зі значенням хибності, удаваності, несправжності» [41] визначає морфему «квазі» Велика Українська Енциклопедія (ВУЕ). Відповідно, «квазідержавна» – це «особливий вид суб'єкта міжнародного права, що має деякі ознаки держави, але не є такою у загальноприйнятому значенні» [43]. За версією Великої Української Енциклопедії квазідержавна – це «суспільна організація людей з усіма основними ознаками держави, яка, втім, не визнається державою у правовому полі» [44]. На академічному рівні термін «квазідержавні утворення» був запроваджений в політологічний лексикон для позначення «державоподібних утворень, які наділяються в рамках міжнародного права особливою правосуб'єктністю, якій властиві деякі ознаки (рисни) держави, сукупна безліч яких не є достатньою для визнання їх державами в загальноприйнятому сенсі» [74, с. 157].

Авторство терміну «квазідержавна» належить американському правнику Роберту Джексону, з подання якого у 1980-х рр. ним позначали «країни третього світу, колишні колонії і протекторати, які стали незалежними внаслідок розпаду колоніальних імперій після Другої світової війни і постали перед труднощами в процесі державного будівництва» [151, с. 12]. У роботі «Квазідержави: суверенітет, міжнародні відносини та третій світ» дослідник доводить, що новопроголошені квазідержави хоча і були формально зрівняні у правах з розвинутими країнами й отримали право називатися суверенними, втім, їх суверенітет, на відміну від розвинутих країн, не став запорукою забезпечення вигоди для їх громадян. Р. Джексон доходить висновку, що «не

зважаючи на набуту формальну рівність, емпірично ці групи держав глибоко нерівні за своєю суттю, і подібний розрив залишатиметься вічно» [151].

Аналогічно, у контексті постколоніального дискурсу, використовували даний термін Г. Булл та А. Уотсон. Науковці вживали термін стосовно «колишніх колоній, що хоч і задовольняли критеріям державності, проте мали брак політичної волі, інституціональної влади та організованої сили для захисту прав людини та забезпечення соціоекономічного добробуту» [137].

Як «особливий вид суб'єктів міжнародного права, що мають певні ознаки держав, але не є такими в загальноприйнятому розумінні» трактується термін «квазідержава» у Оксфордському Енциклопедичному словнику міжнародного права, де у якості прикладів подібних квазідержав наводяться Святий Престол та Суверенний Орден Мальти [162, с. 493].

Питання квазідержавних утворень, або невизнаних держав вивчали такі відомі зарубіжні дослідники, як: Я. Броунлі [135; 136], Ш. Гарнетт [99], Д. Гелденгейс [147], Дж. Гудб [99], Н. Касперсен і Е. Херберг [138], Дж. Кер-Ліндсей [152], Г. Кісінджер [99], С. Коен [99], П. Колсто [153 -154], Дж. К'єз [99], А. Пар [99], С. Телботт [99], А. Флори [146] та ін. Втім, не зважаючи на міцний корпус тематичних праць, досі не існує чіткої категоріальної диференціації даного феномену.

Аналогічна ситуація спостерігається у вітчизняному експертному середовищі. Проблематика виникнення та функціонування квазідержав у світовому геополітичному просторі в цілому та в пострадянських країнах зокрема висвітлена у працях таких українських науковців, як С. Асланов, Я. Верменич, К. Вітман, В. Горбулін, Т. Далявська, М. Жирохов, Г. Коцура, В. Кравченко, П. Лисянський, Е. Луцишин, М. Обушний, Г. Перепелиця, В. Пінцак, О. Талдикін, М. Хилько, А. Шапошніков, та ін.

Так, К. Вітман у своїх багаточисленних тематичних публікаціях аналізує динаміку статусу невизнаних держав постсоціалістичного та пострадянського простору, які утворилися внаслідок етнополітичних конфліктів, вивчає особливості сучасного етапу еволюції невизнаних держав,

перспективи та труднощі, що виникають на шляху до міжнародного визнання [11 - 14].

Історико-політологічний аналіз процесів самовизначення та самопроголошення нових держав та територіальних утворень в країнах посткомуністичного простору, зокрема у республіках колишнього СРСР, міститься у публікаціях С. Асланова [1], М. Обушного [71], В. Пінцака [82 - 84] та ін. З позицій історичного регіоналізму аналізує передумови сепаратистських тенденцій та появи квазідержав в Україні у своїх ґрунтовних працях Я. Верменич [9; 10].

Нацбезпековий аспект процесу виникнення та функціонування самопроголошених територій у сучасному світі, де точиться світова гібридна війна, висвітлений у змістовних наукових роботах та публікаціях В. Горбуліна [19 - 21], О. Власюка, С. Кононенка [22], Г. Перепелиці [79; 80] та ін. Додатковий внесок у дискусію зробили Д. Купрієнко, Ю. Дем'янюк, О. Діденко, які розглянули категорії державного кордону та території в контексті квазідержавних утворень, зосереджуючись на проблемах суверенітету та територіальної цілісності [50].

Як категорію міжнародного права досліджують квазідержавні утворення О. Дашковська [31], С. Криштоп [49], В. Лемак та Д. Пеца [53], В. Опришко, Ф. Шульженко, С. Шимон [87], І. Хмельова [121] та ін. Так, В. Лемак та Д. Пеца [53, с. 150–152] провели порівняльно-правовий аналіз термінології, що стосується таких утворень, зосередившись на їхньому правовому статусі та особливостях. Специфіку правового статусу невизнаних держав розглядає у своїй публікації С. Криштоп, зосереджуючи увагу на спробі чіткого розмежування понять «невизнані держави» та «квазідержавні утворення», наголошуючи на важливості точного використання термінів для уникнення плутанини у науковому та правовому обігу [49, с. 894–895].

Ґрунтовний аналіз феномену невизнаних держав та проблемних питань їх міжнародного визнання в контексті державотворчих процесів здійснюють

у своїх роботах О. Балацька [2; 3], Т. Далявська [26 - 29], О. Мучник [67], О. Талдикін [107 - 110], А. Шапошніков [125 - 127] та ін.

Усі ці дослідження формують багатовимірний підхід до аналізу квазідержавних утворень, що враховує їх правову, соціально-політичну та територіальну специфіку, сприяючи глибшому розумінню цього складного феномену.

Окрему групу праць українських та закордонних авторів складають дослідження квазідержавних утворень у контексті російських геополітичних прагнень і гібридної агресії. Їх проблематика охоплює різноманітні аспекти даного явища, що дозволяє глибше зрозуміти їхню природу та роль у реалізації експансіоністських цілей РФ. Так, В. Дівак аналізує квазідержавні утворення як ключовий інструмент геополітичного тиску РФ, який використовується для дестабілізації регіонів і створення залежності від Росії [32, с. 44–47]. О. Звездова звертає увагу на соціально-культурні передумови, сформовані в рамках імперської політики РФ, які стали основою для появи таких утворень на території України [173, с. 88–90]. Т. Кузьо та П. д'Аньєрі у ґрунтовному монографічному дослідженні «Джерела великодержавної політики Росії: Україна та виклик європейському порядку» зосереджуються на ролі цих утворень у геополітичному тиску РФ на Україну в рамках гібридної агресії [156]. С. Асланов акцентує увагу на тому, що квазідержавні утворення є джерелом етнополітичної нестабільності, яка свідомо створюється в рамках російської експансіоністської стратегії [1, с. 209–210]. М. Мінаков [159] досліджує створення таких утворень під час російської окупації у 2022 році, наводячи приклад так званої Херсонської народної республіки.

Досвід інших країн, що постраждали від дій РФ, також є предметом наукового інтересу. А. Филипенко [119] аналізує Придністровський анклав у Молдові, враховуючи досвід України в боротьбі з подібними утвореннями. Дж. Уикви розглядає можливі дипломатичні шляхи вирішення проблеми Придністров'я [172]. У свою чергу, Д. Дагі досліджує зусилля Грузії в

протидії квазідержавним утворенням через дипломатичні механізми [145, с. 2–4], а Б. Матцаберидзе акцентує увагу на їхньому деструктивному впливі на політичну стабільність країни [158, с. 189–190].

О. Каленіченко проводить порівняльний аналіз створення квазідержавних утворень у сучасній Україні та Сирії, підкреслюючи схожість дій РФ у цих регіонах [39, с. 216]. Окремі аспекти проблематики також є предметом детального вивчення. М. Ревкін аналізує проблему біженців із територій квазідержавних утворень [167, с. 57–58]. М. Первушин досліджує медійне висвітлення цих утворень на різних рівнях та роль інформаційної війни в гібридній стратегії РФ [163, с. 48–49]. О. Резнікова розглядає відновлення правопорядку на окупованих територіях України [168], а Т. Гржвачевський вивчає забезпечення правосуддя в умовах існування квазідержавних утворень [149]. Ці дослідження створюють багатогранний підхід до аналізу проблематики квазідержавних утворень, висвітлюючи їх вплив на міжнародну стабільність, політичну ситуацію в країнах-цілях і ширші геополітичні процеси.

Окремо слід виділити роботи, присвячені конкретному різновиду невизнаних квазідержав держав та процесам, що пов'язані з ними - сепаратизму та сецесії. Центральне місце проблематика сепаратизму та невизнаних територіальних утворень займає у предметному колі наукових інтересів таких провідних вітчизняних вчених, як О. Агарков, М. Баймуратов, А. Баронін, М. Басараб, Б. Бернадський, Т. Вакулова, В. Дівак, Г. Зеленько, Т. Краснопольська, В. Кремінь, І. Кресіна, П. Лисянський, К. Литвиненко, А. Місюра, В. Наконечний, С. Наумкіна, М. Обушний, О. Павлятенко, В. Панібудьласка, І. Рафальський, Є. Рябінін, В. Савойська, В. Тацій, О. Федунь, І. Філоненко, О. Цебенк, О. Шаран та ін.

Багатоаспектність явища сепаратизму, яка включає у себе і проблематику квазідержавних утворень, як його продукту, віддзеркалилась і у тематиці дисертаційних досліджень, що були захищені в Україні протягом останніх років: «Функціональні та концептуальні моделі політики

іредентизму» (Н. Горло, 2019) [25], «Сепаратизм як інституціоналізована політична практика: виклики для Європейського Союзу і України» (М. Мосора, 2022) [65], «Регіональний сепаратизм в Україні: шляхи вирішення та механізми протидії» (П. Лисянський, 2024) [56], «Міжнародно-політичні механізми протидії сепаратизму у державах Європи» (О. Шаран, 2021) [128], «Кримінально-правова характеристика сепаратизму в Україні» (М. Стиранка, 2020) [106], «Гуманітарні чинники генерування сепаратистських рухів в Україні» (К. Литвиненко, 2018) [59], «Механізми державного управління процесами децентралізації влади: досвід країн ЄС для України» (В. Роман, 2017) [97], «Сепаратизм в контексті дезінтеграції держави» (К. Мурза, 2015) [66], «Політичний сепаратизм як соціальний феномен сучасного світу» (В. Рахмайлов, 2015) [92], «Сепаратизм у країнах-членах ГУАМ: міжнародно-політичний вимір» (О. Цебенко, 2015) [123], «Сепаратизм як прояв кризи національної державності» (М. Басараб, 2013) [4], «Сепаратизм як феномен сучасної політики: політологічні та правові аспекти» (В. Дівак, 2010) [33], «Сепаратизм як соціально-політичне явище» (В.Горенкин, 2004) [24].

Останніми роками, у зв'язку з подіями 2014 р. (анексія Криму, проголошення ДНР, ЛНР) питання природи квазідержавних територіальних утворень та їх правомочності опинилось у епіцентрі наукових дискусій. Серед питань, що винесені на обговорення академічної спільноти політологів, ключове місце займає формування теоретико-методологічних підвалин концептуалізації даного явища.

У докторському дослідженні С. Осіпової «Сучасні практики державотворення» окремий підрозділ «Самовизначенні (невизнані) держави як продукт процесу державотворення в сучасному світі» присвячений, в тому числі, спробам виокремити категорію «квазідержава» від «невизнаної держви». Авторка вважає, що «саме введення терміну «квазідержава» стосовно самовизначених (невизнаних) держав сучасності має позитивне значення, яке свідчить про прагнення наукового та експертного співтовариства визначитися з теоретико-методологічними підходами до

визначення їх природи і сутності як політичного явища, яке існує в сучасному світі» [74, с. 158].

У кандидатському дослідженні Т. Далявської «Феномен невизнаних держав: політологічний аналіз» обґрунтовано авторське конкретизоване визначення терміну «невизнана держава», відповідно до якого «це держава, яка володіє усіма ознаками державності і яка після проголошення відокремлення та незалежності була визнана менше ніж третиною від загальної кількості визнаних держав. Державу, яка визнана більше ніж третиною визнаних держав, можна вважати «частково визнаною», а державу, яка визнається більше ніж половиною визнаних держав, буде досить коректним відносити до «повністю визнаної» [28, с. 7]. Щодо дефініції «квазідержав», то на думку Т. Далявської, «у випадках, що стосуються державних утворень з невизначеним статусом, використання терміну «квазідержав» є цілком правомірним, оскільки в багатьох випадках самопроголошені державні утворення теж не контролюють свою територію або контроль встановлюється на нетривалий період. Однак, з іншого боку, даний термін не буде об'єктивним для тих об'єктів, що мають всі ознаки державності, тобто є повноцінною державою, а не державним утворенням. Таким чином, коректність даного поняття дещо дуалістична» [27, с. 379].

Втім, не всі науковці згодні з таким поглядом на термін «квазідержав» як дещо неточним, некоректним або уточнюючим. У кандидатській дисертації А. Шапошнікова «Квазідержави як феномен сучасної політики» було запропоновано чітке авторське трактування поняття «квазідержави» як «політичного утворення, що позиціонує себе державою, здійснює контроль або має претензії на певну територію, об'єднує людей, які відчують свою приналежність до нього, а також характеризується інституційною неспроможністю, функціональною недієздатністю та суперечливим міжнародним становищем, або кількома цими рисами одночасно» [125, с. 2]. При цьому, досліджуючи категорію квазідержавності у трьох аспектах – інституційному, функціональному та міжнародному, автор пропонує не

сприймати квазідержави як суто негативне явище, а розглядати їх як невід’ємних учасників та важливий чинник глобального політичного процесу.

Спробу надати чітке визначення феномену квазідержави та розробити класифікацію квазідержав відповідно до певних критеріїв здійснив О. Талдикін. Спираючись на наявність розбіжностей у трактуванні терміну «квазідержава», що «об’єктивно обумовлена проблемою легалізації державної влади та конкуренцією двох існуючих концепцій (теорій) визнання держав»: декларативної та конституційної [110, с. 111], у вузькому (традиційному) розумінні він трактує її як «державоподібне політико-територіальне утворення, що має обмежену міжнародну правосуб’єктність, влада якого має різну ступінь легітимації» [110, с. 111].

Основними ознаками квазідержави, на думку вченого, є такі:

- «відносна територіальна самостійність або територіальна невизнаність з боку держави-носія та міжнародної спільноти;
- відсутність зовнішньої легітимації та варіативність внутрішньої;
- життєздатність за певних умов, соціетальна цілісність суспільства, яка передбачає свідому самоорганізацію народу та інших суб’єктів суспільного життя, їх здатність до вибору мети, а також діяльність щодо реалізації завдань, спрямованих на її досягнення» [110, с. 112].

Втім, враховуючи ознаки сучасного цифрового переходу в усіх сферах суспільного буття, в тому числі й в політиці, О. Талдикін звертає увагу на існування більш широко тлумачення феномену квазідержави. «Квазідержава у широкому значенні – це фактичне або віртуальне політичне або псевдополітичне утворення, яке має деякі факультативні ознаки держави (наприклад, державну символіку: герб, гімн, прапор), претендує на можливість бути суб’єктом міжнародного права та заявляє свої права на певну частину простору» [110, с. 115].

Узагальненим, на наш погляд, є таке визначення даної дефініції: «Квазідержавні утворення є особливою політичною організацією

суспільства, яка, на відміну від держави, не має всіх її ознак та/або міжнародного визнання» [1, с. 208]. Часто цей термін використовується щодо територій з невизначеним статусом, сепаратистських регіонів, самопроголошених республік. Не випадково, дехто з дослідників пропонує у переліку суб'єктів міжнародного права окремо виділити особливу форму суб'єктів міжнародного права – квазідержавні утворення [87]. Адже, як зазначають провідні світові експерти, «в наші дні термін «квазідержавне утворення» найчастіше використовується щодо воєнних сепаратистських груп, які претендують на певний регіон та здійснюють певну форму територіального контролю над ним, але яким не вистачає деяких критеріїв державності» [170].

Спираючись на все вищезазначене ми надаємо таке авторське визначення квазідержавних утворень: «Квазідержавні утворення є специфічною формою політичної організації суспільства, яка використовується сепаратистськими групами з метою встановлення територіального контролю над регіоном, але яким не вистачає деяких критеріїв державності та/або міжнародного визнання». У роботі пропонується розглядати у якості ключового інструменту створення квазідержавних утворень практики сепаратизму.

## **1.2. Політико-правовий контекст виникнення та функціонування квазідержавних утворень: світовий досвід.**

Питання причин та передумов виникнення квазідержавних утворень, їх місце на геополітичній мапі світу та роль у глобальному політичному процесі, наслідки їх появи та вплив на регіональні політики сьогодні є не лише предметом теоретичних рефлексій, але й входять у перелік невідкладних завдань прикладної політології. В сучасному світі нараховується досить значна кількість квазідержавних утворень, які вважаються «сірими зонами», через те, що на їх територіях не діє міжнародне законодавство, а владний контроль утримують невизнані збройні формування, які називають себе

урядом. Кількісне збільшення квазідержавних утворень, які претендують на статус невизнаних держав, безперечно, є актуальною проблемою сьогодення.

Станом на 2025 рік на політичній мапі світу розташовано більш ніж 190 незалежних держав, які визнані міжнародним співтовариством. Але існують також невизнані держави або частково визнанні, які ще називають квазідержавними утвореннями. Слід зазначити, що проблема виникнення квазідержавних утворень постала у другій половині XX століття, а саме після заснування Організації Об'єднаних Націй у 1945 році. Саме з цього часу для політичних утворень, які хочуть заявити про себе, як про незалежну державу, потрібне міжнародне визнання. Так, у п. 4 ст. 2 Статуту ООН підтверджені політична незалежність та територіальна цілісність як основні елементи державності: «усі держави-члени ООН у своїх міжнародних відносинах повинні утримуватися від загрози силою або її застосування проти територіальної цілісності чи політичної незалежності будь-якої держави» [105]. Таким чином було здійснено намагання забезпечити державам-членам ООН гарантування принципу територіальної цілісності, а також упередити майбутні територіальні суперечки через військові конфлікти. Але поряд з цим у низці статутних документів ООН внесені права народів на самовизначення. Так у ст.3 Декларації ООН про права корінних народів 2007 р. визначено їх право на самовизначення: «Корінні народи мають право на самовизначення. З огляду на це вони вільно встановлюють свій політичний статус та вільно здійснюють свій економічний, соціальний та культурний розвиток» [93].

Ідея права народів на самовизначення «отримала в сучасному світі широке визнання і гарантована в основоположних джерелах міжнародного права: Міжнародних Пактах про права людини, прийнятих у 1966 році, багатьох деклараціях Генеральної Асамблеї ООН, документах міждержавних і міжнародних неурядових організацій, до яких нерідко звертаються в ході етнічних конфліктів і рухів за незалежність» [31, с. 12]. Право нації на самовизначення було сформовано як колективне право певного етносу для

реалізації їх індивідуальних прав, що забезпечує дотримання вимог, які гарантовані міжнародним правом щодо власної держави. Отже є наявне протиріччя: з одного боку, є гарантоване право країн на територіальну цілісність, а з іншого - існує право народів на самовизначення, що в свою чергу призводить до політичних конфліктів, які можуть перерости у військове протистояння.

У сучасній українській науці окремі аспекти права нації на самовизначення розглядалися в працях В. Денисова, Ю. Нипорко, А. Мартиненко, В. Мицика, М. Товта, В. Нікітюка та ін. Спираючись на доробок міжнародного експертного товариства та вітчизняного наукового загалу, слід підкреслити, що для об'єктивного дослідження процесів виникнення квазідержавних утворень необхідно з'ясувати власну природу невизнаних держав, виявити витоки їх створення та проголошення. В площині дослідження цього питання потрібно виокремити таке поняття, як право нації на самовизначення.

Нація відокремлюється в результаті усвідомлення приналежності до неї осіб за своєю ідентичністю (неповторністю) і відмінністю від усіх інших націй. Соціально-економічні або соціально-культурні передумови такого визначення не можуть бути чітко окреслені або чітко виражені. Якщо розмірковувати над терміном «нація», то воно може бути визначено наступним чином: нація – це група людей, які пов'язані через спільні чинники мови, релігії, культури, традиції історичної та політичної долі, території проживання, культури побуту тощо. Втім, за спостереженнями фахівців, ці ознаки в тій чи іншій мірі є в кожного етносу. Але вони або недостатні для ідентифікації етносу, або необов'язкові. Проте саме соціокультурні ознаки стимулюють розуміння особами своєї приналежності до тієї чи іншої ідентичності. Так, італійський правознавець П.С. Манчіні, виділяючи об'єктивні ознаки нації, такі як спільність території, походження і мови, відзначав, що саме суб'єктивна ознака – «...свідомість національності, почуття, яке вона має в самій собі і яке робить її здатною виявити себе зовні

– є найважливішою, і тільки за її наявності та чи інша нація може домагатися окремого політичного життя» [157].

Розвиток певного етносу або нації на окремій території проживання породжує в нації прагнення на самовизначення, культурне, соціально-економічне і, врешті-решт, політичне, що зумовлює і політико-територіальне відокремлення від інших націй. Але відокремлення певного етносу, який компактно проживає в певному регіоні країни від материнської держави у сучасній науці трактується як сепаратизм. Отже з вищенаведеного ми можемо зробити висновок, що реалізація права народу на самовизначення тісно пов'язаний із сепаратизмом. Але слід зазначити, що процеси сепаратизму можуть бути природними, заснованими на етнічному або релігійному факторі, а можуть бути зовнішньо-інспірованими. Як зазначає автор даного терміну П. Лисянський, «мета зовнішньо-інспірованого сепаратизму полягає в приховуванні цілей країни - агресора, яка намагається реалізувати сепаратистські процеси з метою дестабілізації політичної ситуації в певній країні або посягає на зміну територіальної цілості через проведення сецесії, як результат діяльності сепаратистського руху та подальшою анексією регіонів країни, які були охоплені сепаратизмом» [63, с. 52]. Тобто існує невирішене протиріччя між правом народу на самовизначення та гарантії територіальної цілісності державам-учасникам ООН.

Слід зазначити, що в більшості випадків квазідержавні утворення формувались через процеси сепаратизму (регіоналізму, автономізму), і саме тому ми пропонуємо розглядати процеси сепаратизму як інструмент створення квазідержавних утворень.

Наразі виділяють досить багато прецедентів створення невизнаних держав, серед яких назовемо декілька найбільш показових.

1. «Турецька Республіка Північного Кіпру» (ТРПК) була проголошена після військового втручання Туреччини на Кіпр у 1974 році, коли турецькі збройні сили зайняли частину території острова. Незалежність цього

утворення була проголошена 15 листопада 1983 року. Хоча формально територія ТРПК з 1 травня 2004 року є частиною Республіки Кіпр і була включена до складу Європейського Союзу, цей регіон визнає лише Туреччина, яка підтримує з ним дипломатичні відносини. Решта держав-членів ООН вважають Північний Кіпр окупованою територією, що належить Республіці Кіпр.

2. «Південна Осетія» офіційно розглядається як частина території Грузії згідно з її конституцією. Незалежність цієї території була проголошена 21 грудня 1991 року. У 2008 році її визнали 5 держав-членів ООН, включно з Росією, але інші країни не визнають її суверенітету. Грузія вважає Південну Осетію своєю незаконно окупованою територією, де контроль фактично здійснює Росія через військову присутність.

3. «Республіка Абхазія» отримала статус автономної республіки у складі Грузії, але 26 листопада 1994 року проголосила себе суверенною державою з ухваленням власної конституції. З 2008 року її визнали лише 5 держав-членів ООН, серед яких Росія. Для міжнародної спільноти Абхазія залишається частиною Грузії, хоча де-факто її контролюють місцеві сили за підтримки Росії. Грузія розглядає цей регіон як незаконно окуповану територію.

4. Придністровська Молдавська Республіка (ПМР) виникла після розпаду Молдавської РСР і проголосила себе окремою державою. Більша частина території ПМР офіційно входить до складу Молдови як автономна територіальна одиниця, однак фактично регіон перебуває під контролем місцевих проросійських сил. Придністров'я визнається лише частково визнаними Абхазією та Південною Осетією. У 2023 році ПАРЕ визнала регіон зоною російської окупації, підтвердивши його незаконний статус.

5. «Республіка Косово» вийшла з-під юрисдикції Сербії у 2008 році, коли косовська влада проголосила незалежність. На сьогодні її визнали 100 держав-членів ООН, а також низка інших утворень, хоча північні райони регіону, переважно населені сербами, залишаються під фактичним контролем

місцевих сербських громад. Згідно з сербською конституцією, Косово залишається автономним краєм у складі Сербії.

6. «Республіка Амбазонія» є самопроголошеною державою, яка претендує на англомовні території Камеруну, зокрема Північно-Західну та Південно-Західну провінції. Цей рух виник як результат тривалих конфліктів між англомовним та франкомовним населенням Камеруну. Незважаючи на деякі спроби міжнародної підтримки, уряд Камеруну визнає це утворення злочинним і незаконним.

7. «Західний Тоголенд» оголосив про незалежність від Гани 25 вересня 2020 року. Це сепаратистське утворення базується на етнічних та історичних відмінностях, однак досі залишається невизнаним з боку міжнародної спільноти і не має дипломатичної підтримки.

8. «Луганська народна республіка» (ЛНР) була створена проросійськими силами у 2014 році на території України. У 2022 році після початку масштабного вторгнення РФ на територію України, Росія оголосила про анексію її території. Міжнародне співтовариство розглядає ЛНР як частину України, незаконно окуповану Росією.

9. «Донецька народна республіка» (ДНР) аналогічно до ЛНР, була проголошена у 2014 році і існувала у статусі квазідержавного утворення. У 2022 році Росія включила цю територію до свого складу в рамках процесу анексії. Для міжнародної спільноти територіальні утворення ДНР та ЛНР залишаються українськими та окупованими РФ.

Зауважимо, що процес формування даних квазідержавних утворень проходив через процеси сепаратизму. І кожного разу, коли з'являється нова самопроголошена територія, виникає необхідність у прийнятті міжнародним товариством складного рішення. Адже міжнародне визнання та надання безпекових гарантій новопосталій квазідержаві може призвести до активізації військових конфліктів та напруги у секторі міжнародній безпеці. Як слушно зауважує В. Дівак, «...поява нових держав – це нові проблеми й «головний біль» для міжнародної спільноти: визнавати чи не визнавати, співпрацювати

з новими урядами чи ні (оскільки в багатьох випадках незрозуміло, з ким саме), а також необхідність організації контролю за озброєнням, кількість якого ніхто не зможе навіть порахувати, активізація міжнародного тероризму, наркотрафіку й торгівлі людьми» [32, с. 44].

Ситуація ускладняється тим, що на даний час ані Статут ООН, ані інші міжнародні документи не містять чіткого алгоритму дій щодо визнання новостворених держав. Також відсутній і перелік норм та характеристик, яким повинно відповідати квазідержавне утворення для того, щоб його визнало міжнародне співтовариство. Спроба створити певний алгоритм була зроблена у документі «Керівні принципи визнання нових держав у Східній Європі та Радянському Союзі» [133], який був розроблений країнами-членами ЄС. Проте варто зазначити, що в процесі визнання колишніх республік Югославії країни-члени ЄС не завжди дотримувалися встановлених принципів.

Загалом міжнародне співтовариство під час визначення статусу квазідержавних утворень або невизнаних держав дотримується кількох основних критеріїв.

«По-перше, новоутворена держава повинна мати територію, яку ефективно контролює її уряд, а також здатність забезпечувати її захист.

По-друге, держава не повинна висувати територіальних претензій до інших країн, оскільки це може спричинити конфлікти на міжнародному рівні.

По-третє, на території нової держави має функціонувати фінансово-економічна система, яка здатна протягом певного часу (від 5 до 20 років) забезпечувати населення мінімальними ресурсами для існування.

По-четверте, у державі має діяти власний уряд, який виконує основні гуманітарні функції, забезпечуючи базові потреби населення.

По-п'яте, новостворена держава повинна проводити мирну зовнішню та внутрішню політику, забезпечувати права і свободи громадян, у тому числі національних меншин, якщо такі проживають на її території.

Також важливо, щоб держава визнавала і підтримувала міжнародні «правила гри» у сфері взаємодії з іншими країнами» [133].

На наше переконання, підґрунтям для виникнення нових квазідержавних утворень є конфлікт між принципом територіальної цілісності держав та правом на самовизначення народів. Такі принципи закріплені у Статуті ООН [105]. Згідно з пунктом 4 статті 2 Статуту ООН, «усі члени ООН утримуються у своїх міжнародних відносинах від загрози силою або її застосування як проти територіальної недоторканності або політичної незалежності будь-якої держави, так і яким-небудь іншим чином, несумісним із Цілями Об'єднаних Націй» [105]. Водночас пункт 2 статті 1 зазначає: «Розвивати дружні відносини між націями на основі поваги принципу рівноправності і самовизначення народів, а також вживати інших відповідних заходів для зміцнення загального миру» [105]. Колізія між цими принципами пов'язана з тим, що право народів на самовизначення у більшості випадків порушує право держав на територіальну цілісність. З іншого боку, гарантії територіальної цілісності вже існуючим державам обмежують право народів на самовизначення.

Прикладом такої колізії є ситуація на Близькому Сході, де Палестина бореться за свою державність, порушуючи територіальну цілісність Ізраїлю.

Щодо Косово, наявність такої колізії є сумнівною, оскільки це утворення має певну автономію від Сербії. Наприклад, «Міжнародний суд у своєму консультативному висновку щодо Косово. зазначив, що у цій ситуації право народів на самовизначення не застосовується, а відповідно колізія відсутня. Випадок із частковим визнанням Косово є особливим і потребує додаткового аналізу» [95, с.156]. У декларації незалежності Косово від 17 лютого 2008 року зазначено: «Косово є особливим випадком, який виник у результаті неузгодженого розпаду Югославії і не може бути прецедентом для будь-яких інших подібних ситуацій» [155].

Як показує практика, для оцінки квазідержавних утворень, які претендують на міжнародне визнання, потрібно враховувати цілу низку

аспектів, як-то: історія виникнення питання (конфлікту), історія становлення й розвитку конкретного етносу або нації, ступінь їхнього пригноблення, наявність міжконфесійного антагонізму, можливість чи неможливість мирного співіснування етнічних меншин на одній території. Втім, на наше переконання, головним маркером успішності державотворчого проєкту є реальні перспективи його визнання більшістю визнаних держав. Не випадково, що на даний час сформоване бачення, що «нова держава набуває окремих прав, якими користуються вже створені держави, лише після визнання їхнього акту про проголошення незалежності іншими суб'єктами міжнародного права» [121, с. 411]. Хоча ці утворення й володіють такими атрибутами державності, як населення, територія, уряд, збройні сили, державна символіка, національна валюта та інші, їхня життєдіяльність істотно обмежується через відсутність широкого визнання з боку держав-членів ООН. Це негативно впливає на їхній економічний розвиток, обмежує доступ до міжнародних організацій і ринків, ускладнює співпрацю із суверенними державами у різних сферах. Лише після визнання держава набуває таких прав, як можливість виступати стороною у суді, визнання актів виконавчої та законодавчої влади національними судами, надання відповідним особам імунітетів, можливість отримання відповідного майна у разі правонаступництва тощо.

Отже при дослідження феномену квазідержавних утворень, слід приділяти увагу історико-політичному контексту їх виникнення. Якщо аналізувати процес виникнення у 2014 році Донецької народної республіки (далі – ДНР) та Луганської народної республіки (далі – ЛНР), то слід акцентувати увагу на тому незаперечному факті, що в цих новопосталих квазідержавних утвореннях була відсутня «народність», оскільки на тих територіях у переважній більшості проживали громадяни України, а інші національності не мешкали компактно в окремому населеному пункті. Також слід зазначити, що під час формування псевдодержавних структур у ЛНР та ДНР керівні посади займали громадяни Російської Федерації (далі – РФ).

Подібна ситуація відбувалась і у Придністровській Молдавській Республіці (далі – ПМР).

А від так, при аналізі виникнення квазідержавних утворень слід враховувати не тільки етнонаціональних фактор, політичні конфлікти, регіональну складову та інше. Такий детальний аналіз є необхідним, оскільки квазідержавні утворення нерідко виникають внаслідок зовнішньо-інспірованого сепаратизму. Цей процес полягає у штучно створених рухах за сепарацію, які ініціюються та підтримуються зацікавленими державами. Такі утворення фактично стають інструментом впливу зовнішніх гравців на внутрішньо-політичну ситуацію в інших країнах.

Отже, врегулювання питань, пов'язаних із виникненням та існуванням невизнаних держав, є складним, тривалим і часто суперечливим процесом. Успіх цього процесу залежить від поєднання багатьох чинників: як зовнішніх (міжнародна підтримка, санкції, політичний тиск), так і внутрішніх (стабільність уряду, здатність до діалогу, економічна стійкість). До того ж, на результат значно впливають як об'єктивні умови (історичний контекст, геополітичне становище тощо), так і суб'єктивні фактори (рішення політичних лідерів, ставлення міжнародної спільноти тощо).

Безумовно, виникнення квазідержавних утворень має свої особливості залежно від історичного, геополітичного та територіального чинників. Втім, на нашу думку, на пострадянському просторі ці утворення часто є наслідком саме зовнішнього впливу. Більшість з них виникла внаслідок політичних конфліктів, що супроводжували процеси масштабної етнополітичної дезінтеграції. Серед них можна виділити Придністровську Молдавську Республіку (1990), Нагірно-Карабаську Республіку (1991), Республіку Південну Осетію (1992), Республіку Абхазію (1994). Щодо Донецької народної республіки (2014) та Луганської народної республіки (2014), то ми наполягаємо на тому, що в основі їх появи закладений не етнополітичний чинник, а практики дещо іншої природи.

Не є однорідною і динаміка формування квазідержавних утворень на пострадянському просторі, що вимагає окремого дослідження. Це пояснюється відмінностями у політичних процесах, багато з яких було ініційовано зовнішніми акторами. Як слушно зауважують експерти, «парадоксом сучасних міждержавних відносин є той факт, що протягом тривалого часу функціонують політичні утворення, які відповідають критеріям державності, але не визнаються державами» [12, с. 628].

Для аналізу виникнення квазідержавних утворень на пострадянському просторі необхідно враховувати дві основні групи ознак: зовнішні та внутрішні. До зовнішніх ознак відносять здатність квазідержавного утворення забезпечувати свою безпеку, що включає наявність військових формувань, а також спроможність проводити самостійну зовнішню політику, навіть у межах регіональної системи. Внутрішні ознаки включають спроможність утворення гарантувати суверенітет на підконтрольній території, забезпечувати внутрішньо-політичну стабільність і діяльність державних структур, а також задовольняти мінімальні соціально-економічні потреби населення. Такий підхід дозволяє зрозуміти механізми формування та функціонування квазідержавних утворень, а також їхній вплив на сучасну міжнародну систему.

Н. Касперсен і Е. Херберг зауважують, що невизнані держави часто асоціюються з нестабільними, анархічними територіями, які виглядають як «чорні плями» на карті суверенних країн. Такі утворення сприймаються як зони беззаконня, які слугують прихистком для організованої злочинності. Через ці території часто проходять наркотики, зброя та інші небезпечні товари, що створює серйозні загрози для регіональної та міжнародної безпеки [138, с. 8]. У багатьох невизнаних державах існує значний рівень криміналізації різних сфер суспільного життя. Наприклад, за спостереженням Р. Колсто, «економіка Придністровської Молдавської Республіки майже повністю базується на нелегальній діяльності, такій як контрабанда та підробка продукції відомих брендів. Крім того, Придністров'я виступає

безпечним притулком для кримінальних елементів і колишніх працівників КДБ, які діють у підпіллі» [153, с. 728].

Чисельна група експертів наголошує на домінуванні зовнішніх факторів над внутрішньо-політичною специфікою територій у виникненні квазідержав. Так, на думку О. Теленко, «такі квазідержавні утворення, як Абхазія, Південна Осетія, Придністров'я, є маріонетками Росії; Північний Кіпр перебуває під контролем Туреччини, а Нагірний Карабах значною мірою залежить від Вірменії» [112, с. 66]. Значну роль у підтримці таких утворень відіграє їхній зовнішній покровитель, який забезпечує фінансову та економічну допомогу, а також впливає на політичні рішення. Наприклад, більша частина бюджету Південної Осетії та переважна частина бюджету Абхазії формується за рахунок фінансової підтримки з російського бюджету та позабюджетних фондів. Крім того, Росія є головним партнером Абхазії у сфері експорту, забезпечуючи близько 80% експорту абхазьких товарів і послуг, особливо у сфері туризму та рекреації. Експерти підкреслюють, що визнання Росією незалежності Абхазії та Південної Осетії прискорило процес втрати цими утвореннями їхньої фактичної незалежності. До серпня 2008 року, коли сталася грузино-російська війна, ці території залишалися невизнаними, але де-факто автономними утвореннями, які володіли певними повноваженнями. Після серпня 2008 року вони отримали часткове міжнародне визнання, однак водночас опинилися у повній залежності від Російської Федерації. Якщо конфлікти 1990-х років можна розглядати як «війни за незалежність» для цих територій, то війна серпня 2008 року стала подією, яка остаточно позбавила їх навіть обмеженої незалежності.

З аналізу наведеного вище та з урахуванням досвіду вирішення політико-правових колізій навколо міжнародного визнання самопроголошених територій можна зробити кілька проміжних узагальнень.

По-перше, у дослідженні квазідержавних утворень необхідно чітко розрізняти поняття «невизнані держави» та «квазідержавні утворення». На відміну від загальноприйнятого світового досвіду, термінологія для чіткого

розмежування квазідержавних утворень та невизнаних держав наразі не сформована. Згідно з визначенням «Великого юридичного словника», квазідержави є особливим видом суб'єктів міжнародного права, які мають *деякі* (курсив наш) характеристики держав, але не визнаються такими у загальноприйнятому розумінні [68]. В свою чергу невизнана держава – це самостійна територія, яка володіє всіма ознаками держави і здатна забезпечувати державні функції, але не є визнаною державами – країнами ООН.

По-друге, квазідержавні утворення зазвичай виникають унаслідок внутрішньополітичних криз у регіонах певних країн і часто використовуються як інструмент впливу, спрямований на блокування урядових дій, що не відповідають інтересам інших держав. «На пострадянському просторі більшість таких утворень утворилися через сепаратизм, який підтримували сусідні країни, зацікавлені в етнополітичній дезінтеграції та дестабілізації регіону» [1, с. 211].

По-третє, особливу роль у створенні та підтримці квазідержавних утворень на пострадянському просторі відіграє Російська Федерація. Після розпаду СРСР російські правлячі еліти активно працювали над відновленням впливу на колишні радянські республіки, зокрема Україну, Грузію, Молдову, Азербайджан та Білорусь. Їхня мета полягала в тому, щоб зберегти проросійський курс цих країн як у внутрішній, так і у зовнішній політиці. Експерти сходяться на думці, що створення квазідержавних утворень, таких як Абхазія, Південна Осетія та Придністровська Молдавська Республіка, було спрямоване на блокування євроінтеграційного й євроатлантичного розвитку Молдови та Грузії. У випадку Нагірного Карабаху ці дії були спрямовані на послаблення енергетично потужного Азербайджану на користь Вірменії, яка залежить від Росії. Таким чином, квазідержавні утворення на пострадянському просторі слід розглядати як проекти РФ, спрямовані на дестабілізацію внутрішньополітичної ситуації в цих країнах.

В цілому, детальний аналіз створення квазідержавних утворень на пострадянському просторі дозволяє зробити висновок, що їхнє існування є проміжним етапом, який забезпечує зацікавленій державі можливість впливати на внутрішню політику інших країн. Так, військова агресія Росії проти України у 2022 році була обґрунтована необхідністю «захисту мешканців ЛНР і ДНР». Це свідчить про те, що відсутність таких утворень могла б відтермінувати початок вторгнення. У свою чергу, після визнання Росією незалежності ЛНР та ДНР у лютому 2022 року і початку повномасштабної війни, ці квазідержавні утворення були офіційно анексовані у вересні того ж року. Отже, як демонструє приклад України, алгоритм дій зацікавленої країни містить створення квазідержавних утворень як відправну точку процесу анексії територій, що входили до їхнього складу. Такий підхід підтверджує, що квазідержавні утворення є важливим інструментом реалізації геополітичних цілей загарбника.

Аналіз світових практик функціонування квазідержавних утворень та невизнаних держав рідко зосереджується на причинах політичних конфліктів, які спричинили їхнє виникнення. Якщо розглядати процеси формування таких утворень на пострадянському просторі, стає очевидним, що у більшості випадків вони утворювались через сепаратизм. Особливо це стосується України та Молдови, де сепаратистські рухи були інспіровані зовнішніми зацікавленими країнами. Зовнішньо-інспірований сепаратизм аналізується у статті П. Лисянського та Е. Мамонтової, які доходять висновку, що сепаратизм в Україні має зовнішнє походження. Вони зазначають: «Сепаратизм в Україні є інспірованим зовнішніми політичними силами, а його джерело слід шукати у центрах прийняття рішень зацікавлених країн. Таким чином, з огляду на природу регіонального сепаратизму в Україні, яка криється у поєднанні зовнішнього та штучного факторів, ми пропонуємо визначити його як зовнішньо-інспірований сепаратизм» [63, с. 52].

П. Лисянський також аналізує вплив регіонального сепаратизму сусідніх країн на політичну ситуацію в Україні. Як приклад він наводить спробу створення у 2015 році квазідержавного утворення в західних районах Одеської області під назвою «Бессарабська народна республіка». Це, на його думку, демонструє, як політичні процеси в Молдові, інспіровані зовнішніми силами, можуть негативно впливати на політичну ситуацію в сусідніх регіонах України [55].

У контексті пострадянського простору сепаратизм варто розглядати не просто як «складне та багатогранне явище соціально-політичної реальності» [120, с. 128], а як інструмент дестабілізації, впроваджений зацікавленими державами. Практично в усіх випадках формування квазідержавних утворень у Молдові, Україні, Грузії та Азербайджані ці процеси супроводжувались військовими конфліктами з материнськими державами. Водночас Росія надавала підтримку сепаратистам - як через свої збройні сили, так і через парамілітарні структури (добровольці, козаки).

Для глибшого розуміння квазідержавних утворень як інструменту впливу, необхідно дослідити їхню історію саме на пострадянському просторі. Адже, як відомо, одними з головних ознак державності є безпековий та економічний фактори. Це означає, що квазідержави повинні володіти збройними силами для самозахисту та забезпечувати соціально-економічні потреби населення на мінімальному рівні. Однак майже у всіх випадках створення квазідержавних утворень на пострадянському просторі ці потреби забезпечувались Російською Федерацією. Це підтверджує, що такі утворення є залежними від РФ і не можуть розглядатися як незалежні держави, здатні претендувати на міжнародне визнання свого суверенітету.

В даному дисертаційному дослідженні пропонується при концептуалізації квазідержавного утворення як невизнаної держави проводити детальний історико-політичний аналіз його появи на геополітичній мапі світу. Ми пропонуємо розглядати у якості невизнаних держав квазідержавні утворення, що виникли у наслідок політичного

конфлікту в середині окремого регіону певної країни. Але, якщо квазідержавне утворення постало у наслідок процесу зовнішньо-інспірованого сепаратизму, тобто за допомогою зовнішнього впливу, то в такому випадку, дане квазідержавне утворення не може претендувати на статус невизнаної держави, а визначається нами як інструмент дестабілізації політичної ситуації в країні, яка входить в поле інтересів інших країн.

У цьому контексті появу квазідержавних утворень на пострадянському просторі доцільно розглядати у фокусі геополітичної стратегії Російської Федерації. Ці утворення виступають інструментом «федерального центру» для підтримки контролю над країнами, які раніше входили до складу СРСР. Основна мета таких утворень — штучне створення політичних криз, які дозволяють швидко залучати парамілітарні структури РФ для загострення ситуації та переведення її з політичної у військову площину. Зокрема, сепаратистські конфлікти в Україні не можна вважати природними, оскільки в Луганській та Донецькій областях до 2014 року не було жодних суттєвих етнічних чи релігійних конфліктів. Випадки створення Луганської народної республіки та Донецької народної республіки слід розглядати як реалізацію зовнішньо-інспірованого сепаратизму, ініційованого та підтримуваного Росією. Аналогічні спроби РФ створити квазідержавні утворення в Україні та Молдові у 2015 році завершилися невдачею та ліквідацією незаконних формувань. Якщо аналізувати діяльність таких утворень на пострадянському просторі, можна зробити висновок, що всі вони мають тісні зв'язки з РФ і отримують від неї військову підтримку. Наприклад, оперативна група російських військ у Придністров'ї активно забезпечує безпеку цього квазідержавного утворення. Військове вторгнення Росії в Україну у 2022 році було офіційно виправдане необхідністю «захисту громадян РФ» та російськомовного населення на території «ЛНР» та «ДНР». Однак слід зазначити, що в порушення «Мінських домовленостей» Росія ще у 2019-2021 роках активно видавала паспорти своїх громадян мешканцям окупованих територій Луганської та Донецької областей. Цей процес створив юридичне

підґрунтя для вторгнення, яке РФ пояснювала захистом своїх «громадян» на цих територіях. Таким чином, створення та підтримка квазідержавних утворень, таких як ЛНР та ДНР, є важливим елементом стратегії РФ, спрямованої на дестабілізацію внутрішньополітичної ситуації у країнах регіону та досягнення власних геополітичних цілей.

## **РОЗДІЛ 2. КВАЗІДЕРЖАВНІ УТВОРЕННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ВПЛИВУ РФ НА ПОЛІТИЧНУ СИТУАЦІЮ В КРАЇНАХ ПОСТРАДЯНСЬКОГО ПРОСТОРУ**

### **2.1. Особливості створення квазідержавних утворень на пострадянському просторі.**

Одним з самих драматичних наслідків розпаду СРСР стали територіальні суперечки, які згодом призвели до військових конфліктів і появи у їх результаті очагів напруженості на пострадянському просторі. У деяких новопосталих країнах – колишніх республіках СРСР, незалежність яких була одностайно підтримана світовим співтовариством у стислий термін, латентні конфлікти переросли у відкриту фазу, що призвело до появи цілої низки квазідержавних утворень.

У 1992 році в наслідок військового конфлікту між урядом Молдови та т. зв. сепаратистами Придністров'я, яких відкрито підтримували збройні сили РФ, виникла Придністровська Молдавська Республіка.

Через територіальні суперечки і внаслідок розпаду СРСР у результаті військового конфлікту між Вірменією та Азербайджаном, який тривав протягом 1988 -1994 р., виникла Нагірно-Карабаська Республіка. У цьому конфлікті РФ встала на сторону вірмен Нагірного Карабаху і підтримувала їх протягом декількох десятирічь політично, економічно і безпеково.

У 1993 р. через військовий конфлікт сепаратистів з урядом Грузії виникли територіальні утворення Абхазія та Південна Осетія, яким на той період вдалося отримати широку автономію у складі Грузії. Але у 2008 р. на тлі загострення стосунків між Грузією та її автономіями, з'явився новий учасник конфлікту - збройні сили РФ, які встали на захист останніх. Це призвело до війни між Грузією та РФ, в результаті якої відбулося проголошення незалежності Абхазії та Південної Осетії, яку згодом було визнано РФ.

У 2014 р. на території України у результаті військового конфлікту між силами антитерористичної операції та сепаратистами, яких підтримували російські парамілітарні утворення, а також безпосередньо збройні сили РФ, виникли Луганська та Донецька народні республіки.

Вищенаведені факти свідчать, що в кожному конфлікті, який призвел до появи квазідержавного утворення, активну участь приймала РФ. На наше переконання, головними агентами РФ у цих процесах стали т. зв. парамілітарні структури. Доведемо наше спостереження конкретними прикладами.

У 1992 році в Придністров'ї, що офіційно є частиною території Молдови, розпочався військовий конфлікт між урядовими силами Молдови та озброєними формуваннями невизнаної Придністровської Молдавської Республіки. Ключову роль у цьому конфлікті відігравала підтримка з боку Російської Федерації, яка надавала військову, матеріальну та організаційну допомогу придністровським силам. Однією з форм такої підтримки було направлення до регіону так званих «добровольців» із Росії. У 1992 році до Придністров'я прибували численні групи козаків, які оголосили про відновлення Чорноморського козачого війська. До регіону почали активно прибувати представники Забайкальського, Донського, Оренбурзького та Всекубанського козацьких військ, а також члени Московського козацького земляцтва. Крім козаків, до Придністров'я прямували професійні військові з РФ.

У 1992 році з числа цих «добровольців» були створені спеціальні підрозділи, такі як «пітерська рота» та «московська рота». Для організації логістики та переправлення добровольців у Санкт-Петербурзі був створений центр збору гуманітарної допомоги, медикаментів і добровольців, розташований у Казанській церкві колишнього Новодівочого монастиря. Під прикриттям добровольців у Придністров'я направлялися професійні військові кадри з Росії. Зокрема, російські офіцери часто прибували до регіону під приводом відпустки, але фактично брали участь у збройному

протистоянні. Такий характер участі Російської Федерації у конфлікті сприяв його ескалації та унеможливив швидке вирішення ситуації. Підтримка озброєних формувань у Придністров'ї дозволила РФ закріпити свій вплив у регіоні та створити постійне джерело дестабілізації на території Молдови.

Ще одним яскравим прикладом втручання Російської Федерації у збройні конфлікти на пострадянському просторі шляхом застосування парамілітарних структур стала Південно-Осетинська війна. Ця активна фаза грузино-осетинського протистояння, що тривала у 1991–1992 роках, розпочалася на тлі хвилі самовизначення національних регіонів СРСР і завершилася підписанням Дагомиських угод. Основою конфлікту стали прагнення Південної Осетії до незалежності, які активізувалися восени 1990 року після приходу до влади в Грузії Звіада Гамсахурдії. Новий грузинський уряд вжив рішучих заходів для протидії автономістським прагненням Південної Осетії. У ніч на 6 січня 1991 року до столиці автономії Цхінвалі були введені підрозділи міліції та національної гвардії Грузії. Це призвело до збройних сутичок та блокади регіону, які тривали до середини 1992 року. На боці Південної Осетії виступали як місцеві озброєні сили, так і зовнішні учасники, серед яких особливу роль відігравали підрозділи Терського козацького війська, що входить до складу «Союзу козаків» РФ.

Значну підтримку сепаратистам також надали добровольці з Російської Федерації, які активно брали участь у бойових діях. Важливу роль у підтримці осетинських сепаратистів відіграла Конфедерація горських народів Кавказу — міжетнічне об'єднання, яке включало добровольців із різних регіонів, у тому числі з Росії. Ця організація забезпечувала додаткові людські ресурси та сприяла ескалації конфлікту. Участь Росії у Південно-Осетинській війні через військову, організаційну та людську підтримку стала визначальним чинником у розвитку конфлікту. Таке втручання закріпило позиції сепаратистів і послабило можливості грузинської влади для врегулювання ситуації. Конфлікт у Південній Осетії став одним із ключових інструментів Росії для збереження впливу на пострадянському просторі, що

призвело до тривалого заморожування відносин між Грузією та Південною Осетією.

Під час Грузино-Абхазького військового конфлікту, що тривав з 1989 до 1994 року, Абхазія отримала значну підтримку з боку добровольчих підрозділів «Кубанського козачого війська», які прибули з території Російської Федерації. Відомо, що у цьому збройному конфлікті взяли участь понад півтори тисячі козаків із РФ. Їхня присутність відіграла важливу роль у зміцненні позицій абхазьких сил, надаючи їм додаткову військову потужність та моральну підтримку. Козаки, які брали участь у бойових діях, не тільки забезпечували військову допомогу, але й демонстрували символічну підтримку Абхазії з боку Росії. Їхній приїзд став можливим завдяки активній організації та координації в РФ, де такі добровольчі підрозділи набиралися переважно з регіонів, які історично пов'язані з козацькими традиціями. Зокрема, до складу «Кубанського козачого війська» входили добровольці з Кубані, Ставропольського краю, Ростовської області та інших регіонів Південного федерального округу. Військова роль козаків у конфлікті включала участь у збройних сутичках, патрулювання стратегічних об'єктів, а також забезпечення тилової підтримки для абхазьких сил. Їхній досвід та бойові навички значно підвищували ефективність сепаратистів у протистоянні з грузинськими військовими. Крім того, козаки відігравали важливу роль у піднятті бойового духу абхазьких військових і надавали символічний сигнал про підтримку Абхазії Російською Федерацією. Участь козаків із РФ у конфлікті також слід розглядати в ширшому контексті геополітичного впливу Росії на пострадянському просторі. Добровольчі підрозділи були не лише військовим ресурсом, але й інструментом реалізації інтересів РФ, спрямованих на посилення контролю над Абхазією та послаблення Грузії. Фактична військова підтримка сепаратистів з боку Росії стала одним із визначальних факторів, які дозволили Абхазії утримати свої позиції в конфлікті та проголосити незалежність, хоча ця незалежність досі не визнана більшістю країн світу. Таким чином, участь «Кубанського

козачого війська» у Грузино-Абхазькому конфлікті є важливим елементом, який демонструє масштаб та глибину втручання Російської Федерації у збройні конфлікти на пострадянському просторі. Це втручання мало не лише військовий, але й політичний характер, формуючи довгостроковий вплив РФ у регіоні.

У 2014 році в Україні під час військового конфлікту між збройними силами України та незаконними збройними формуваннями «ЛНР» та «ДНР» останніх підтримували військові з РФ, а також добровольці з числа організації «Всевелике військо Донське». Очільниками сепаратистських утворень ЛНР та ДНР були громадяни РФ. Так у 2014 році «прем'єр-міністром» ДНР став громадянин РФ Олександр Бородай, який, до речі, також приймав участь добровольцем на боці Придністровської Молдавської Республіки у 1992 році. У той самий час «прем'єр-міністром» ЛНР став громадянин РФ Марат Баширов. Слід зазначити, що Олександр Бородай приймав активну участь в анексії АР Крим, та на той час обіймав посаду помічника голови окупаційної адміністрації РФ у Криму Аксьонова. Очільником добровольців-козаків під час військового конфлікту в Україні у 2014 році був громадянин РФ Микола Козіцин, який приймав активну участь у захопленні адміністративних будівель у Луганській області. Такі ж самі функції, але в Донецькій області виконував громадянин РФ, колишній офіцер ФСБ Ігор Гіркін, а також громадянин РФ Ігор Безлер.

На основі наведених фактів можна констатувати, що Російська Федерація відігравала ключову роль у більшості сепаратистських конфліктів на пострадянському просторі, зокрема в Україні, Молдові та Грузії, надаючи як військову, так і політичну підтримку сепаратистським угрупованням. Підтвердженням цього є систематичне проведення референдумів на тимчасово окупованих територіях, де щоразу порушувалося питання про їхнє «возз'єднання» з Росією. Таким чином, твердження про підтримку РФ ініціатив, спрямованих на розпалювання сепаратистських рухів у колишніх

радянських республіках, є беззаперечним, враховуючи її безпосереднє втручання та надання допомоги під час активної фази цих конфліктів.

Для розуміння проблематики сприяння створення квазідержавних утворень РФ на пострадянському просторі потрібно чітко розуміти мету керівництва Росії. Однією з головних цілей Москви, є те, що діючий режим РФ намагається зберігати роль «імперського центру», який контролює політичні процеси в країнах пострадянського простору, а також може впливати на процеси в середині цих країн. Але після розпаду СРСР окремі країни обрали новий вектор свого розвитку, який був повністю протилежним намірам РФ.

Як приклад можна розглядати Україну, керівництво якої послідовно робило кроки у бік євроінтеграційного вибору, та відмовилось створювати з Росією та Білоруссю т. зв. «Союзню державу». Також слід зазначити, що з самого початку проголошення нашої незалежності РФ неодноразово намагалась встановити політичний контроль над Україною, але через масові громадські протести 2004 р. (Помаранчева революція) та 2014 р. (Революція Гідності) вона не змогла реалізувати свої політичні плани, що і призвело до загострення ситуації, та, як наслідок, - до анексії частин територій України і військового конфлікту з подальшим створенням квазідержавних утворень ЛНР та ДНР. Окремо потрібно акцентувати увагу на тому, що повномасштабне військове вторгнення в Україну у 2022 р. також почалось з використанням фактору квазідержавних «народних республік», а саме обґрунтуванням військового вторгнення РФ необхідністю захисту населення ЛНР та ДНР.

В умовах гібридної агресії Російської Федерації проти України спостерігається активне використання нетипових інструментів впливу, які є частиною ідеологічної платформи так званого «руського міра» та служать інтересам російського експансіонізму. Одним із головних засобів у цій стратегії виступають квазідержавні утворення, створені Росією на тимчасово окупованих територіях України. Ця практика ставить питання про

особливості функціонування таких структур, як важелів впливу на внутрішньополітичні процеси в Україні.

Історичний досвід демонструє, що Росія систематично використовувала інструмент квазідержавних утворень для досягнення своїх геополітичних цілей у країнах колишнього Радянського Союзу – спершу в Молдові, потім у Грузії, а згодом в Україні. Це свідчить про цілісність і системність підходу, спрямованого на дестабілізацію регіону та утримання впливу через такі структури. Особливої уваги заслуговує підхід, озвучений колишнім суддею Конституційного Суду України В. Шишкіним. Він підкреслює, що «ці утворення на папері оформлені за допомогою маніпуляцій окремими положеннями міжнародного права та проведенням так званих «референдумів». Однак фактично вони функціонують як окупаційні адміністрації, а території, на яких вони існують, повністю контролюються Російською Федерацією. Таким чином, ці території є окупованими як у юридичному, так і у фактичному вимірах» [129].

У рамках зазначеного варто звернути увагу на концепцію «сірої зони», яку Російська Федерація активно використовує щодо країн, які межують із нею. Під «сірою зоною» мається на увазі територія, яка є своєрідним буфером як у фізичному сенсі, так і в ментальному вимірі, що відповідає стратегії російської гібридної агресії. Така невизначеність створює умови для ефективного застосування квазідержавних утворень як інструмента просування російського геополітичного й геокультурного впливу.

Квазідержавні утворення відіграють ключову роль у гібридній стратегії РФ, оскільки дозволяють приховано впливати на ситуацію, обходячи формальні міжнародні механізми контролю. Росія вдається до маніпуляцій нормами міжнародного права та широко використовує інструменти легітимації цих утворень, зокрема фальшиві референдуми та масовані інформаційні кампанії у світових медіа. Завдяки такій тактиці створюється ілюзія правомірності існування квазідержавних структур, де під приводом

«захисту прав людини» або «гуманітарної допомоги» відбувається фактичне закріплення окупації.

Особливістю гібридної стратегії РФ є її націленість на слабкі місця країни-жертви. Росія діє в тих напрямках, де соціально-економічні чи політичні проблеми є найгострішими. Вона успішно ідентифікує ключові фактори нестабільності й чинить на них тиск, що дозволяє посилювати вплив на політичну ситуацію. Таким чином, маніпуляція болючими точками держави та її суспільства підвищує ефективність гібридної агресії, створюючи умови для реалізації стратегічних цілей РФ та її експансіоністської політики.

Ми вважаємо, що між країнами колишнього комуністичного блоку та іншими частинами світу існують суттєві розбіжності у підходах до аналізу, визначенні вибірок та способах обробки даних. Проте ці відмінності ще не дали змоги досягти спільної думки. Як слушно зазначає П. Лисянський у роботі «Етнофедералізм як наукова концепція та чинник пострадянського сепаратизму», «наразі немає чіткого пояснення, чому сепаратистські конфлікти в цьому регіоні настільки не схожі на інші. Зокрема, варто відзначити значний вплив інституцій, таких як у Чехословаччині, Радянському Союзі та Югославії, на розвиток сильних етнічних ідентичностей та інтересів. Як результат, часто зменшується значення етнічних ідентичностей, що існували раніше, та переважно вважається, що події досоціалістичного періоду мали менший вплив на етнічну самосвідомість, ніж політика і практика часів соціалістичного режиму» [54, с. 315].

Але, на наш погляд, головною особливістю створення квазідержавних утворень на пострадянському просторі можна вважати явище, яке П. Лисянський схарактеризував як «зовнішньо інспірований сепаратизм» [63]. Як регіональне явище сепаратизм почав формуватися в Україні в період становлення її незалежності, що припало на розпад Радянського Союзу у 1991 році. Його подальше загострення стало наслідком соціально-політичних

криз, викликаних вибором України на користь євроінтеграції, зокрема під час таких знакових подій, як Помаранчева революція та Революція Гідності. «Сьогоднішні виклики, з якими стикається українське суспільство, вимагають від науковців глибокого розуміння суті сепаратизму та розробки ефективних механізмів для запобігання його подальшому розвитку. Сепаратизм можна охарактеризувати як складне багаторівневе явище, яке має численні соціальні та політичні аспекти» [120, с. 128]. Його посилення може бути викликане як зовнішнім впливом, так і внутрішнім прагненням окремих етнічних чи регіональних спільнот до реалізації права на самовизначення. Як вже було відзначено раніше, одна з ключових проблем, пов'язаних із цим явищем, криється у суперечностях міжнародного права. Зокрема, Статут ООН одночасно закріплює «право народів на самовизначення» (ст. 1, п. 3) та «непорушність державних кордонів» (ст. 2, п. 4). Ці норми перебувають у взаємному протиріччі, що часто стає причиною політичної нестабільності та збройних конфліктів як між державами, так і всередині них. Отже, зовнішньо-інспірований сепаратизм можна розглядати, як технологію дестабілізації політичної ситуації зацікавленої країни в окремих державах.

Ми пропонуємо розглянути зовнішньо-інспірований сепаратизм, як невід'ємний інструмент створення квазідержавних утворень на пострадянському просторі. Як правило, для формування квазідержавного утворення потрібно декілька складових, і, перед усім, наявність певної етнічної спільноти, яка невдоволена ситуацією в країні та має бажання впроваджувати дії по відокремленню регіону компактного проживання від материнської держави. Але, якщо такої спільноти немає, а також немає критичної ситуації в країні, де планується створення квазідержавного утворення, то у такому випадку застосовується технологія зовнішньо-інспірованого сепаратизму, яка формується за допомогою зовнішніх агентів впливу.

Головним фундаментом просування ідей зовнішньо-інспірованого сепаратизму у країнах пострадянського простору можна вважати псевдоідеологію «руський мир», яка була розроблена в РФ. Ідеологія так званого «руського миру» побудована не на соціально-економічних підходах, які характерні для просування інтересів провідних держав Заходу, а на соціально-культурних інструментах, які мають чіткий геополітичний та геокультурний характер. Основним елементом цієї ідеології є формування уявлення про квазі-спільність між Росією та сусідніми державами. Ця уявна спільність охоплює кілька ключових напрямків, як-то:

- культура;
- релігія;
- історія.

На основі цих напрямків створюється ідеологічна платформа, яка виправдовує концепцію «спільної вітчизни». Ця концепція стає основою для територіальних претензій і прагнення до панівної ролі Росії в регіоні. У практичному сенсі ця ідея реалізується через тезу про «загальноросійський народ», який, згідно з російською пропагандою, об'єднаний спільною історією, культурою, мовою та релігією. Це пояснюється нібито історичною єдністю, що сформувалася в межах Російської імперії та Радянського Союзу. Таким чином, створюються передумови для посягань Російської Федерації на територіальну цілісність сусідніх країн, особливо на територіях пострадянського простору. Окрім цього, дана ідеологія слугує обґрунтуванням претензій РФ на лідерство в соціально-культурному та політичному житті сусідніх держав, часто уникнувши відкритого військового втручання. Такий підхід підкреслює гібридний характер політики впливу РФ, який застосовується щодо країн пострадянського простору.

У цьому зв'язку показовим буде звернення до ситуації в Казахстані, де у проміжок між 1991 та 2014 рр. РФ активно намагалась створювати квазідержавні утворення. Як описує ці події у ґрунтовному дослідженні «Регіональний сепаратизм в Україні: шляхи вирішення та механізми

протидії» П. Лисянський [56, с. 66], сепаратистські настрої з російським походженням у Казахстані почали проявлятися відразу після розпаду Радянського Союзу та здобуття країною незалежності. Основним регіоном їх прояву стали північні області, де проживала значна кількість російськомовного населення. У 1990–1991 рр. в м. Уральськ розпочалися протести, організовані Уральськими козаками, які вимагали скасування рішення 1920 р. про передачу Уральської області Казахстану та її повернення до складу Росії. Ці протести у вересні 1991 р. переросли у зіткнення між місцевими казахами та козаками. Після цих подій сепаратистські настрої перейшли у латентний стан, зберігаючись у прихованій формі. У 1994 р. в місті Усть-Каменогорськ (Східний Казахстан) відбувся масовий мітинг, організований «Суспільством слов'янської культури». Учасники мітингу вимагали створення автономії для етнічних росіян у північних регіонах Казахстану та надання російській мові статусу державної. За оцінками, в акції взяли участь від 8 до 15 тисяч осіб, що свідчило про значну підтримку цих ідей серед місцевого населення, де росіяни становили до 60%. У 1996 році лідери «Кокчетавського відділу Сибірського козачого війська», брати Юрій і Віктор Антошко, спробували організувати збройне повстання в Кокчетавській області з метою проголошення «народної республіки». Ця спроба була швидко придушена казахстанською владою.

Загострення питання сепаратизму в Казахстані відбулося після анексії Криму Росією у 2014 р. Казахстанська влада оперативно відреагувала, посиливши кримінальну відповідальність за заклики до сепаратизму. До Кримінального кодексу було внесено зміни, що передбачали суворе покарання за подібні дії. У 2015 р. Ігор Сичов, громадянин Казахстану, був засуджений до п'яти років позбавлення волі за проведення опитування в соціальній мережі «ВКонтакте» про можливість приєднання Східно-Казахстанської області до РФ. У 2016 р. жителя Північно-Казахстанської області Ігоря Чупріна засудили до 5,5 років ув'язнення за публікацію закликів до об'єднання Казахстану з Росією в соціальній мережі

«ВКонтакте». Ці заходи демонструють ефективність дій казахстанської влади у протидії сепаратистським проявам. Посилення законодавства та рішучі дії правоохоронних органів дозволили значно знизити ризики подібних загроз, а також утвердити державний суверенітет та територіальну цілісність Казахстану.

Визнаючи особливості створення квазідержавних утворень на пострадянському просторі необхідно також детально розглянути вплив псевдоідеології «руського миру» в Україні, Молдові та Грузії. Адже ці країни в різні періоди своєї незалежності стали об'єктами комплексного впливу Росії, що створював передумови для подальшої збройної агресії. Основним етапом цієї стратегії був геокультурний вплив, спрямований на формування проросійських настроїв. У наступній фазі Росія активізувала діяльність своїх агентів впливу, які діяли як у парламенті, так і поза ним, представляючи інтереси проросійської опозиції. Це мало на меті дестабілізацію внутрішньої ситуації в цих країнах та перешкоджало формуванню демократичних інституцій і впровадженню ринкової економіки. Агенти впливу могли виступати як фізичними особами (наприклад, політиками або громадськими діячами), так і юридичними структурами, такими як партії, громадські організації чи корпорації. Після підготовчого етапу Росія застосовувала гібридні методи тиску, які включали соціально-культурний і соціально-економічний вплив. Завершальним етапом цього процесу ставала відкрита збройна агресія, яка використовувалася як кульмінація російської політики щодо цих держав. Фінальним етапом цієї стратегії Російська Федерація оформлює захоплені території у вигляді квазідержавних утворень, які стають інструментами для подальшого тиску на Україну, Грузію та Молдову. Головною метою таких дій є підрив їхньої демократизації, послаблення державності та закріплення впливу РФ на так званому пострадянському просторі.

Аналіз специфіки технологічного підходу поширення впливу РФ, побудованого на ідеології «руського миру», слід відзначити, що в його основі

лежить комбінація геокультурного, політичного та гібридного тиску, спрямованого на підриг незалежності певних держав та забезпечення довготривалого домінування РФ у регіоні. Він включає такі складові:

- геокультурний вплив РФ на країну;
- діяльність проросійських агентів впливу;
- руйнування інститутів демократичного суспільства;
- гібридна агресія;
- збройна агресія;
- закріплення впливу РФ через захоплені анклав.

Однією з важливих характеристик концепції так званого «руського миру» є активне використання сучасних комунікаційних і медіа-технологій, зокрема інструментів цифрового середовища. Незважаючи на заяви про її культурно-історичну та релігійну основу, ця ідеологія реалізується через сучасні платформи, такі як соціальні мережі та інші цифрові ресурси. Російська пропаганда інтегрує ці канали в комплексний механізм впливу, спрямований на маніпулювання суспільною думкою та політичними процесами в сусідніх країнах. Медіа-вплив доповнюється іншими елементами гібридної стратегії, включаючи культурні, просвітницькі та релігійні ініціативи, що виконують роль інструментів м'якої сили. У рамках цієї стратегії залучаються лідери думок із цільових суспільств, які підтримують поширення ідеології. Додатково цей комплекс посилюється діяльністю агентів впливу, які можуть діяти через парламентську та позапарламентську опозицію, а також через громадські й неприбуткові організації, що забезпечує всебічне проникнення в соціально-політичну структуру відповідних держав.

У рамках стратегії впливу Російської Федерації на політичні процеси в країнах пострадянського простору та інших регіонах ключову роль відіграє використання медіа-активів для маніпулювання суспільною думкою. Одним із головних інструментів цього впливу є медіа-холдинг RT (раніше Russia Today), який із 2005 р. систематично поширює російську дезінформацію та

пропаганду. RT виконує функцію транслятора російських наративів, спрямованих на підриг демократичних цінностей, розкол суспільства та дестабілізацію ситуації в цільових країнах. Основою діяльності RT є поширення викривленої інформації про ключові події, підтримка теорій змови, маніпуляція фактами та публікація вигаданих «квазі-фактів».

Починаючи з 2010-х р., RT перейшов до створення комплексної системи дезінформації. Ця система інтегрує традиційні телебачення з цифровими платформами, такими як YouTube, та підтримується діяльністю «фабрик тролів», які систематично діють у соціальних мережах. Така інтеграція дозволяє RT ефективно поширювати деструктивні наративи, маніпулювати громадською думкою та створювати передумови для посилення впливу Росії на міжнародній арені, зокрема в країнах, які намагаються утвердити демократичні інститути.

Ця гібридна система дезінформації додатково підкріплювалася мережею «новинних» веб-сайтів, таких як «Sputnik» та подібні ресурси, які під виглядом незалежних новинних платформ здійснювали вкиди пропагандистських та деструктивних тез. Ці платформи працювали синхронно з іншими інструментами російської інформаційної машини, створюючи багат шарову екосистему впливу. Додатково до цього Росія активно залучала місцевих лідерів думок і агентів впливу, які допомагали вкорінювати російські наративи в суспільствах відповідних країн. Їхня діяльність сприяла легітимізації дезінформації та створенню видимості підтримки російських позицій на локальному рівні.

Важливо відзначити, що вплив РФ через RT і пов'язані ресурси не обмежується лише країнами пострадянського простору. Наприклад, звіт американської розвідки 2017 р. встановив, що RT був ключовим елементом російської операції з втручання у вибори президента США 2016 р. Метою цієї кампанії було підриг демократичних інституцій, маніпуляція суспільною думкою та створення недовіри до виборчого процесу. «RT» та інші медіа-активи РФ діяли як частина масштабної системи, що використовувала

соціальні мережі, «фабрики тролів» і цифрові платформи для поширення дезінформації та маніпуляції суспільною думкою. У результаті ці інструменти стали ключовими в кампанії РФ, спрямованій на вплив не лише на результати виборів, а й на довгострокову дестабілізацію демократичних процесів у США та інших країнах.

У країнах Центральної Азії також спостерігався ризик виникнення квазідержавних утворень, зумовлених сепаратистськими настроями. Виразність цих настроїв залежить від конкретної держави та її історичних умов.

У Киргизстані осередком потенційного сепаратизму є узбецька громада, яка компактно проживає в Ошській та Джалал-Абадській областях. У 1990 та 2010 роках напруженість між узбецькою меншиною та киргизьким населенням призводила до збройних сутичок. Однак ці конфлікти не спричинили ні підвищення автономного статусу регіонів, ні їхнього відокремлення від Киргизстану. Попри минулі події, сепаратистські процеси в країні залишаються переважно латентними.

У Таджикистані прояви сепаратизму були більш активними, особливо під час громадянської війни 1992 - 1997 рр. У цей період республіка Горний Бадахшан фактично діяла як невизнана держава, вийшовши з-під контролю центрального уряду. Цей регіон, населений переважно памирськими народами, а також таджиками, киргизами, росіянами й іншими етнічними групами, став осередком збройного протистояння. Після завершення війни та укладення мирної угоди Горний Бадахшан отримав статус автономної області у складі Таджикистану, але напруженість у відносинах між регіоном і центральною владою періодично спалахувала. У 2022 р. ситуація в регіоні знову загострилася, коли уряд Таджикистану оголосив проведення “антитерористичної операції” на території автономії. Це стало черговим свідченням складних взаємин між центральною владою та Горним Бадахшаном, а також нестабільності, яка зберігається в регіоні. Таким чином, сепаратистські рухи в Центральній Азії демонструють різні рівні активності:

від прихованої міжетнічної напруженості в Киргизстані до відкритих і структурованих прагнень автономії, як у випадку з Горним Бадахшаном у Таджикистані. Ці виклики потребують посиленних зусиль для попередження ескалації конфліктів і забезпечення стабільності в регіоні.

Як бачимо, не зважаючи на специфіку кожної окремої ситуації, поява квазідержавних утворень на пострадянському просторі у більшості випадків проходить через процеси сепаратизму. Але сепаратизм може мати природність через етнічну складову, а може бути зовнішньо-інспірованим, де головним чинником стають наміри зацікавленої країни у дестабілізації політичної ситуації у певному регіоні. Саме тому створення квазідержавних утворень на пострадянському просторі є питанням, яке потребує особливої уваги і нестандартних підходів у дослідженні.

На нашу думку, гібридна агресія Російської Федерації проти України та інших пострадянських країн створює цілу низку нестандартних викликів, серед яких саме інспірація створення квазідержавних утворень на території суверенних держав одним із ключових. Досвід, накопичений з 2014 року, показує, що відкрита збройна агресія не є основним інструментом, який Росія використовує для досягнення своїх імперських амбіцій. Замість цього у період з 2015 по 2021 рр. агресія набувала переважно гібридного характеру, основою якого стало використання соціально-культурних, соціально-політичних та гуманітарних методів впливу. Такі дії супроводжувались маніпуляціями нормами міжнародного права, що дозволило створити багатовекторний тиск на Україну та інші країни регіону. В Україні Росія, застосовуючи ці методи, діяла у різних напрямках, а саме:

- вплив на уряд та суспільство через поширення маніпулятивних наративів про «право на самовизначення» на тимчасово окупованих територіях;
- створення інформаційного середовища, сприятливого для виправдання своїх дій як на національному, так і на міжнародному рівнях;

- формування умов для тривалого заморожування конфлікту з метою дестабілізації країни та її міжнародних зв'язків.

Створення квазідержавних утворень, таких як ДНР та ЛНР, стало однією з ключових стратегій РФ. Ці утворення слугують важелем політичного, економічного та інформаційного тиску, а також інструментом для легітимації агресії в очах міжнародної спільноти. Окремо слід зазначити, що квазіреспубліки були використані РФ як обґрунтування військового вторгнення РФ в Україну у 2022 році. Така тактика не лише ускладнює процес врегулювання конфлікту, але й створює довгострокові ризики для суверенітету України.

Протидія цим викликам вимагає:

- посилення національної безпеки та контррозвідки, здатної протистояти гібридним загрозам;
- розвитку інформаційної політики, спрямованої на нейтралізацію маніпулятивних наративів РФ;
- зміцнення міжнародної співпраці, включаючи підтримку України з боку союзників у протидії агресії та визнанні дій РФ такими, що порушують міжнародне право.

Таким чином, гібридна агресія Росії становить складний багатофакторний виклик, що потребує координації зусиль на різних рівнях – від національного до міжнародного – для забезпечення стійкості України та захисту її суверенітету.

Гібридний вплив Російської Федерації на політичні процеси в Україні, Грузії та Молдові базується на ідеології так званого «руського миру», яка має чітко виражені геополітичне та геокультурне підґрунтя. РФ послідовно використовувала комплекс гібридних заходів, спрямованих на підрив суверенітету та територіальної цілісності цих країн, насамперед у регіонах пострадянського простору. Основою цього комплексу було просування

ідеологічних наративів «руського мира», підтримка діяльності агентів впливу та цілеспрямована деформація політичних процесів у країнах-цілях. Агенти впливу РФ діяли як через фізичних осіб (парламентська і позапарламентська опозиція), так і через організації, включаючи партії, громадські об'єднання та інші юридичні структури.

Дії РФ у площині створення та підтримки квазідержавних утворень інтегруються в широку стратегію гібридної агресії, що має на меті послаблення суверенних держав, таких як Україна. Ця стратегія поєднує низку підривних заходів, які разом створюють значний вплив на політичну, економічну та соціальну стабільність.

До арсеналу гібридного впливу РФ входять такі інструменти, як:

- 1) Просування проросійської опозиції. Росія систематично підтримує політичні сили та громадські об'єднання, що сприяють поширенню її наративів у країнах-цілях.
- 2) Релігійний вплив. Використання релігійних організацій, зокрема Російської православної церкви, для формування суспільної думки, що узгоджується з ідеологією «руського миру».
- 3) Соціально-економічний шантаж. Залежність країн від російських енергоресурсів, товарів чи транзитних маршрутів використовується для політичного тиску.
- 4) Кібератаки. Російські хакери здійснюють цілеспрямовані атаки на критичну інфраструктуру, урядові установи та медіа, створюючи хаос і розкол.
- 5) Медійні маніпуляції. Дискредитаційні кампанії в міжнародних і національних ЗМІ спрямовані на підрив іміджу держави, формування недовіри до влади та маніпуляцію громадською думкою.

- б) Інфільтрація місцевих ЗМІ. Використання регіональних медіа для поширення дезінформації, провокування суспільного невдоволення та підтримки антиурядових рухів.

Створення за прямої підтримки РФ квазідержавних утворень ДНР та ЛНР мало багатогранний вплив на Україну, породжуючи численні виклики у соціально-економічній, соціально-політичній та військово-політичній сферах. Розглянемо їх більш детально:

*Соціально-економічна площина.*

1. Втрати економічного потенціалу: відокремлення окупованих територій призвело до втрати значної частини виробничих потужностей, сировинних ресурсів і ринків збуту, що знизило конкурентоздатність економіки.

2. Підвищення соціальної напруженості: території поблизу лінії розмежування стали осередками економічних проблем, безробіття та соціального невдоволення.

3. Розрив економічних зв'язків: порушення усталених зв'язків на національному та міжнародному рівнях ускладнило логістичні операції та експортні поставки.

4. Дефіцит критичних ресурсів: захоплення територій із важливими ресурсами, такими як вугілля, призвело до залежності від імпорту та погіршення енергетичної безпеки.

5. Зростання бюджетного навантаження: необхідність витрат на оборону, гуманітарну допомогу та ліквідацію наслідків конфлікту створила додатковий тиск на державний та місцеві бюджети.

6. Проблеми соціальних виплат: невизначеність із фінансуванням пенсій та соціальних виплат на окупованих територіях спричинила значну соціальну напруженість.

*Соціально-політична площина.*

1. Поглиблення соціальних розколів: РФ активно створювала напруженість між різними групами населення, формуючи національні, регіональні та локальні конфлікти.

2. Дестабілізація політичного ландшафту: прямий та опосередкований вплив на політичні процеси підривав довіру до українських інституцій.

3. Збереження перманентної загрози: постійна напруженість із боку квазідержавних утворень створювала умови для дестабілізації.

4. Формування мережі агентів впливу: підтримка проросійських партій, громадських організацій та окремих лідерів думок посилювала вплив РФ на внутрішню політичну ситуацію в Україні.

*Військово-політична площина:*

1. Виснаження ресурсів через створення перманентної загрози на сході країни.

Дії Російської Федерації у соціально-економічній, соціально-політичній та військово-політичній сферах впливу демонструють дедалі більшу системність і взаємозв'язок. Це вписується у широку геополітичну та геокультурну парадигму, яку РФ використовує для поширення свого впливу на пострадянському просторі, розглядаючи його як ексклюзивну зону власного контролю. У рамках цієї стратегії сусідні держави, що піддаються впливу РФ, поступово перетворюються на так звані «сірі зони» – регіони нестабільності, де втрачається ефективний контроль над частиною території, створюються постійні умови для зовнішнього впливу, а також генерується дестабілізація, яка виходить за межі цих держав.

Слід зазначити, щодо протидії впливу РФ по створенню квазідержавних утворень на пострадянському просторі потрібно застосовувати комплексний підхід, який буде сприяти не лише зміцненню демократичних інститутів у країнах-цілях, а й загальному підвищенню рівня стійкості до зовнішнього втручання.

## **2.2. Етапи та алгоритми створення квазідержавних утворень на території колишніх республік СРСР.**

Аналіз процесу створення квазідержавних утворень на пострадянському просторі дозволяє виділити певний алгоритм їх формування, який підтверджує, що ці утворення використовуються як інструмент дестабілізації політичної ситуації в окремих країнах. Цей алгоритм включає кілька ключових етапів:

1. Підготовчий етап, який полягає у систематичному розхитуванні політичної стабільності в сусідній країні за допомогою соціально-культурних, економічних і гуманітарних важелів. На цьому етапі активно використовуються інформаційні кампанії, спрямовані на формування напруженості в регіоні.

2. Гібридна агресія, яка включає низку дій проти суверенної держави, зокрема підтримку сепаратистських настроїв, введення військових формувань і поступову окупацію частини її території.

3. Проведення квазіреферендуму, спрямованого на створення видимості народної підтримки і формального «обґрунтування» подальших дій агресора.

4. Оформлення квазідержавного утворення шляхом маніпуляції положеннями міжнародного права, зокрема використання принципів права на самовизначення народів для виправдання створення нових утворень.

5. Здійснення PR-кампаній у міжнародних ЗМІ та соціальних медіа з метою створення ілюзії легітимності таких утворень. Ці кампанії часто спрямовані на дискредитацію центрального уряду країни-об'єкта агресії.

6. Лобіювання міжнародної легітимізації, яке передбачає спроби просування визнання квазідержавного утворення через дипломатичні канали та міжнародні організації.

Цей алгоритм чітко демонструє, що створення квазідержавних утворень є багатоетапним процесом, спрямованим на дестабілізацію суверенних держав та зміцнення геополітичного впливу зацікавленої країни.

Але слід зазначити, що приведений алгоритм не є єдиним, оскільки у кожній країні враховуються індивідуальні особливості, які потім враховуються при застосуванні технології створення квазідержавного утворення.

Для більш глибокого усвідомлення механізмів створення квазідержавного утворення потрібно розглянути окремі процеси, які їх провокують. Як показує світовий досвід, для створення квазідержавного утворення потрібно, щоб у певній країні був регіон, у якому компактно мешкає певна етнічна спільнота, яка в перспективі може заявляти права на самовизначення, або спільнота, яка населяє окремий регіон країни, та через культурні та соціально-економічні фактори хоче від'єднатися від материнської держави шляхом сецесії. І у першому, і у другому випадках такі процеси можна охарактеризувати як певні етапи розвитку сепаратистських настроїв. Але є суттєва різниця у тому, що сепаратизм, побудований на етнічному чиннику, можна визнати природним, оскільки Статут ООН визнає право народів на самовизначення, в той час, як у другому випадку, на наше переконання, мова йде про т. зв. зовнішньо інспірований сепаратизм. Останній характеризується практикою розповсюдження зовнішнім агентом сепаратистських настроїв серед мешканців території, не об'єднаних етнічною ідентичністю, з метою подальшого впровадження сецесії. А оскільки український кейс демонструє саме такий варіант розвитку подій, то доцільним буде розглянути явище сецесії.

Сецесіонізм, як один із найбільш радикальних способів вирішення етнополітичних, конфесійних та економічних протиріч, стає дедалі актуальнішою проблемою сучасного світу. Ця актуальність зумовлена низкою факторів, які вказують на його дестабілізуючий вплив.

По-перше, сецесіоністські рухи набули глобального поширення, охоплюючи різні регіони планети. Їхня активність створює серйозні виклики навіть для тих країн, які вважалися традиційно стабільними, і суттєво дестабілізує міжнародну систему.

По-друге, такі конфлікти становлять серйозну загрозу для державної цілісності. Вони часто мають тривалий і насильницький характер, що підриває основи суверенітету, створює загрозу легітимності державної влади, поглиблює соціальні розколи та може призвести до повного розпаду держави.

По-третє, для України проблема сецесіонізму є надзвичайно гострою. Країна зіткнулася зі значним сплеском сепаратистських тенденцій, які ставлять під загрозу її територіальну цілісність, національну безпеку та стабільність. Це вимагає розробки ефективних механізмів протидії, що поєднують внутрішні та міжнародні зусилля для запобігання подальшій дестабілізації. Таким чином, сецесіонізм стає одним із ключових викликів сучасного світу, потребуючи глибокого аналізу та ефективних рішень для його подолання.

Сецесіонізм є одним із найвагоміших чинників політичного насильства у сучасному світі, що підтверджується дослідженнями Гейдельберзького інституту з вивчення міжнародних конфліктів. Частка сецесіоністських конфліктів становить приблизно 11–15% від загальної кількості політичних протистоянь у світі, що вказує на їх суттєвий вплив на глобальну стабільність [141, с. 4; 142, с. 4; 143, с. 13]. До 2010 року спостерігався стрімкий ріст кількості таких конфліктів. Зокрема, у 2005 році із загальної кількості 249 конфліктів сецесія була причиною 35 з них, причому 21 конфлікт супроводжувався насильством [141, с. 4]. Як слушно зазначає О. Балацька, «ці дані підкреслюють значущість сецесіоністських рухів у структурі сучасного політичного насильства та їхній вплив на безпеку як окремих регіонів, так і світу загалом» [2, с. 175]. У 2010 році ця кількість досягла піку – із 363 зафіксованих конфліктів 54 були пов'язані із сецесією, і з них 36 мали насильницький характер [142, с. 4]. Починаючи з 2010 року, спостерігається тенденція до поступового зниження кількості сецесіоністських конфліктів. За даними на 2016 рік, у світі зафіксовано 45 таких конфліктів із загальної кількості 402, із яких 28 залишалися

насильницькими» [143, с. 13]. За спостереженням іноземних експертів, «два конфлікти – на Філіппінах і в Україні – характеризувалися високим рівнем інтенсивності» [143, с. 19]. Ці дані свідчать, що сецесіоністські рухи залишаються значним викликом для міжнародної спільноти. Їх частота, масштаб і насильницький характер підривають суверенітет держав, дестабілізують цілі регіони та створюють довгострокові ризики для миру та безпеки.

Сецесіоністські конфлікти, як правило, супроводжуються насильством. Крім того, такі конфлікти вирізняються тривалістю та складністю в процесі їх врегулювання. Вони часто набувають хронічного або навіть перманентного характеру, коли періоди відносного спокою змінюються сплесками політичного насильства. Українська дослідниця О. Недавнія, описуючи явище сецесіонізму в Європі, зазначає: «У низці європейських країн існують осередки сецесіоністських конфліктів, які здебільшого є перманентними й періодично переходять із латентної форми в активне протистояння» [62, с. 192].

Сецесія – це процес, під час якого частина території держави відокремлюється, утворюючи нову державну одиницю. Зазвичай, це відбувається на території, де більшість населення становить етнічна меншина, яка після відокремлення стає більшістю в новоствореній державі. Нормативно-правовою основою сецесії є право на самовизначення народів. Однак у реальності сецесія відбувається рідко, оскільки вона викликає правову суперечність між принципом територіальної цілісності держави та правом народів на самовизначення. Наприклад, конституція Російської Федерації не передбачає права на сецесію. Аналогічно, Конституція України також не дає такого права, хоча гарантує національним меншинам можливість створення національно-культурної автономії. У міжнародному праві це трактується як право національних меншин на самоуправління в межах певної території. Міжнародна спільнота обережно ставиться до сецесійних процесів, адже вони часто стають причиною напруженості.

Принцип самовизначення народів зазвичай застосовується у випадках, де відсутня значна кількість незадоволеної меншини, здатної спровокувати конфлікт.

На наше переконання, однією із ключових загроз процесів, пов'язаних із самовизначенням територій, є ризик зовнішнього втручання, який часто прикривається риторикою захисту етнічних чи мовно-культурних спільнот. Як доводить досвід України, це втручання не лише підриває суверенітет держав, а й сприяє загостренню внутрішніх протиріч. Мова йде про фактор міжрегіональної відчуженості українців, коли, що до подій 2014 - 2022 рр., багато хто сприймав мешканців сусідніх держав як ближчих до себе, ніж жителів інших регіонів своєї країни, що і створювало сприятливий ґрунт для маніпуляцій.

У даному випадку зовнішнє втручання здійснюється через низку механізмів, серед яких найбільш наочними є фінансова підтримка громадських організацій та політичних партій, роздача громадянства, інформаційні кампанії та ідеологічний вплив. Деякі сусідні держави, які розглядають себе як «етнічну батьківщину» для національних меншин, активно використовують цей статус для впливу на внутрішні процеси в країні. Як зазначає Г. Луцишин у дослідженні «Національні меншини у політичному житті України», «етнічна батьківщина організовує політичну взаємодію через підкреслення спільності з представниками своєї етнічної групи в інших країнах, позиціонуючи себе як їх захисника. Такий підхід сприяє формуванню уявлення про національні меншини як частину єдиної нації, що живе в різних державах. Це виправдовує втручання під виглядом «захисту» прав та інтересів цих груп» [61].

Особливо показовим у цьому контексті є приклад Росії, яка використовує становище російськомовного населення в пострадянських країнах як інструмент реалізації своїх геополітичних цілей. Виправдовуючи цю тактику російські інтелектуали часто звертаються до формули з підручників політології: «сучасний політичний порядок денний усе більше

орієнтується на «колективні інтереси», такі як національна ідентичність, цивілізаційні пріоритети та культурні цінності» (А. Панарін). І такий підхід, на жаль, є досить результативним, оскільки призводить до розколу суспільства і створення протиріч між регіонально-культурними ідентичностями та загальнонаціональними інтересами. Як показують події в нашій країні та інших пострадянських республіках, такий сценарій зовнішнього втручання є потужним дестабілізаційним фактором, що підриває національну безпеку та ускладнює процес консолідації суспільства. Він використовується для послаблення державної влади, руйнування територіальної цілісності та зміцнення позицій впливових сусідніх країн.

Однак для впровадження процесів сепесії потрібна група людей, або рух який би лобіював дані процеси. І тут варто акцентувати увагу на тому, що покладено в основу цього руху. Якщо формування та об'єднання руху з самовизначення ґрунтується на етнічному бо релігійному чинниках, мова йде про природне явище. У випадку їх відсутності, на нашу думку, сепаратистський рух буде інспірований зовні і, у разі успіху, самопроголошена територія буде тривалий час залишатися у статусі квазідержавного утворення, яке використовується іншою зацікавленою країною як інструмент впливу на політику в регіоні та світі.

Ми пропонуємо виділити такі етапи створення квазідержавного утворення зовнішньо-інспірованим шляхом:

- впровадження та просування ідеології сепаратизму у певному регіоні країни, інспіроване ззовні;
- створення сепаратистського руху, який би підтримував впроваджену ідеологію;
- активна діяльність сепаратистського руху та його інформаційна підтримка;
- протестна діяльність створеного сепаратистського руху;
- захоплення будівель державної влади сепаратистським рухом за допомогою парамілітарних утворень зацікавленої країни;

- формування «органів влади» квазідержавних утворень;
- організація референдуму (про незалежність від материнської країни) та проголошення квазідержавного утворення, як незалежної країни.

Тепер потрібно розглянути, чи були застосовані ці етапи створення квазідержавних утворень на практиці. Як приклад пропонуємо звернутись до кейсу створення квазідержавних утворень ЛНР та ДНР в Україні у 2014 р.

Створення квазідержавних утворень в Україні почалось після Революції Гідності у 2014 р. і втечі діючого Президента України Віктора Януковича. Тоді у південно-східних регіонах України спалахнули проросійські мітинги, яким російськи пропагандисти, з подання політтехнологів, дали назву «руська весна». Не викликає сумніву, що ці протести були інспіровані зовні. Це, зокрема, доводять багаточисленні відкриті джерела, що вийшли друком у РФ. Так, екс-полковник ГРУ Володимир Квачков у своїй книзі «Руська революція неминуча», яка вийшла друком ще у 2012 р. стверджував, що метою «спеціальної військово-політичної операції» в Україні є «створення на території пострадянської України», нового державного утворення «Україна-Новоросія» зі столицею у місті Харків, до складу якого на цьому етапі мають увійти наступні «9 земель»: Харківська, Луганська, Донецька, Дніпропетровська, Запорізька, Херсонська, Миколаївська, Одеська області, а також Придністровська Молдова з правами автономії. Заснування такої держави за своїм функціональним призначенням є відтворенням первинного кроку загальноросійської державності на українській, малоросійській землі – історичній малій батьківщині всієї російської нації. Наступна адміністративна приналежність тієї чи іншої землі вирішуватиметься під час референдумів» (цит: [56]).

Саме у даній книзі В. Квачкова вперше використовується термін «руська весна», що описує початок так званої «руської революції». За його задумом, ця революція має завершитися формуванням неофашистської

держави, яка постане у вигляді нової Російської імперії в межах сучасної Росії, України та Білорусі. У 2023 р. в інтерв'ю для медіа «Медуза» В. Квачков прямо заявив: «Спецоперація відрізняється від інших дій збройних і парамілітарних сил своєю метою. Її завдання – не наступ чи оборона, а підриг внутрішньої здатності супротивника чинити опір». (Джерело: <https://meduza.io/feature/2023/08/18/antisemit-i-ksenofob-vladimir-kvachkov-esche-v-2014-godu-prizyval-putina-provesti-v-ukraine-spetsoperatsiyu-nyneshnyaya-ritorika-kremlya-vse-chasche-pohozha-na-ego-vyskazyvaniya>).

Як зазначається у нашому монографічному аналізі «Поглинання. Історія кремлівської окупації територій України 2014 - 2022 років» [57], в якому ми намагалися відтворити хронологію тих драматичних подій, із всіх регіонів України саме на Донбасі склалася найбільш сприятлива ситуація для проросійських активістів. До 2014 р. під керівництвом Партії регіонів у Луганській та Донецькій областях фактично сформувалася політична монополія, що охопила як місцеве самоврядування, так і правоохоронні органи. На початку березня 2014 р. в регіоні почали з'являтися блокпости між містами, де перевіряли автотранспорт, що прямував до населених пунктів. На блокпостах, які почали з'являтися в Луганській області у 2014 р., перебували люди у балаклавах та місцеві мешканці, які називали себе «самообороною». Спочатку вони були без зброї, однак через кілька тижнів у них з'явилася вогнепальна зброя. Одночасно із цим розпочалася серія захоплень адміністративних будівель у регіоні.

1 березня 2014 року в Луганську під час проросійського мітингу активісти спробували захопити обласну державну адміністрацію, встановивши на її даху прапор Російської Федерації. Одними з головних організаторів цих подій були Арсен Клінчаєв - лідер проросійської організації «Молода Гвардія», та Олександр Харітонов - керівник новоствореної «Луганської гвардії». 7 квітня 2014 року проросійські активісти захопили управління Служби безпеки України в Луганській області, після чого було проголошено створення так званої «Армії

Південного Сходу». Ці події стали одними з ключових етапів дестабілізації ситуації в Луганській області, спрямованої на підрив української державності в регіоні.

Вже 16 квітня 2014 року проросійські сили заявили про формування «Федерації південно-східних регіонів України», яку очолив Анатолій Візір - колишній голова апеляційного суду Луганської області. Водночас було оголошено про об'єднання формувань Донецька і Луганська в єдину «Армію Південного Сходу». Самопроголошений президент цього утворення звернувся до Росії із проханням про допомогу. 27 квітня 2014 року на проросійському мітингу в Луганську було проголошено створення так званої «Луганської Народної Республіки» від імені «Координаційної народної ради». Ця подія дала старт хвилі захоплень будівель державних органів влади у Луганській області. Водночас, з 26 квітня 2014 року так звана «Армія Південного Сходу» розпочала рейди по містах області, під час яких також відбувалися захоплення адміністративних будівель. 3 квітня 2014 року до міста Антрацит у Луганській області постійно прибували автобуси з озброєними представниками парамілітарної організації «Всевеликоевойско Донское». Вони не лише мали власну зброю, а й привезли її для роздачі місцевому населенню, посилюючи дестабілізацію регіону.

У Донецькій області події розгорталися за схожим сценарієм. 1 березня 2014 року у Донецьку відбувся великий проросійський мітинг, де було оголошено про обрання Павла Губарєва, лідера руху «Народне ополчення Донбасу», головою обласної державної адміністрації. Протестувальники також закликали до проведення референдуму щодо статусу області та захопили будівлю обласної державної адміністрації. 13 березня у Донецьку відбулися жорсткі сутички між проросійськими активістами та учасниками мітингу за єдність України. Внаслідок конфлікту двоє осіб загинули, а 50 отримали поранення.

У Донецьку, як і в Луганську, проросійські сили захопили будівлю СБУ та низку інших адміністративних установ. У ніч із 11 на 12 квітня 2014 року

до Слов'янська прибув озброєний загін із 52 осіб, які відразу взяли під контроль будівлі місцевої адміністрації та поліції. Очолив цю групу Ігор Гіркін, більш відомий під псевдонімом «Стрелков», колишній полковник ФСБ РФ із багаторічним досвідом служби у спецслужбах. Гіркін не вперше брав участь у збройних конфліктах. У 1990-х роках він воював на боці сепаратистів у Придністров'ї як доброволець, а під час анексії Криму командував одним із загонів, що брали участь у захопленні півострова. Через кілька місяців після початку операцій у Слов'янську його угруповання переїхало до Донецька, де він отримав посаду «міністра оборони» самопроголошеної ДНР.

Серед інших ключових осіб у захопленні влади на Донбасі був Олександр Бородай, громадянин Росії, який у квітні 2014 року проголосив себе «прем'єр-міністром» ДНР. Бородай також брав участь у придністровському конфлікті та наразі є депутатом Держдуми РФ і очолює організацію «Союз Добровольців Донбасу», що активно підтримує агресію Росії проти України.

Активна участь громадян Росії в управлінні ЛНР та ДНР простежувалася від самого початку. У Луганській області посаду голови ради міністрів так званої ЛНР із 3 липня по 20 серпня 2014 року обіймав російський політтехнолог Марат Баширов, що стало одним із проявів безпосереднього втручання Російської Федерації у внутрішні справи України. Раніше, 14 квітня 2014 року, Рада національної безпеки та оборони України ухвалила рішення про проведення антитерористичної операції, спрямованої на відновлення конституційного порядку в населених пунктах Луганської та Донецької областей. Завдяки зусиллям Збройних сил України та правоохоронних органів частину окупованих територій вдалося звільнити. Однак масштабна підтримка сепаратистських формувань із боку Росії, включно із постачанням зброї, фінансуванням та залученням кадрових військових, призвела до загострення ситуації. Це спричинило переростання конфлікту в повноцінне військове протистояння між українськими та

російськими силами, яке мало серйозні наслідки для безпеки регіону та всієї України.

У Мінську 5 вересня 2014 року за участю ОБСЄ було підписано «Мінські угоди», спрямовані на припинення бойових дій і початок мирного врегулювання конфлікту. Однак ще до цього, 11 травня 2014 року, проросійські сили, скориставшись контролем над територіями Луганської та Донецької областей, організували так звані «референдуми». На цих псевдореферендумах було поставлено одне запитання двома мовами – українською та російською: «Чи підтримуєте ви Акт про державну самостійність Луганської (Донецької) Народної Республіки?». Результати, які були сфабриковані, стали підставою для оголошення «незалежності» самопроголошених ДНР і ЛНР. Керівництво цих утворень складалося переважно з громадян Росії, а їхні дії були спрямовані на відокремлення від України.

Подібний сценарій було реалізовано і в Криму. 16 березня 2014 року, після окупації півострова російськими військовими, там провели референдум, який міжнародна спільнота не визнала легітимним. Окупаційна влада оголосила, що його результати демонструють підтримку «державного суверенітету» та бажання приєднатися до Росії. Вже 18 березня президент РФ Володимир Путін підписав договір про анексію Криму та Севастополя, офіційно порушивши територіальну цілісність України.

24 лютого 2022 року Росія розпочала повномасштабну військову агресію проти України, яку Володимир Путін виправдав необхідністю «захисту населення ЛНР і ДНР». Унаслідок цього наступу російські війська окупували значні території Луганської, Донецької, Запорізької та Херсонської областей, розпочавши масштабну війну, що має руйнівні наслідки для України та всього регіонального політичного ландшафту.

Таким чином у наявності взаємообумовленість подій, що склали траєкторію сепарації частини української території: від проросійських протестів у 2014 році до створення квазідержавних утворень ЛНР та ДНР з їх

подальшим використання РФ для легітимації повномасштабного вторгнення в Україну, яке сталося у 2022 р.

Як відзначалось вище, на початковому етапі створення квазідержавного утворення через зовнішньо-інспірований вплив перш за все відбувається впровадження та просування ідеології сепаратизму у певному регіоні країни та заснування сепаратистського руху, який би інституційно підтримував впроваджену ідеологію.

Розглянемо детально, як формувався проросійський рух в Луганській та Донецькій областях, і які питання, завдяки їх діям, було впроваджено у політичний порядок денний регіонального та національного рівнів.

Слід зазначити, що в Україні в цілому у період з 2004 по 2014 рр. сепаратистський рух, ідеї якого були спрямовані на єдність з РФ, розвився дуже потужно. Події, 2004 – 2005 рр., відомі всім як «Помаранчева революція», мали значний вплив на всю подальшу політичну історію України. Одним з кульмінаційних епізодів того періоду став Всеукраїнський з'їзд народних депутатів та депутатів місцевих рад, який відбувся 28 листопада 2004 року в Сєверодонецьку Луганської області. На цьому з'їзді була висунута вимога надати регіонам Сходу та Півдня України статус автономних республік у складі федеративної України. Ця подія стала переломною, адже вона вивела приховані прагнення частини регіональних еліт у публічну політичну площину, що стало каталізатором активізації сепаратистських настроїв і сприяло організації сил, які згодом почали активно працювати на реалізацію цієї ідеї.

Як показано у нашому дослідженні «Поглинання. Історія кремлівської окупації територій України 2014 - 2022 років» [57], наприкінці 2013 року в Україні вже існувала добре структурована мережа проросійських партій та організацій, які за підтримки Російської Федерації активно просували ідеологію «руського миру». Найрадикальніші з них, такі як громадські організації «Донецька республіка» та «Донбаська Русь», стали основними агентами сепаратистської програми, що передбачала відокремлення регіону

та створення самостійних «республік». У 2014 році символіка цих організацій була використана для створення дизайну символів незаконних збройних формувань, що діяли на Сході України. Ці структури стали ключовими інструментами для реалізації планів дестабілізації ситуації та спроби відокремлення регіону від України.

Важливо також зазначити, що значний внесок у розвиток сепаратизму зробили й політичні актори України. Так, за твердженням лідерів Партії регіонів, їхня ідеологія полягала в «захисті прав етнічних росіян та тих, хто розмовляє російською мовою в Україні» [62]. Надання російській мові статусу другої державної було одним із головних пунктів передвиборчої програми Партії регіонів на період 2012–2017 років [78]. Основний електорат цієї партії складався з жителів сходу та південного сходу України, де вона мала значну підтримку серед населення, особливо серед людей старших за 45 років [164]. Колишній депутат Верховної Ради України та політичний експерт О. Доній зазначає, що «неофіційною ідеологією Партії регіонів було російський націоналізм та українофобія» [37].

Водночас у риториці цієї політичної сили активно використовувалися регіональні наративи, підтримані російськими політтехнологами та консультантами. Найпоширенішими серед них були міфи про Донбас, такі як «Донбас годує Україну» або «Донбас, який ніхто ніколи не ставив на коліна». Ці меседжі перебільшували роль мешканців окремих регіонів у загальнонаціональних процесах, підкреслюючи їхню уявну винятковість і формуючи регіональну ідентичність, яка протистояла решті країни. Така пропаганда стала інструментом розколу суспільства, створюючи сприятливе середовище для посилення сепаратистських настроїв в Україні. Згідно з висновками розслідування, проведеного за ініціативою Служби безпеки України у 2022 р., низка проросійських політичних партій в Україні не лише демонстративно підтримувала агресивну антиукраїнську політику Росії, а й активно сприяла її реалізації. Як зазначається у матеріалах справи, «йдеться передусім про демонстративну підтримку та популяризацію агресивної

антиукраїнської політики Росії як на рівні керівництва, так і звичайних членів цього партійного об'єднання» [8]. У ході слідчо-оперативних дій було встановлено, що діяльність представників цих політичних об'єднань була спрямована на шкоду Україні. Вони брали участь у встановленні окупаційного режиму на територіях, захоплених Росією, а також організовували та проводили псевдореферендуми на цих територіях. Внаслідок їхньої антиукраїнської діяльності під заборону потрапили такі партії, як: «Комуністична партія України», «Опозиційний блок», «Соціалісти», «Справедливості та розвитку», «Наші», «Держава», «Блок Володимира Сальдо», «Ліва опозиція», «Партія Шарія», «Союз лівих сил», «Опозиційна платформа – За життя», «Прогресивна соціалістична партія України», «Русь Єдина», «Робітнича партія України (Марксистсько-Ленінська)», «Щаслива Україна» [8].

Крім політичних агентів впливу та громадських організацій, які займалися просуванням сепаратизму в Україні, були задіяні зовнішні агенти, які розробляли певні ідеологеми, за якими і діяла місцева агентура. Одним із ключових інструментів реалізації інтеграційної стратегії Російської Федерації в Україні став «Російський центр» — міжнародний культурний проєкт, створений за підтримки державного фонду «Руський мир». Цей фонд, заснований указом Президента РФ 21 червня 2007 року, має на меті просування російської мови, яку позиціонує як національне надбання Росії та важливий елемент її культури і світової спадщини. Окрім цього, фонд активно займається розвитком міжкультурного діалогу та зміцненням взаєморозуміння між народами. Діяльність фонду «Руський мир» і підконтрольних йому «Російських центрів» реалізується в різних країнах світу за активного сприяння дипломатичних установ РФ. Варто зазначити, що засновниками фонду є Міністерство закордонних справ РФ та Міністерство освіти РФ, що забезпечує його тісний зв'язок із російськими державними структурами. Особливу увагу заслуговує той факт, що фінансування всіх заходів, організованих «Російським центром»,

здійснюється виключно коштами державного фонду РФ. Це дозволяє контролювати кожен аспект їхньої діяльності та спрямовувати їх на досягнення геополітичних і культурних цілей Росії.

У контексті впливу на Україну фонд «Руський мир» виступав не лише культурною, а й політичною інституцією. Його заходи мали чітко виражений проросійський характер, включаючи популяризацію ідей «руського миру», що просували думку про єдність культурного та історичного простору України та Росії. Таким чином, діяльність «Російського центру» сприяла формуванню позитивного іміджу РФ серед певних соціальних груп і підготовці ґрунту для політичного впливу на суспільні процеси в Україні. Цей проєкт став частиною ширшої стратегії Росії, спрямованої на поступову інтеграцію пострадянських держав у сферу її геополітичних інтересів. Зокрема, через такі установи Росія не лише популяризувала свою мову і культуру, але й використовувала їх як інструмент для послаблення національної ідентичності України та зміцнення проросійських настроїв у суспільстві.

До березня 2014 року діяльність «Російських центрів» охоплювала 12 регіонів України, зокрема такі міста, як Одеса, Херсон, Миколаїв, Запоріжжя, Луганськ, Донецьк, Горлівка, Кривий Ріг, Харків, Дніпро та інші. Планувалося відкриття ще одного центру в Полтаві в лютому 2014 року, однак ці наміри були зупинені через події «Революції гідності» та подальшу зміну політичного курсу України.

З моменту створення «Російських центрів» у 2008 році їхня діяльність була спрямована на реалізацію концепції «Руського миру», яка слугувала культурно-ідеологічною основою для російської політики «м'якої сили». Основними напрямками роботи цих центрів були проєкти, орієнтовані на молодь, на створення та підтримку проросійських неурядових організацій, нібито для «захисту прав російськомовного населення», а також на фінансування літературних і культурних заходів. Особлива увага приділялася грантовій підтримці для написання книг, організації літературних форумів,

конференцій і виставок. Такі заходи, як правило, проходили за участі представників російських дипломатичних установ, включно з послами та генеральними консулами РФ, що додавало їм офіційного статусу.

Беззаперечно, що ідеологічний вплив «Російських центрів» на розвиток сепаратистських настроїв в Україні був значним. Наприклад, у жовтні 2010 року в Одесі було проведено конференцію на тему «Федералізація України: від розколу до єдності». Організаторами заходу виступили Інститут країн СНД та проросійська партія «Родина», яка діяла як регіональний політичний проєкт із чітко вираженими проросійськими преференціями у внутрішній і зовнішній політиці України. Тематика конференції була зосереджена на просуванні ідеї федералізації як нібито ефективного способу вирішення внутрішніх суперечностей в Україні. Захід зібрав основних ідеологів проросійського впливу, серед яких були такі ключові фігури, як Володимир Корнілов, учасник інтернаціонального руху «Донбас», а також Костянтин Затулін, який на той час обіймав посаду першого заступника голови Комітету Державної Думи РФ у справах країн СНД та зв'язків із співвітчизниками, а також був директором Інституту країн СНД. Конференція стала важливим інструментом для популяризації концепції «гуманітарної інтеграції» України до російського культурного та політичного простору, що мало на меті зміцнення проросійських настроїв в Україні та подальшу інтеграцію з Росією. Ця стратегія передбачала посилення ідеологічного впливу на регіони України, формування проросійських настроїв серед населення, підготовку інтелектуального підґрунтя для подальшої дестабілізації політичної ситуації в країні. Учасники таких заходів не лише обговорювали ідеї федералізації, але й намагалися обґрунтувати «історичну доцільність» тісніших зв'язків з Росією, що відповідало геополітичним інтересам Кремля.

Крім того, подібні ініціативи були спрямовані на створення регіонального політичного розколу, використовуючи регіональні ідентичності як інструмент протиставлення окремих територій загальнонаціональним інтересам. Ці процеси підривали українську

державність і створювали ґрунт для майбутньої сепаратистської діяльності, яка вилилася у військову агресію з боку Російської Федерації після 2014 року. Отже, діяльність «Російських центрів» у період з 2008 по 2014 рр. була не лише культурним, але й політичним інструментом, спрямованим на просування інтересів Росії в Україні. Ці установи виконували функцію «троянського коня», забезпечуючи ідеологічну підтримку проросійських сил і підготовку умов для подальших агресивних дій проти України. Ось декілька прикладів.

12 жовтня 2010 року в Ростові-на-Дону відбувся круглий стіл на тему «Україна – Росія: протиріччя та перспективи розвитку». Захід проводився в рамках II Південно-Російського політологічного конвенту і став однією з численних платформ для обговорення ідей, спрямованих на посилення російського впливу на Україну. Основна увага зосереджувалася на підкресленні начебто природної потреби України в тіснішій інтеграції з Росією, що подавалося як спосіб вирішення внутрішніх протиріч. Наступним етапом реалізації цієї стратегії стала міжнародна конференція «Який Євразійський Союз нам потрібен?», що відбулася 19 грудня 2011 року. У заході брали участь представники Донецької та Ростовської областей, що відображало намір кремля створити регіональні зв'язки між українськими та російськими територіями. У результаті роботи конференції було ухвалено підсумкову резолюцію, яка пропонувала створити при Секретаріаті Єврорегіону «Донбас» Громадську Раду. Цей орган мав стати інструментом координації проросійських ініціатив та посилення ідеологічного впливу на Донбас.

Активна діяльність проросійських сил продовжилася в березні 2012 року. Зокрема, 3 березня в Донецьку відбувся пікет під гаслом «Донбас за Євразійський Союз!», який позиціонував ідею інтеграції регіону до євразійського простору як необхідну та вигідну. Цей захід був підтриманий проросійськими активістами та медіа, які прагнули створити ілюзію масової підтримки таких ідей серед місцевого населення. Через кілька днів, 11

березня 2012 року, в Ростові-на-Дону організували круглий стіл під назвою «Україна та Донбас за Євразійський Союз». Подія була продовженням обговорення концепції інтеграції Донбасу з Росією, що підкреслювало послідовність у реалізації цього плану. У листопаді 2012 року в Донецьку відбулася Міжнародна науково-практична конференція «Донбас у європейському проекті». Організатором заходу виступила громадська організація «Донецька Республіка» в межах руху «Донбас за Євразійський Союз». Ця конференція була важливим інструментом поширення проросійських ідей і слугувала платформою для обґрунтування необхідності федералізації України. Серед її учасників були відомі проросійські діячі, такі як Володимир Корнілов та Костянтин Затулін. Вони активно популяризували ідеї інтеграції Донбасу в російський геополітичний простір, обґрунтовуючи їх нібито історичною та культурною доцільністю.

Аналіз цих заходів, а також антиукраїнських тез, що регулярно з'являлися в наукових виданнях Росії, дозволяє зробити висновок про системність і поступовість дій РФ щодо стимулювання сепаратистських настроїв в Україні. Основною метою цих зусиль була не лише дестабілізація політичної ситуації в країні, але й підготовка ґрунту для подальшої анексії окремих регіонів. Ці заходи мали на меті створення ідеологічного підґрунтя для формування проросійських настроїв серед населення східних регіонів України та в подальшому дій, які були направлені на створення самопроголошених республік. Вони сприяли підсиленню регіональних ідентичностей у місцевого населення, які протиставлялися загальноукраїнським інтересам, і створювали атмосферу політичного розколу. Це дозволило кремлю використовувати населення Луганської та Донецької областей як інструмент впливу для просування своїх геополітичних амбіцій, що зрештою призвело до втрати контролю над часткою територій та початком військового конфлікту у 2014 році, з подальшим створенням квазідержавних утворень ЛНР та ДНР.

Нагадаємо, що заключним етапом в алгоритмі проголошення квазіреспублік на пострадянському просторі є організація референдуму про незалежність від материнської країни. Факти свідчать, що практично всі квазідержавні утворення на пострадянському просторі були сформовані саме через «референдум», який в подальшому трактувався, як волевиявлення місцевого населення і реалізація права народів на самовизначення згідно статуту ООН.

Так, у Молдові мешканці квазітериторіального утворення Придністровська Молдавська Республіка 17 вересня 2006 року провели «референдум» [89], на який були винесені питання щодо проголошення незалежності ПМР від Молдови.

12 листопада 2006 року у Південній Осетії відбувся другий «референдум» [88], на якому було проголошено про незалежність республіки від Грузії, і який закріпив результати першого «референдуму» від 19 січня 1992 року.

Також слід зазначити, що інструмент «всенародного волевиявлення» використовувався РФ і для анексії території України. Так, 16 березня 2014 року на території АР Крим пройшов так званий «референдум», який відбувався під контролем збройних сил РФ, після чого було проголошено анексію півострова [85].

Як зазначалось вище, квазідержавні утворення у частинах Луганської та Донецької областей були так само сформовані через проведення «референдумів».

Перелічені вище випадки свідчать про те, що проведення псевдореферендумів є невід'ємним кульмінаційним етапом зовнішньо інспірованої появи квазідержавних утворень на території пострадянських країн. У подальшому, через певний проміжок часу, «референдум» може бути проведений вдруге з метою легітимації процедури «приєднання» цих утворень до складу РФ. Так, після повномасштабного вторгнення РФ в Україну у вересні 2022 року були проведені такі псевдореферендуми, після

чого РФ заявила про анексію Донецької, Луганської областей і ще трьох регіонів України [165].

Отже усі вищенаведені факти свідчать про те, що квазідержавні утворення можуть формуватися через зовнішній вплив з метою подальшої анексії їх територій зацікавленою країною. Звідси випливає, що саме остання буде прагнути стимулювати процеси появи на політичній мапі регіону квазідержавного новоутворення. Це стимулювання проявляється в інформаційній підтримці сепаратистського руху, створенні та розповсюдженні сепаратистської ідеології, а також наданні військової підтримки через залучення зацікавленої країни своїх парамілітарних угруповань (козаки, добровольці тощо). При цьому зацікавлена країна заперечує свою участь у процесах створення квазідержавного утворення та апелює до статуту ООН щодо права народів на самовизначення. Таким чином, ми можемо аргументувати висновок, що квазідержавні утворення можуть бути сформовані зовнішньо-інспірованим шляхом через процеси сепаратизму та сецесії.

### **2.3. Експансіоністська політика РФ: напрями та інструменти впливу.**

У першій половині 2000-х років Росія розпочала активне посилення свого економічного та політичного впливу на пострадянському просторі, що призвело до суттєвих змін у її стратегії в регіоні. Цей процес став основою для перегляду зовнішньої політики Росії і її прагнення зміцнити домінування в сусідніх державах. Відкрита агресія проти суверенних держав, таких як Грузія у 2008 році та Україна у 2014 році, стала поштовхом для переосмислення історичного досвіду та уроків пострадянських країн у контексті гібридних форм агресії. Ці дії спрямовані на відновлення Росією свого домінування в регіоні.

У цьому аспекті варто відзначити науковців, які задовго до конфліктів у Грузії та Україні акцентували увагу на експансіоністських рисах російської

політики на пострадянському просторі. Серед українських дослідників варто згадати Г. Перепелицю, О. Маначинського, К. Поліщука та В. Мандрагелю. Західні фахівці, такі як Д. Лінч, Я. Бреммер, Р. Гамільтон, М. Кляйн, С. Фішер і Б. Сілі, також зробили значний внесок у дослідження причин, особливостей та наслідків цієї експансії, а також у визначення можливих шляхів її стримування. Серед сучасних українських досліджень варто відзначити праці таких авторів, як О. Алексейченко, В. Горбулін, Р. Додонов, І. Зельманович і Є. Магда. Також важливими є колективні монографії, зокрема: «Особливості суспільно-політичної модернізації країн пострадянського простору» (Інститут всесвітньої історії НАН України) [75], «Режим Путіна: перезавантаження-2018» [94], «Онтологія війни та миру: безпека, стратегія, смисл» [77], «Донбас і Крим: ціна повернення» (НІСД) [35], а також «Донбас в етнополітичному вимірі» (ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України) [34]. У цих роботах детально аналізуються справжні цілі та роль Російської Федерації стосовно країн, що постали на теренах колишнього СРСР.

«Росія визначила для себе дві стратегічні мети щодо взаємодії з пострадянським простором і НАТО. Перша, мінімальна програма, полягає у блокуванні процесу розширення НАТО шляхом інтеграції колишніх республік Радянського Союзу, особливо Грузії, Молдови та України. Також вона включає протидію створенню військових баз Альянсу і розгортанню американських систем протиракетної оборони на територіях країн, які вже є членами НАТО. Держави, що безпосередньо межують із Російською Федерацією, зокрема Білорусь, Молдова та Україна, вважаються Москвою буферними зонами, які забезпечують стратегічну віддаленість НАТО від російських кордонів. Максимальна програма Кремля передбачає досягнення глобальних домовленостей на кшталт «Ялти-2», які могли б забезпечити новий поділ світу на сфери впливу. У межах такої концепції пострадянський простір отримав би офіційний статус зони пріоритетних інтересів Росії» [94, с. 248].

Сучасна політика РФ на пострадянському просторі базується на трьох основних стратегічних документах: Воєнній доктрині РФ, Концепції зовнішньої політики РФ і Стратегії національної безпеки РФ. Ці документи окреслюють ключові напрями дій Росії у сфері міжнародних відносин, безпеки та військової стратегії. Водночас їх основні положення неодноразово підкреслювалися у виступах президента Росії. Зокрема, до таких промов належать: «Кримська промова», виголошена 18 березня 2014 року під час звернення до двох палат Федерального зібрання РФ, яка стосувалася приєднання Криму до Росії; «Валдайський виступ», виголошений 24 жовтня 2014 року, де наголошувалося на нових геополітичних викликах; Звернення до Федеральних зборів РФ 4 грудня 2014 року, у якому акцентувалася увага на стратегічних цілях держави. Крім того, важливі тези політики Кремля були висвітлені у статті Володимира Путіна, опублікованій у лютому 2012 року в газеті «Московские новости».

Російський історик Є. Анісімов вказує на одну з ключових складових імперського мислення Росії, яку він називає *influence legitime*. Цей термін означає «законне» або «невід'ємне» право Росії, яке вона використовує для обґрунтування завоювання чужих територій або встановлення лояльних до Москви політичних режимів.

Фактично, Росія здійснює неоголошену експансію на пострадянському просторі, яка базується на її прагненні забезпечити вирішальний вплив на зовнішню і внутрішню політику колишніх республік СРСР. Росія вважає ці країни своєю зоною пріоритетних геополітичних інтересів, що визначає її політику в регіоні. Експансія Росії, що реалізується у вигляді гібридної агресії, проходить через кілька етапів і охоплює різні часові періоди та географічні зони, починаючи з останніх років існування СРСР.

На початковому латентному етапі експансії (1990–1996) Росія знаходилася в стані політичної та військової слабкості, вирішуючи внутрішні проблеми, такі як конфлікти в Татарстані, Чечні, Інгушетії, Якутії та інших регіонах.

Незважаючи на це, Росія активно брала участь у низці збройних конфліктів у пострадянських країнах. До таких конфліктів належать: вірмено-азербайджанський (Карабах, 1988–1994), грузино-абхазький (1992–1994), грузино-південноосетинський (1991–1992), придністровський (1992), чеченський (перший етап, 1994–1996) і таджицький (1992–1997) конфлікти. Чимало з цих конфліктів, зокрема в Абхазії, Південній Осетії та Придністров'ї, досі не мають остаточного врегулювання і залишаються потенційними джерелами нестабільності в регіоні.

З етапом розширення експансії (1996 – початок 2000-х років, до кінця 2004 року), Росія почала більш активно використовувати «жорстку силу» для реалізації своїх геополітичних інтересів на пострадянському просторі. Це вилилося у більш відкриту агресію, особливо у випадку з Чечнею. Друга чеченська війна (1999–2009) стала найбільш яскравим прикладом цієї політики, коли Росія не тільки використовувала збройні сили, але й активно застосовувала інші засоби, зокрема політичний тиск і економічні санкції, щоб підкорити чеченський регіон та посилити свій контроль над ним.

Починаючи з війни в Грузії в серпні 2008 року, Росія відкрито почала використовувати весь арсенал «жорсткої сили», включаючи військові операції, окупацію територій та економічний тиск. Росія здійснила пряме військове втручання у конфлікти на території Грузії, підтримавши сепаратистські режими в Абхазії та Південній Осетії, що стало основою для подальших агресивних дій на пострадянському просторі. Цей етап експансії також включав активне використання гібридних методів, таких як маніпуляція інформацією, політичне втручання та економічні санкції.

Кульмінація цієї агресії припала на 2014 рік, коли Росія розпочала відкриту фазу гібридної війни проти України. Це вторгнення включало не лише військову агресію, але й політичні маніпуляції, в тому числі незаконну анексію Криму та підтримку сепаратистських рухів на сході України, що призвело до окупації значної частини території Луганської, Донецької, Запорізької та Херсонської областей у 2022 р. Таким чином, Росія значно

посилила свою експансіоністську політику, використовуючи гібридні методи для досягнення своїх геополітичних цілей.

Для реалізації своїх цілей на пострадянському просторі Росія використовує широкий спектр інструментів і методів впливу. Ці інструменти включають як невійськові засоби (soft power), так і військові (hard power). Серед них: пропаганда, фінансова підтримка лояльних політичних партій, політиків та журналістів, стимулювання корупції, політичний шантаж, а також проєкти, спрямовані на посилення російського впливу в оборонній, політичній, економічній, мовно-культурній та інших сферах. Додатково застосовуються економічний тиск, кібератаки, диверсії, загроза використання військової сили чи ядерної зброї, а також пряма збройна агресія.

Британський дослідник Б. Сілі запропонував систематизацію інструментів і методології гібридної війни Росії (або, за його термінологією, «сучасного російського конфлікту»). Він виділив сім основних напрямів впливу:

1. Політичний конфлікт.
2. Культура та управління.
3. Економіка й енергетика.
4. Військова сила.
5. Дипломатія та громадська діяльність.
6. Інформаційна війна та пропаганда.

7. Командування і контроль – як елемент, що об'єднує всі інші складові, забезпечуючи координацію та ресурсне наповнення у межах єдиного стратегічного плану.

За визначенням Б. Сілі, «сучасний російський конфлікт» є складною інтегрованою формою державного впливу, що тісно пов'язана з політичними цілями. Це фактично політична війна, яка включає широкий набір державних прийомів і інструментів впливу. Сілі підрахував, що Росія використовує щонайменше 50 різних інструментів для досягнення своїх цілей. (Цит. за Сили Б. Определение современного российского конфликта: как Кремль

развязывает войну? Научно-исследовательский доклад. *Центр исследований по Вопросам России и Евразии*. № 15 (2018). URL: <https://freerussiahouse.org/2019/01/18/opredelenie-sovremennogo-rossijskogo-konflikta-kak-kreml-razvjazyvaet-voynu>).

Цей вплив має системний і всеосяжний характер, реалізується протягом багатьох років у різних сферах і спрямований як на персоналії, так і на інституції чи процеси. Він виходить за межі пострадянського простору, поширюючись на глобальний масштаб. Як зазначено у спеціальній доповіді глави розвідувального Міністерства оборони США С. Бар'єра, що було представлено Комітету Сенату США з питань збройних сил [171, с. 18–48], «Росія діє в межах глобального протистояння із США. Для цього вона активно використовує конфлікти в різних регіонах світу, зокрема Кубу, Венесуелу, Нікарагуа, Лівію, Сирію, Афганістан, КНДР, іранську ядерну проблему, арктичне протистояння, африканські кампанії та інші».

Росія веде асиметричну гібридну війну, постійно адаптуючи свої методи та способи залежно від набутого досвіду, появи нових інструментів і реакції міжнародної спільноти [139]. Наприклад, у Грузії та Україні вона замінила інструменти «м'якої сили» на «жорстку силу». У випадку України спочатку реалізовувався проєкт «Новоросія», проте згодом ця стратегія трансформувалася у підтримання конфлікту низької інтенсивності. Такий підхід, вважають фахівці, «був спрямований на те, щоб унеможливити інтеграцію України до західних структур безпеки» [134]. Але згодом, неможливість вирішити поставлені на геополітичний порядок денний питання підштовхнуло РФ до відкритої повномасштабної агресії 2022 р.

Як показує перебіг подій, для досягнення своїх цілей Росія зосереджує увагу на кількох ключових сферах впливу: суспільстві, економіці, політиці, безпеці та культурі. У суспільній площині Кремль маніпулює настроями, цінностями та ідентифікаціями окремих груп, впливаючи також на соціальні інститути.

В економіці акцент робиться на зміні зовнішньоекономічних орієнтацій, контролі над економічними процесами та впливі на структуру економіки.

У політичній сфері Росія прагне впливати як на внутрішню, так і на зовнішню політику, формуючи вигідний для себе імідж цільових країн.

Безпековий напрямок включає вплив на оборонну промисловість, збройні сили та систему національної безпеки.

У культурній сфері Кремль використовує мовну, релігійну та історичну політику для формування лояльності.

Залежно від обставин, застосовуються різні інструменти впливу: шантаж, підкуп, дискредитація, економічний тиск, санкції, створення керованого хаосу чи навіть збройне втручання. Тематика і спрямованість інформаційних операцій ретельно підбираються з урахуванням особливостей кожної країни, її внутрішньої ситуації, цільової аудиторії та поставлених цілей. Серед основних об'єктів інформаційних впливів можна виділити проросійських або корумпованих політиків і чиновників, радикальні політичні сили, які часто перебувають поза системою, таких як ультраправі чи ультраліві, а також «співвітчизників» – мігрантів, колишніх громадян СРСР і Росії, які є лояльними споживачами російського контенту. Користувачі соціальних мереж також займають важливе місце в цій системі, оскільки вони є не лише споживачами, але й активними поширювачами російської дезінформації.

Особливо вразливими до російського впливу, як це доводить ситуація в Україні, залишаються країни, які мають історичну, мовну, культурну чи релігійну близькість до Росії.

Додатковими факторами є політична корупція, відсутність суспільної єдності чи соціально-економічні проблеми.

Росія використовує ці слабкості для досягнення стратегічних цілей, таких як зміна політичного чи економічного курсу країн. На пострадянському просторі головними об'єктами російських амбіцій

залишаються країни, які задекларували курс на європейську та євроатлантичну інтеграцію, включаючи Україну, Грузію та Молдову. Ці держави перешкоджають реалізації імперських амбіцій кремля, тому основними важелями впливу на сучасному етапі є інформаційні, політичні, економічні та військові методи.

Одним із ключових аспектів впливу Росії на політичну систему інших країн є маніпуляції з процесом волевиявлення громадян. Це стосується виборів, референдумів і громадських опитувань, особливо в державах із конкурентною політичною системою. Основною метою є створення сприятливих умов для приходу до влади проросійських політиків або тих, хто здатний сприяти дестабілізації та хаосу в суспільстві й державному управлінні. Відсутність ефективного громадянського контролю, недосконалість партійної системи та слабкі правові механізми вразливих держав дозволяють Кремлю використовувати адміністративний ресурс і маніпулювати законодавством для досягнення своїх цілей [96].

Прикладом такої тактики є події у Молдові. Як повідомляє німецьке видання Bild [90] із посиланням на документи молдовської спецслужби, Кремль розробив план втручання в президентські вибори у цій країні в листопаді 2020 року. Згідно з документами, для реалізації цього плану було виділено 11,45 млн євро. Головною метою було забезпечення перемоги Ігоря Додона, проросійського кандидата, що дозволило б Кремлю посилити свій вплив у Центральній Європі. У липні 2020 року молдовські спецслужби виявили кілька проєктів, спрямованих на маніпуляцію громадською думкою. Наприклад, проєкт із кодовою назвою «Адольф» мав на меті створити «антигероя» з яскраво вираженою антиросійською позицією, який би виступав проти всіх кандидатів, окрім Маї Санду. Така стратегія реалізовувалася через соціальні мережі та медіа.

В Україні подібні маніпуляції були особливо помітні до Євромайдану. У травні 2013 року Кремль орієнтувався на політичні сили, які підтримували тісні зв'язки з Росією та Білоруссю. Серед таких партій були Комуністична

партія України під керівництвом Петра Симоненка, Комуністична партія робітників і селян Олександра Савенка, Прогресивна соціалістична партія Наталії Вітренко, а також «Родина» Ігоря Маркова і «Руський блок». Усі ці партії відверто декларували прокомуністичні або проросійські погляди, використовуючи їх для впливу на електорат та реалізації інтересів Кремля. Такі дії є частиною більш масштабної стратегії Росії, спрямованої на послаблення демократичних процесів у сусідніх країнах, маніпуляцію політичними системами та забезпечення довготривалого контролю над ключовими рішеннями. Але події 2014 – 2022 рр. чітко продемонстрували, що виключно важелями м'якого впливу у справі досягнення власних амбіцій РФ не обмежується.

Ще одним потужним інструментом гібридного впливу РФ на перебіг політичного процесу є ядерний шантаж. Згідно з аналізом положень Воєнної доктрини Російської Федерації, наочною стає її «спрямованість на легітимізацію використання ядерної зброї у якості першого удару, навіть у ситуаціях, які Росія може трактувати як загрозові для її безпеки» [100]. Особливе занепокоєння викликають положення, що допускають використання ядерного потенціалу в оборонних цілях, але з очевидним акцентом на його проактивну роль. Прикладом такого підходу стала промова президента Росії Володимира Путіна на 15-му засіданні Міжнародного дискусійного клубу «Валдай» у 2018 році, де він заявив: «Ми готові і застосовуватимемо ядерну зброю тільки тоді, коли переконаємося, що хтось, потенційний агресор, наносить удар по Росії, по нашій території... Агресор повинен знати, що відплата неминуча. А ми – жертва агресії, і ми як мученики потрапимо до раю. А вони просто подохнуть. Бо вони просто покаятися не встигнуть» [130]. Ця заява не лише відображає ядерну риторику кремля, але й підкреслює готовність використовувати такі погрози як елемент геополітичного тиску. Нажаль події останніх часів тільки підтверджують вищезазначене.

З 2019 року фінансування ядерної програми Росії вже стабільно перевищувало 8,5 мільярдів доларів на рік, що значно поступається аналогічним витратам США (понад 35 мільярдів доларів). Проте ці витрати дозволяють Кремлю не лише підтримувати вже існуючий ядерний арсенал, але й активно розробляти нові технології. У 2020 році Росія вперше опублікувала незасекречений документ – Указ президента РФ від 02.06.2020 г. № 355 «Об Основах государственной политики Российской Федерации в области ядерного сдерживания» (цит. мовою оригіналу), який значно розширював можливості використання ядерної зброї у порівнянні з Воєнною доктриною РФ 2014 року.

Крім ядерної зброї, Росія активно інвестувала в розвиток неядерного стратегічного озброєння. 1 березня 2018 року у своєму зверненні до Федеральних зборів РФ Володимир Путін анонсував кілька новітніх розробок у галузі військового озброєння, серед яких були міжконтинентальна балістична ракета РС-28 («Сармат»), гіперзвуковий блок «Авангард», аеробалістична ракета «Кинджал», ядерна торпеда-безпілотики «Статус-6», бойові лазерні комплекси та інші інноваційні системи. Ці зразки озброєння були представлені як гарантія захисту Росії від будь-яких зовнішніх загроз. Водночас демонстрація цих технологій стала частиною політичного сигналу, спрямованого на Захід, з метою продемонструвати здатність Росії протистояти зовнішньому тиску та військовим загрозам.

Серед яскравих прикладів реалізації воєнної політики Росії стало силове протистояння з Україною, пов'язане з анексією Криму та окупацією Севастополя. Причому, наголосимо, що ці події розпочалися задовго до офіційного оголошення про приєднання Криму до РФ у березні 2014 р. та повномасштабного вторгнення у лютому 2022 р. Як зазначають спостерігачі, «основа цього конфлікту формувалася поступово через військову, інформаційну та політичну присутність Росії в регіоні» [64].

Крім безпосередніх воєнних дій, Кремль використовує розташування своїх військових баз у різних регіонах для посилення тиску на сусідні країни.

Російські війська присутні у Придністров'ї, Абхазії, Південній Осетії, Вірменії, а також у країнах Центральної Азії. Бази РФ функціонують у таких регіонах, як Абхазія, Вірменія, Білорусь, Казахстан, Киргизстан, Сирія, Таджикистан і Південна Осетія. Таким чином, Москва створює мережу стратегічних точок, що слугують як для оборонних, так і для наступальних операцій.

Росія активно використовує збройні конфлікти на пострадянському просторі як один із ключових інструментів для забезпечення свого геополітичного впливу. Замість пошуку шляхів для їх врегулювання, Москва підтримує або провокує «заморожування» таких конфліктів, що дозволяє створювати псевдодержавні утворення на територіях, охоплених кризою. Ці утворення стають інструментом гібридної агресії, слугуючи важелем для контролю над ситуацією в регіоні та перешкодою для інтеграції постраждалих країн у європейські та євроатлантичні структури.

Збройні конфлікти, які виникають за підтримки Росії або через її безпосереднє втручання, мають руйнівний вплив на країни, де вони локалізуються. Вони не лише поглиблюють соціально-економічні кризи, але й спричиняють значні людські втрати. За даними українського дослідника О. Лавера, «війна в Придністров'ї у 1992 році забрала життя 3,7 тисяч осіб. Конфлікт в Абхазії 1992–1994 років спричинив загибель близько 6,8 тисяч осіб, тоді як у Південній Осетії під час подій 1991–1992 років і 2008 року загинули або зникли безвісти понад 1,1 тисячі осіб, включаючи понад 500 загиблих у 2008 році. Також, близько 400 тисяч грузинів були змушені залишити Цхінвальський регіон. Конфлікт за Нагірний Карабах (1988–1994) став одним із найбільш кровопролитних у регіоні, спричинивши загибель близько 30 тисяч осіб. Особливо трагічним став громадянський конфлікт у Таджикистані (1992–1997), де загальна кількість втрат досягла 500 тисяч осіб, включаючи понад 50 тисяч загиблих, 1,5 мільйона внутрішніх біженців і понад 120 тисяч людей, які були змушені шукати притулку в Афганістані»[51, с. 324].

Конфлікт в Україні, що розпочався у 2014 році, також став одним із найбільш руйнівних у сучасній історії регіону. Згідно з даними Управління Верховного комісара ООН з прав людини, з квітня 2014 року до січня 2021 року загальна кількість загиблих становить від 13,1 до 13,3 тисяч осіб, включаючи не менше 3375 цивільних, близько 4150 українських військових і приблизно 5700 членів збройних угруповань. Ще 29,5–33,5 тисяч осіб отримали поранення [73]. За підрахунками українських експертів, загальні економічні втрати України від агресії Росії 2014 р. перевищувати 300 мільярдів доларів [51]. Щодо сьогоденних втрат, - людських, економічних, екологічних тощо, - їх масштаб ще тільки належить оцінити.

Заморожені конфлікти не лише поглиблюють внутрішні проблеми країн, але й відволікають значні ресурси, які могли б бути спрямовані на розвиток економіки та зміцнення обороноздатності. Ці конфлікти створюють передумови для зовнішнього втручання та дозволяють Росії використовувати інструменти сучасної гібридної війни, включаючи маніпуляції політичними елітами, вплив на суспільну думку та контроль за стратегічними ресурсами. З огляду на це, заморожені конфлікти в Грузії, Молдові та активний конфлікт на сході України, який згодом переріс у повномасштабну війну, не лише стають серйозною перешкодою для демократичного й економічного розвитку цих країн, але й значно ускладнюють їхню інтеграцію в європейські та євроатлантичні структури. Така політика Кремля системно підірвала безпеку в регіоні, створюючи значні ризики для стабільності на глобальному рівні.

Ще одним впливовим інструментом дестабілізації РФ на пострадянському просторі і загалом у світі є інформаційно-психологічні спеціальні операції. Інформаційно-психологічні операції (далі - ІПСО) є потужним інструментом у сучасній геополітиці, що використовується для досягнення політичних, економічних, військових та інших стратегічних цілей. Вони націлені на маніпулювання масовою свідомістю, просування потрібних ідей та поглядів, дезінформацію, створення хаосу та ослаблення переконань суспільства. Особливої значущості ІПСО набувають у контексті

гібридних воєн, де психологічний вплив часто виступає ключовим елементом стратегії поряд із фізичним компонентом конфлікту. Мета ІІСО полягає не лише у введенні в оману або залякуванні населення, але й у зміні його поведінки, спрямуванні думок у потрібному руслі та формуванні суспільного середовища, яке б сприяло досягненню стратегічних цілей організатора. Ці операції можуть впливати як на громадянське суспільство, так і на політичні еліти, спричиняючи нестабільність, послаблення довіри до державних інституцій або навіть сприяючи соціальному розколу.

В сучасному інформаційному світі, де технології дозволяють швидко поширювати інформацію через соціальні мережі, онлайн-медіа та інші цифрові платформи, ефективність ІІСО значно зросла. Використовуючи можливості цифрового середовища, такі операції можуть цілеспрямовано впливати на різні сегменти населення. Наприклад, створення фейкових новин, спрямованих на дискредитацію політичних лідерів або інституцій, організація масових інформаційних атак або поширення панічних настроїв є типовими елементами ІІСО.

Особливу небезпеку ці операції становлять для країн, які стикаються із зовнішньою агресією чи мають внутрішню політичну нестабільність. Для України, яка перебуває в умовах війни з Росією, ІІСО є одним із ключових викликів. Російські інформаційні атаки спрямовані на створення хаосу, послаблення довіри до влади, маніпуляцію суспільною думкою та підтримку проросійських наративів. Прикладом є активне використання соціальних мереж і телеграм-каналів для поширення фейкових повідомлень, дезінформації про військові дії або провокування суспільної напруги. Ці інструменти дозволяють агресору швидко адаптуватися до змін у ситуації та впливати на суспільство в реальному часі.

Окрім того, Росія активно застосовує технології для цілеспрямованих інформаційно-психологічних атак на окремі групи населення, такі як ветерани, громадські активісти чи молодь, з метою розколу суспільства та дискредитації демократичних процесів.

Важливим аспектом протидії ІПСО є розуміння їхньої природи та методів роботи. Національні уряди, міжнародні організації та громадянське суспільство мають спільно працювати над викриттям дезінформації, підвищенням медіаграмотності населення, створенням механізмів для перевірки інформації та зміцненням довіри до державних і незалежних медіа. Таким чином, у сучасному світі, де інформація є ключовим ресурсом, ІПСО стають невід'ємною частиною геополітичних протистоянь. Їх вплив підкреслює необхідність створення ефективних механізмів захисту суспільства від маніпуляцій та збереження стабільності в умовах глобальних викликів.

Інформаційно-психологічні операції (ІПСО) стали одним із ключових інструментів у сучасній системі інформаційного протистояння. Вони поєднують маніпулятивні техніки впливу на масову свідомість із використанням інформаційних каналів, що дозволяє досягати стратегічних цілей без застосування фізичної сили. Головним завданням таких операцій є формування громадської думки, створення вигідного світогляду та забезпечення підтримки певних політичних, економічних або соціальних ідей. Як зазначає П. Ратленд, «інформаційний компонент операцій базується на цілеспрямованому використанні інформації для досягнення поставлених завдань. Це може включати просування політичних або економічних інтересів, дискредитацію опонентів чи маніпулювання суспільними настроями. Психологічний аспект зосереджується на зміні ментального стану індивідів чи груп, впливаючи на їхнє сприйняття дійсності та модифікуючи поведінку. У сукупності ці два аспекти формують потужний механізм, який дозволяє керувати масами через вплив на їхню свідомість і підсвідомість» [169, с.43].

Особливістю ІПСО є комплексний підхід до формування установок і патернів поведінки, які закладаються в масову свідомість. Використання маніпулятивних технік пропаганди, ідеологічної обробки та психологічного впливу сприяє створенню довготривалих змін у суспільній думці. Це

досягається через контроль інформаційних потоків, поширення дезінформації, а також використання засобів масової інформації для ідеологічного нав'язування певних поглядів. Сучасні технології значно розширили можливості таких операцій, забезпечуючи ширше охоплення аудиторії через цифрові платформи, соціальні мережі та онлайн-медіа.

Інформаційно-психологічні операції дозволяють досягати стратегічних результатів із мінімальними витратами, адже вони спрямовані не на руйнування матеріальних ресурсів, а на вплив на суспільні настрої та інститути. Основний акцент таких операцій робиться на формування переконань, які відповідають інтересам організаторів. Це включає створення умов для політичної дестабілізації, послаблення довіри до урядових інституцій або провокування соціального розколу. Сила ІПСО полягає у можливості довготривалого впливу на колективну свідомість, що дозволяє ефективно керувати соціальними процесами. Як відзначали ідеологи інформаційного впливу, правильно сформовані переконання здатні змінювати соціальні структури, політичний курс і навіть основи суспільного устрою [148, с.165]. Це робить такі операції одним із найбільш небезпечних і ефективних інструментів у сучасному геополітичному середовищі.

Більшість провідних вітчизняних і зарубіжних науковців-політологів, таких як В. Горбулін, О. Додонов, О. Ланде [23], Д. Най [160], Б. Ренц та Г. Сміт [166] сходяться на думці, що проти України Росією була розв'язана масштабна інформаційна війна. Її форма часто еволюціонувала у гібридну війну, яка поєднує політичні, економічні (включаючи енергетичні та торговельно-економічні) і пропагандистські заходи. Саме ці компоненти стають основою для початку гібридної агресії і супроводжують її на всіх етапах. Західні експерти часто характеризують такі дії як «війна нового покоління» або «війна нової генерації», наголошуючи на їхній асиметричності та багаторівневості.

Основною метою інформаційно-психологічних операцій, що їх Росія проводила проти України, готуючись до відкритої агресії, було послаблення

української державності, дестабілізація внутрішньої ситуації та створення умов для встановлення проросійського політичного режиму. Ці дії були спрямовані на підриг європейського курсу України та утримання її в зоні контролю Російської Федерації. Стратегія Кремля базувалася на аналізі слабких місць України, і саме на них спрямувався головний удар.

Як доводить досвід країн пострадянського кола, з самого часу розпаду СРСР Росія систематично застосовує політику «м'якої сили», порушуючи міжнародні норми та правила. Це включає інформаційний тиск, пропаганду та ідеологічну обробку населення. Ф. Турченко зазначає, що «для Росії збереження впливу на Україну має не лише стратегічне, але й екзистенційне значення. Для багатьох російських політиків і державних діячів Україна є невіддільною частиною російської ідентичності. Через обмеженість соціально-економічної моделі Росії вона не може виступати як привабливий партнер для України, тому кремль використовує історичні наративи та національні міфи. За їх допомогою створюється образ «спільного майбутнього» для України, Росії та інших пострадянських країн. Ці наративи поширюються через численні канали, включаючи російську православну церкву, медіа, неурядові організації та бізнес-мережі. Маніпуляції навколо таких питань, як мовна політика чи культурна спадщина, спрямовані на мобілізацію проросійського електорату» [116, с. 66].

Головні імперативи інформаційно-психологічних операцій Росії на пострадянському просторі включають нав'язування спільної ідентичності, ідеї «спільної долі» та утвердження російської політичної та культурної першості. Як зазначають експерти, «для російського політичного мислення протиріччя є природною частиною життя, що сприймається не як проблема, а як можливість для маніпуляцій» [161, с.760]. У цьому контексті терміни «нація», «країна» та «держава» набувають різних значень залежно від цілей і аудиторії, що дозволяє кремлю створювати багаторівневі маніпулятивні стратегії.

Хибне трактування історичних фактів є одним із ключових методів ІПСО, які Росія застосовує проти України. Як зазначає Л. Харнед [150, с.94], «Росія довгий час просуvalа наратив про «спільний історичний простір» із Україною, стверджуючи, що українська нація та державність є штучними утвореннями. Ці наративи закріплювалися на державному рівні. Наприклад, у своїй промові В. Путін цитував генерала А. Денікіна, який називав Україну «малою Росією» та вважав спроби її відокремлення «злочином» [115, с. 63]. Така риторика продовжує впливати на формування громадської думки як в Росії, так і, на жаль, серед частини українського населення.

Як бачимо, інформаційно-психологічні операції Росії проти України мали багаторівневий характер, що охоплює історичні, культурні, політичні та соціальні аспекти. Їх слід розглядати як частину ширшої стратегії збереження геополітичного впливу в регіоні через перешкоджання євроатлантичному курсу України з будь-яку ціну. У відповідь, на нашу думку, необхідно формувати ефективні механізми протидії, які включають розвиток медіаграмотності, зміцнення національної ідентичності та активну міжнародну співпрацю для боротьби з дезінформацією.

Паралельно з традиційними методами інформаційного впливу Російська Федерація продовжувала активне розширення своєї присутності в українському інтернет-просторі, використовуючи різноманітні засоби для просування своїх наративів. Зокрема, до цього залучалися державне спонсорування проросійських блогерів, створення спеціалізованих веб-сайтів для дискредитації ліберальної демократії, а також ведення кібервійни. Методи кібератак включали цільове розсилання спаму, атаки на відмову в обслуговуванні (DDoS), а також розповсюдження дезінформації через різні платформи. Як важлива складова російських ІПСО кібератаки стали серйозним викликом для пострадянських країн. Вони спрямовуються на урядові установи, критичну інфраструктуру, а також медіа. Ці атаки не лише дестабілізують роботу державних структур, але й сприяють поширенню паніки серед населення. Наприклад, використання DDoS-атак та хакерських

зламів дозволяє Кремлю отримувати конфіденційну інформацію та паралізувати роботу стратегічно важливих систем.

Крім того, Росія активно використовує цифрові платформи для поширення своїх наративів, створюючи мережі фейкових акаунтів і ботів, які поширюють пропаганду та дискредитують українські й західні ініціативи.

Українська дослідниця Ю. Горбань звертала увагу на те, що «значну роль у цій діяльності відігравали інтернет-агентства «Регнум» і «Новий регіон». Хоча формально вони були приватними, їхній зв'язок із Кремлем був очевидним. Ці ресурси стали джерелом інформації для журналістів, які симпатизували російській позиції, тоді як українські журналісти, що орієнтувалися на проукраїнські погляди, вважали використання таких джерел недоречним. Ці платформи активно поширювали наративи, спрямовані на підриг довіри до української влади, дискредитацію євроатлантичного курсу та посилення внутрішніх протиріч в Україні. Попри значні зусилля кремля в інформаційному просторі, Інтернет став платформою, де Росія часто зазнавала втрат у боротьбі за вплив. Навіть популярні російські ресурси, такі як mail.ru, ставали місцем ідеологічного протистояння між російськими та українськими користувачами. Українська аудиторія часто активно протидіяла російській пропаганді, використовуючи ці платформи для спростування фейкових новин і поширення проукраїнських ідей» [18, с.137].

Значну роль у реалізації ІІСО відіграє культурна експансія. Росія активно створює освітні та культурні структури в країнах пострадянського простору, використовуючи їх як канали для просування своїх ідеологічних наративів. Крім того, Москва задіє свій вплив у міжнародних організаціях, де просуває ідеї «спільного історичного минулого» та необхідності тіснішої співпраці між пострадянськими країнами. Завдяки цьому кремль створює умови для поширення своєї ідеології, яка орієнтована на зміцнення проросійських сил і протидію демократичним трансформаціям.

Отже, інформаційно-психологічні операції (ІІСО) Росії займають центральне місце в її зовнішньополітичній стратегії на пострадянському

просторі. Використовуючи ці операції, Кремль прагне дестабілізувати ситуацію в сусідніх країнах, послабити їх державні інституції та створити сприятливі умови для збереження свого геополітичного впливу. Головною метою таких дій є підриг довіри до урядів і демократичних структур, що, своєю чергою, сприяє формуванню проросійської громадської думки. Ця стратегія дозволяє не лише утримувати контроль над сусідніми країнами, але й ускладнює їх інтеграцію до європейських і євроатлантичних структур.

Ключовими методами ІПСО є використання дезінформації, пропаганди, маніпуляцій історичними фактами, а також проведення кібератак. Такі заходи спрямовані на підриг внутрішньої стабільності в країнах-цілях. Наприклад, російська пропаганда часто акцентує увагу на питаннях, які можуть викликати соціальний розкол, таких як мовна політика, культурна ідентичність чи історичні події.

Розуміння цієї стратегії стає ключовим для формування ефективної протидії російським інформаційно-психологічним операціям. Пострадянські країни мають інвестувати у створення механізмів захисту інформаційного простору, посилення медіаграмотності серед громадян, підтримку незалежних медіа та формування ефективних систем перевірки фактів. Лише через комплексний підхід до протидії можна забезпечити стійкість суспільства перед деструктивними інформаційними впливами. Таким чином, ІПСО Росії є не лише засобом досягнення її зовнішньополітичних цілей, але й серйозною загрозою для суверенітету та стабільності пострадянських країн. Їх масштабність і ефективність підкреслюють необхідність міжнародної співпраці в боротьбі з інформаційними загрозами та створення стратегії довготривалої протидії.

Наприкінці підкреслимо, що квазідержавні утворення, поява яких стала можливою через зовнішньо-інспірований сепаратизм, ініційований РФ, хоча не можуть вважатись легітимними у реалізації свого права на самовизначення, але надають змогу РФ розміщувати у регіонах, де була дестабілізована ситуація, парамілітарні утворення, без зазначення країни їх

походження, що створює додаткові загрози у Європейському регіоні та значно посилює вплив РФ на сусідні країни у разі активізації військових конфліктів. Тут слід згадати початок військової агресії РФ проти України у 2022 році. Якщо уважно розглянути географію вторгнення РФ, то можна переконатись у тому, що збройні сили РФ, просуваючись у південно-східних регіонах України, намагались дійти до Придністров'я. І якщо б це відбулося, то під загрозою вже опинилася б не тільки Молдова. Значно посилене угруповання РФ отримав би на своїх кордонах військовий блок НАТО. Таким чином можна прийти до висновку, що створення та функціонування квазідержавних утворень використовується РФ не тільки у ролі центрів збереження напруженості, а ще й у якості осередків військової сили, які в зручний момент можуть бути активізовані.

### **РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ПРОТИДІЇ ІНСПІРОВАНИМ ПРОЦЕСАМ СТВОРЕННЯ КВАЗІДЕРЖАВНИХ УТВОРЕНЬ У ПОСТРАДЯНСЬКИХ КРАЇНАХ**

#### **3.1. Сепаратизм як технологія дестабілізації політичної ситуації в країнах пострадянського простору.**

Одним із найпотужніших агентів дестабілізації, який використовувала Російська Федерація для досягнення своїх геополітичних цілей на пострадянському просторі стали сепаратистські рухи. Саме вони були в авангарді процесів, що призвели до утворення квазідержавних структур, таких як Придністров'я в Молдові, Абхазія та Південна Осетія в Грузії, а також т. зв. ДНР і ЛНР в Україні. Всі ці утворення стали результатом зовнішньо-інспірованих конфліктів, організованих і підтриманих Москвою.

Як було показано вище, головною метою таких дій є підриг суверенітету незалежних держав, послаблення їхньої політичної стабільності та перешкоджання інтеграції до європейських та євроатлантичних структур. Особливу увагу заслуговують методи, які застосовувались для створення цих квазідержавних утворень. Росія використовувала широкий спектр інструментів: від пропаганди та інформаційних кампаній до фінансової підтримки сепаратистських рухів і прямого військового втручання. Наприклад, в Абхазії та Південній Осетії Кремль активно підтримував ідеї «захисту етнічних меншин», використовуючи історичні конфлікти для мобілізації населення. У випадку з так званими ДНР і ЛНР Москва створювала наративи про «геноцид російськомовного населення», які виправдовували її втручання в Україну.

Ключовим елементом російської стратегії стало поширення пропаганди, спрямованої на легітимізацію сепаратистських утворень. У міжнародному контексті Кремль активно використовував концепцію «права на самовизначення», представляючи сепаратистські рухи як боротьбу за свободу. Ця риторика, однак, приховувала справжні наміри — створення зон

впливу, які залишаються підконтрольними Росії. Через ці утворення Москва отримує важелі тиску на країни, де розташовані ці конфліктні регіони, перешкоджаючи їхньому демократичному розвитку та співпраці із Заходом.

Сепаратистські рухи також стають джерелами серйозної регіональної нестабільності. Утворені внаслідок цих конфліктів квазідержавні структури перетворюються на осередки тіньової економіки, незаконного обігу зброї, наркотрафіку, торгівлі людьми тощо.

Суттєвою проблемою є також довготривалий вплив цих конфліктів на національну ідентичність країн, які стали їх жертвами. Через історичні ревізії, маніпуляції культурними та мовними питаннями Росія намагається розділити суспільства, створюючи підґрунтя для подальшої дестабілізації. Наприклад, у випадку з Україною Кремль активно використовував концепцію «єдиного російського народу», намагаючись представити українську державність як штучне утворення.

Розуміння технологій, які стоять за створенням і підтримкою сепаратистських рухів, є критично важливим для розробки ефективних стратегій протидії. Міжнародна спільнота повинна зміцнювати механізми підтримки територіальної цілісності держав, розробляти програми з протидії пропаганді та дезінформації, а також посилювати економічну і політичну стійкість країн, які стикаються із загрозами сепаратизму. Таким чином, сепаратистські рухи на пострадянському просторі є не лише викликом для окремих країн, але й загрозою для стабільності всього регіону. Їхня діяльність є частиною ширшої стратегії Росії, спрямованої на утримання домінування в регіоні та перешкоджання демократичному розвитку сусідніх держав.

Більшість квазідержавних утворень, що виникли на пострадянському просторі, є результатом активізації сепаратистських рухів, які отримали значну підтримку від сусідніх держав, зацікавлених у створенні зон нестабільності. Головним фактором, що сприяв виникненню цих утворень, є зовнішньо-інспірований сепаратизм, який часто використовувався як

інструмент геополітичного впливу. Як зазначають експерти, «основною метою таких рухів було не лише порушення територіальної цілісності окремих держав, але й створення довготривалих осередків дестабілізації, які послаблюють суверенітет країн та ускладнюють їх інтеграцію до європейських і євроатлантичних структур» [1, с. 208].

Російська Федерація виступає ключовим суб'єктом у процесах виникнення таких квазідержав. Після розпаду СРСР політичні еліти Російської Федерації активно просуvalи концепцію «відродження радянської імперії», яка передбачала збереження проросійського курсу в країнах, що колись були частиною СРСР, зокрема в Україні, Грузії, Азербайджані та Молдові. У разі Придністров'я, Південної Осетії та Абхазії Росія використовувала ці квазідержавні утворення як інструмент для протидії євроінтеграційним прагненням Молдови та Грузії, прагнучі утримати їх у сфері свого геополітичного впливу. В Нагірному Карабаху Кремль діяв із метою послабити енергетичну потужність Азербайджану, одночасно зміцнюючи стратегічну залежність Вірменії від російської підтримки, що дозволяло Росії утримувати контроль над ситуацією в регіоні та запобігати наближенню цих країн до Заходу.

Створення квазідержавних утворень передбачає реалізацію комплексної стратегії, яка включає використання інформаційно-пропагандистських кампаній, політичних маніпуляцій та військової підтримки. Значну роль у цих практиках відіграє поширення наративів, спрямованих на мобілізацію місцевого населення або створення ілюзії підтримки цих утворень. Росія активно використовувала місцеві засоби масової інформації для пропаганди ідей «захисту прав» етнічних меншин, посилюючи напругу на мовному, культурному та історичному ґрунті. Як зазначають П. Л. Лисянський і Е. В. Мамонтова, природа регіонального сепаратизму в Україні базується на поєднанні зовнішнього впливу та штучних чинників. Автори стверджують: «Сепаратизм в Україні є

інспірованим зовнішніми політичними силами, а його джерело слід шукати у центрах прийняття рішень зацікавлених країн» [63, с. 50].

Це свідчить про системний характер діяльності РФ, спрямованої на підриив суверенітету сусідніх держав. Квazідержавні утворення стають джерелами хронічної нестабільності, які підривають політичну, соціальну та економічну ситуацію в країнах регіону. Вони також служать платформами для незаконного обігу зброї, контрабанди та інших видів кримінальної діяльності, що загрожують регіональній та міжнародній безпеці. Наприклад, Придністров'я відоме своїм залученням до контрабандної діяльності, що створює серйозні виклики для Молдови та сусідніх країн. У свою чергу, Південна Осетія та Абхазія стають осередками впливу кримінальних угруповань, які посилюють дестабілізацію на Кавказі. У випадку України т. зв. ДНР і ЛНР стали зразком квazідержавних утворень, які повністю залежали від кремлівської підтримки. Вони, перед усім, функціонували як інструмент ведення гібридної війни, дозволяючи Росії підтримувати конфлікт низької інтенсивності, що виснажував Україну, перешкоджав її реформам і блокував інтеграцію до НАТО та ЄС.

Якщо розглядати практики дестабілізації і впливу РФ на пострадянському просторі у контексті функціонального залучення у них квazідержавних утворень, то потрібно акцентувати увагу саме на початкових етапах створення сепаратистських рухів, які активно підтримуються та фінансуються РФ. Звернемося до фактів [131, с. 110 - 115].

Після розпаду Радянського Союзу Молдова, як незалежна держава, стикнулася з двома масштабними сепаратистськими конфліктами: у Придністров'ї та Гагаузії. Ці конфлікти стали прямим наслідком етнополітичних суперечностей, які загострилися в останні роки існування СРСР. Вони значно ускладнили процес становлення Молдови як суверенної держави, що призвело до тривалої політичної та соціальної напруги. Вплив цих подій на Молдову та сусідні країни, зокрема Україну, досліджувався багатьма українськими науковцями, серед яких І. Зінько, Н. Нічаєва-

Юрійчук, Б. Левик, Ю. Мателешко та Н. Антонюк. Західні експерти, такі як В. Кроутер, К. Калущ, Ч. Кинг, І. Вольфшвенгер та П. Клейв, також детально вивчали ці питання, акцентуючи увагу на їхньому впливі на регіональну стабільність.

У Гагаузії сепаратистські настрої почали активно розвиватися ще в 1989 році. 19 серпня 1990 року в південних районах Молдови відбувся з'їзд депутатів усіх рівнів, на якому було проголошено створення Гагаузької Автономної Радянської Соціалістичної Республіки. Це рішення стало реакцією на політичні зміни в центральній владі, які не враховували специфіку етнічного складу та культурних особливостей регіону. 25 жовтня 1990 року в Гагаузії пройшли вибори до Верховної Ради, а 1 грудня того ж року були проведені вибори президента невизнаної республіки. У відповідь на ці дії керівництво Молдови намагалось вирішити конфлікт силовими методами. Зокрема, 26 жовтня в місто Комрат були направлені радянські війська Болградської дивізії, а 30 грудня — підрозділи спецназу. Однак військове втручання не призвело до вирішення ситуації, і молдовський уряд, щоб уникнути подальшого загострення, був змушений відвести війська. З 1990 по 1994 рік тривали перемовини між Молдовою та представниками Гагаузії щодо мирного врегулювання конфлікту. В результаті 23 грудня 1994 року парламент Молдови ухвалив закон, який надавав Гагаузії особливий статус в складі держави, що забезпечувало автономні права. Цей закон став важливим кроком до часткового врегулювання конфлікту, дозволивши зберегти територіальну цілісність Молдови.

Паралельно з процесами в Гагаузії, подібні події розгорталися й у Придністров'ї. 2 вересня 1990 року в Тирасполі відбувся надзвичайний з'їзд депутатів, на якому було проголошено створення Придністровської Молдавської Радянської Соціалістичної Республіки (ПМРСР). Цей крок став реакцією місцевих політичних еліт на політику центральної влади Молдови, яка, на їхню думку, не враховувала економічних та культурних інтересів регіону. Після розпаду СРСР 5 листопада 1991 року ПМРСР була

перейменована на Придністровську Молдавську Республіку, яка оголосила про свою незалежність від Молдови. У 1992 році конфлікт між Молдовою та Придністров'ям перейшов у фазу відкритого військового протистояння. Молдовські збройні сили протистояли російським військам та місцевим сепаратистам. Війна завершилася підписанням угоди про припинення вогню, але Придністров'я зберегло статус квазідержавного утворення, фактично поза контролем центральної влади Молдови. На території Придністров'я і досі розташована оперативна група військ РФ, а в селищі Колбасна знаходиться великий склад боєприпасів, що раніше належав Західному військовому округу СРСР. На сьогодні Гагаузія входить до складу Молдови на правах автономії, тоді як Придністров'я залишається квазідержавним утворенням, яке активно протидіє курсу Кишиніва на зближення з ЄС.

Після повномасштабного вторгнення Росії в Україну 24 лютого 2022 року засоби масової інформації неодноразово повідомляли про спроби Москви залучити сили Придністров'я до військової агресії проти України. Крім того, керівництво Гагаузії зайняло проросійські позиції, активно критикуючи проєвропейську політику Кишиніва. Зокрема, після надання Молдові статусу кандидата на вступ до ЄС представники Гагаузії, такі як депутат Народних зборів Віктор Петров, ініціювали створення проросійського громадсько-політичного руху «Народний Союз Гагаузії», який спрямований на збереження тісних зв'язків із Росією. Таким чином, сепаратистські конфлікти в Молдові мають глибокі історичні, етнополітичні та геополітичні корені. Їхній розвиток та наслідки продовжують впливати на внутрішню і зовнішню політику Молдови, створюючи серйозні виклики для регіональної стабільності та безпеки.

Після розпаду СРСР на пострадянському просторі практично кожна країна зіштовхнулася з сепаратистськими процесами, які спричинили численні заворушення або військові конфлікти. Узбекистан став свідком сепаратистських настроїв у республіці Каракалпакстан, Киргизстан пережив конфлікти в Ошській та Джалал-Абадській областях, а Таджикистан — в

Гірничо-Бадахшанській області. Азербайджан зіткнувся з сепаратизмом в Нагірному Карабасі та Талиш-Муганській автономній республіці. У Грузії сепаратистські рухи активізувалися в Аджарії, Абхазії, Південній Осетії та Самцхе-Джакахетії, а Росія зазнала сепаратизму в Чечні, Татарстані, Кадарській зоні та Свердловській області. Молдова пережила сепаратистські процеси у Гагаузії та Придністров'ї, а Україна — в Луганській, Донецькій, Одеській та Закарпатській областях.

Ці процеси часто приводили до військових конфліктів: в Україні у 2014 році, коли почалися бойові дії на території Луганської та Донецької областей, в Молдові (Придністров'я), в Грузії (Абхазія та Південна Осетія), в Росії (Чечня) і в Азербайджані (Нагірний Карабах). У Грузії перші сепаратистські конфлікти виникли в 1991–1993 роках, а в 2008 році Росія здійснила повномасштабне вторгнення в Грузію під приводом захисту місцевих громадян та росіян. За кілька місяців до цього Росія почала активно видавати паспорти громадян РФ місцевим жителям Абхазії та Південної Осетії, що стало прелюдією до подальшої анексії цих територій. Подібний сценарій розгорнувся і в Україні: у 2014 році в Луганській та Донецькій областях виникли квазідержавні утворення ЛНР і ДНР. Очільниками цих утворень стали громадяни Росії, зокрема Марат Баширов (політтехнолог), який став главою уряду «ЛНР», і Олександр Бородай (політтехнолог, нині депутат Держдуми РФ), який очолив ДНР. Військову підтримку сепаратистів надавали загони козаків (Всевеликое войско Донское) та так звані добровольці, серед яких був Ігор Стрелков-Гіркін, колишній полковник ФСБ РФ. Ці події стали частиною стратегії Росії з підтримки сепаратизму та дестабілізації ситуації в Україні та інших пострадянських країнах.

Одним з основних інструментів реалізації технології зовнішньо-інспірованого сепаратизму є військова підтримка сепаратистських рухів. Військові дії в Придністров'ї в 1992 році відбувалися між молдавськими силами (включаючи військових, підрозділи МВС та спецслужб Республіки Молдова) з одного боку та озброєними формуваннями Придністровської

Молдавської Республіки, що активно підтримувались Російською Федерацією, з іншого. Уже на початку 1992 року до Придністров'я почали прибувати добровольці з Росії, серед яких була велика кількість козаків-добровольців, оскільки на території Придністров'я було проголошено відтворення Чорноморського козачого війська. У результаті, російські козаки та козацькі загони почали прибувати до регіону, зокрема представники Забайкальського, Донського, Оренбурзького та Всекубанського козацьких військ.

У ході Грузино-абхазького конфлікту на боці Абхазії також брали участь добровольчі підрозділи «Кубанського козачого війська» з Росії. У бойових діях взяло участь понад півтори тисячі козаків, переважно кубанців. Більшість росіян, які воювали під час грузино-абхазького конфлікту, перебували саме в козацьких загонах, що стало важливою частиною підтримки Абхазії з боку Росії.

Громадянська війна в Таджикистані, що розпочалася після проголошення незалежності країни внаслідок розпаду СРСР, була збройним конфліктом між прихильниками центральної влади і різними опозиційними угрупованнями, зокрема Об'єднаною таджицькою опозицією. У червні 1991 року, перед початком активних бойових дій, на території Таджикистану була створена козацька громада «Амудар'їнська лінія». З 1996 року вона увійшла до складу 1-го відділу Оренбурзького козачого війська Союзу козаків Росії. Члени цієї громади брали участь у бойових діях, підтримуючи інтереси Російської Федерації в конфлікті. На сьогодні «Амудар'їнська лінія» є частиною Російської громади республіки, з самого початку свого існування, і є однією з ланок першого відділу Оренбурзького козачого війська «Союзу козаків Росії».

Також варто звернути увагу на проекти зовнішньо-інспірованого сепаратизму, які не вдалося реалізувати, але вони залишаються важливими етапами у спробах дестабілізувати ситуацію в Україні [131, с. 110-115]. У 2015 році спецслужби Російської Федерації здійснили спробу дестабілізації в

південних регіонах України через реалізацію проектів «Народна рада Миколаєва», «Одеська народна республіка» та «Бесарабська народна республіка». Останню Український уряд визнав терористичною організацією [122, с. 196]. 28-29 жовтня 2015 року в місті Білгород-Дністровський Одеської області відбувся з'їзд «Народної Ради Бесарабії», на якому учасники проголосували за декларацію, що передбачала возз'єднання української Бессарабії з молдавською Гагаузією і відтворення республіки Буджак. Одночасно з подіями в Білгород-Дністровському, 29 жовтня 2015 року на території Молдови, поблизу міста Комрат, що входить до автономії Гагаузія, відбувся молодіжний мітинг на підтримку створення «Бесарабської республіки Буджак». Як пише П. Лисянський у роботі «Регіональний сепаратизм Молдови, як інструмент впливу РФ на дестабілізацію ситуації в Україні», «причетність Росії до реалізації цих сепаратистських проектів підтверджується тим, що за координацію та організацію заходів, спрямованих на підтримку сепаратизму, відповідали громадяни РФ. Згідно з заявою Василя Грицака, який обіймав посаду голови Служби безпеки України у 2015–2019 роках, проектом «Бессарабія» керував Інал Ардзінба, заступник радника президента Росії Путіна Владислава Суркова. Інал Ардзінба є сином Бату Ардзінба, бойовика, що брав участь у війні в Абхазії проти Грузії. Це свідчить про активну роль російських спецслужб та їхніх агентів у підтримці сепаратистських настроїв у південних регіонах України. Крім того, одним з координаторів вищезгаданих антиукраїнських проектів був Дмитро Соїн, громадянин Росії, який очолює громадську організацію «Союз придністровців України», проживає в РФ та є науковим і політичним діячем Придністровської Молдавської Республіки. Участь таких осіб у цих проектах підтверджує тісний зв'язок між Росією та сепаратистськими рухами в Україні, що вказує на сприяння з боку російських політичних структур і спецслужб у реалізації цих ініціатив» [55, с. 17-18].

Це дає вагомі підстави для висновку, що російські спецслужби безпосередньо брали участь у створенні і підтримці антиукраїнських

проектів на території південних регіонів України. У червні 2015 року Служба безпеки України повідомила про повну ліквідацію та затримання членів сепаратистських організацій «Народна рада Миколаєва» та «Бесарабська народна республіка», що стало важливою перемогою у боротьбі з сепаратизмом в Україні. Ці дії сприяли стабілізації ситуації в південних регіонах і продемонстрували ефективність українських силових структур у боротьбі з інспірованими зовні сепаратистськими рухами.

Водночас на пострадянському просторі, незважаючи на численні сепаратистські конфлікти, інспіровані ззовні, лише Казахстану вдалося уникнути створення квазідержавних утворень. Це стало можливим завдяки рішучим та послідовним діям правлячого режиму, який активно протидівав сепаратистським настроям і підтримував стабільність, що дозволило зберегти територіальну цілісність країни.

Створення квазідержавних утворень на пострадянському просторі слід, перед усім, розглядати як складову частину стратегії Російської Федерації, що полягає в постійному контролюванні геополітичних процесів у країнах, які раніше входили до складу СРСР. Це є частиною довгострокових проектів Росії, мета яких — утримати ці країни в сфері свого впливу та блокувати їхній рух на Захід, зокрема у євроінтеграційному векторі. Такі квазідержавні утворення створюються в умовах штучно організованих політичних криз, які, в свою чергу, слугують основою для швидкого введення парамілітарних сил Росії. Це дозволяє перетворити локальні політичні кризи на повномасштабні військові конфлікти, в яких РФ має змогу виступати як активний учасник, забезпечуючи стабільність своїх інтересів у регіоні. Цей процес, зокрема, передбачає підтримку сепаратистських рухів і створення умов для відокремлення певних територій, що і дозволяє Росії дестабілізувати ситуацію в країнах-сусідах, таких як Україна, Молдова та Грузія, унеможливлюючи їхній рух до ЄС і НАТО.

Особливо яскраво цей процес проявився в Україні, де сепаратистські конфлікти на території Луганської та Донецької областей не можна вважати

природними. До 2014 року в цих регіонах не було значних етнічних або релігійних протиріч, що робить їхню сепарацію результатом зовнішнього втручання. Випадки створення квазідержавних утворень в цих областях стали наслідком інспірованого зовнішнього сепаратизму, активно підтриманого Росією. Підтримка з боку Російської Федерації полягала не лише у фінансовій та політичній допомозі, а й у наданні допомоги військової, що дозволило утримувати ситуацію під контролем і розвивати концепцію «гуманітарного захисту» російських громадян на територіях, що підлягали сепаратистським рухам. Така стратегія, реалізована через створення квазідержавних утворень на сході України, стала частиною більш широкої тактики Росії з дестабілізації внутрішньої ситуації в Україні та забезпечення її політичної та економічної залежності.

Отже, підводячи проміжні підсумки, можна прийти до висновку, що головними практиками РФ зі дестабілізації ситуації на пострадянському просторі можна вважати дії, спрямовані на розповсюдження сепаратистських ідей та формування сепаратистських рухів, організованих для просування та реалізації проєкту сецесії певного регіону країни через утворення квазідержави.

Також до прикладних практик РФ з дестабілізації ситуації в інших країнах можна віднести видачу паспортів РФ для громадян інших держав, діяльність державних інституцій і фондів РФ («Росспівробітництво», «Фонд Русский мир» та ін.). Окремо слід звернути увагу на підтримку РФ політичних діячів інших країн, які активно просувають сепаратистські тези.

Квазідержавні утворення, створені через інструменти зовнішньо-інспірованого сепаратизму, є важливими для зацікавленої країни, зокрема Російської Федерації, оскільки вони виступають територіями, де не діє міжнародне законодавство, де відсутні незалежні медіа та правозахисні організації. Це створює ситуацію, коли дуже важко отримати достовірну інформацію про те, що відбувається на таких територіях. Відтак, країна, яка сприяла дестабілізації цих регіонів, отримує можливість використовувати ці

території та їхнє населення на власний розсуд, без міжнародного контролю чи втручання. Як приклад, можна згадати заклики громадських діячів Гагаузії до налагодження діалогу з Росією або втягування військових формувань Придністров'я в військове протистояння з Україною на боці Росії.

Зовнішньо-інспірований сепаратизм на пострадянському просторі є потужним інструментом для створення квазідержавних утворень у країнах, що раніше входили до складу СРСР. Створення таких квазідержав стає частиною проекту зацікавленої країни, спрямованого на дестабілізацію ситуації в окремих регіонах цих держав. Це дозволяє блокувати їхнє приєднання до демократичних міжнародних структур, таких як ЄС чи НАТО, а також гальмувати процеси демократичного розвитку та стабільності. В результаті, зовнішньо-інспірований сепаратизм сприяє збереженню нестабільності в регіонах, що розташовані на межі демократичних і авторитарних впливів, та забезпечує довгостроковий контроль за їхньою політичною орієнтацією.

До практики дестабілізації політичної ситуації в Україні, яка була направлена на створення квазідержавних утворень, можна віднести діяльність громадських організацій, які фінансувались та підтримувались РФ. Таку діяльність слід розглядати, як початковий етап після розроблення ідеології, яка б провокувала сепаратистські настрої серед місцевого населення.

До проросійських партій, які діяли в Україні до 2014 року, слід віднести кілька системних парламентських організацій, зокрема Комуністичну партію України, Партію регіонів та Прогресивну соціалістичну партію України (відому також як «партія Наталії Вітренко»), а також ліві партійні проекти, такі як Комуністична партія України (оновлена), Комуністична партія робітників і селян, Партія «Союз Лівих Сил», Робітнича партія України (марксистсько-ленінська) та інші. Ці партії активно відстоювали ідею розвитку відносин України з країнами СНД, зокрема з Росією та Білоруссю, як пріоритет у зовнішній політиці держави. Програми

партій правого спектру відкрито декларували проросійську орієнтацію. Назви таких партій, як «Родина», «Руський блок», «Русь єдина», яка 8 листопада 2005 року змінила свою назву на «Партія політики Путіна», «Русь», «Руська Єдність», «Союз» та «Політична партія «Вітчизна», прямо вказують на їхні проросійські устремління. Наприклад, «Союз Лівих Сил», серед інших програмних цілей, зазначав «переведення відносин з Росією в русло добросусідства» [8]. Партія «Союз», у свою чергу, виступала за «формування на пострадянському просторі міждержавного союзу братніх народів, схожого на Європейський Союз за своїми основними характеристиками», а також за рівний статус української та російської мов [8]. На парламентських виборах 2006 року ряд проросійських партій об'єдналися в виборчий блок політичних сил «За Союз», що виступав за зміцнення відносин між Україною, Росією та Білоруссю. Цей блок став важливим етапом у просуванні проросійських настроїв в українській політиці, оскільки він сприяв формуванню ідеї політичного та економічного зближення з Росією.

Показовим прикладом реалізації інспірованого сепаратистського проєкту є діяльність організації «Донецька республіка» (ДР), що була створена 6 грудня 2005 року в місті Донецьк. Основною метою організації стало вимагання надання особливого статусу для східних областей України та створення автономної республіки, що мала стати наступницею Донецько-Криворізької Радянської Республіки. У 2006 році сепаратистські організації «Союз народжених революцією», «Рух пильних» і «Донецька республіка» об'єдналися в одну політичну силу. Під егідою «Донецької республіки» сепаратисти розпочали активну антиурядову діяльність, виступаючи за федералізацію України та повалення чинної на той час влади. Як пише спостерігач, «діяльність організації полягала в організації вуличних акцій, зокрема збору підписів за створення Донецької республіки у 2006 році та проведення федералізації України. 11 квітня 2007 року, під час мітингу прихильників В. Януковича на Майдані Незалежності в Києві, з'явилися

прапори «Донецької республіки». Окрім того, організація видавала серії брошур, зокрема від імені «Культурно-історичного товариства розвитку Донбасу «Святогор»», серед яких були публікації «Бандерівський фашизм» (2006), «Відчайдушна Республіка» (про Донецько-Криворізьку радянську республіку) (2007) та «Основи українського фашизму» (2008). 7 листопада 2006 року в Донецьку представники «Донецької республіки» організували вуличну акцію «революційний марш», під час якої учасники, озброївшись саморобними дерев'яними гвинтівками, виголошували гасла на підтримку російської мови та федералізації України. У марші, що проходив під гаслами «НАТО – вбивця слов'ян!», «За російську мову! За федерацію!» та «Ні – бандерівської окупації!», взяли участь близько 400 осіб» [38]. Діяльність «Донецької республіки» була яскравим прикладом інспірованого сепаратизму, організованого ззовні, що мало на меті не лише дестабілізацію ситуації в Україні, але й спроби послабити національну єдність та протистояння між східними та західними частинами країни.

Як згадують очевидці, «9 лютого 2009 року представники організації «Донецька республіка» (ДР) зібрали 285 осіб на свій третій з'їзд і проголосили «Декларацію про державний суверенітет Донецької федеративної республіки» (ДФР). У листівках, поширених серед місцевих мешканців, зокрема в Донецьку, зазначалося, що до складу ДФР входять Донецька, Дніпропетровська, Запорізька, Луганська, Харківська та Херсонська області, на яких державною мовою визнано російську. Активісти «Донецької республіки» поширювали заяви про те, що ці області, зокрема Донецька, Луганська та Херсонська, є «незалежними суверенними територіями російської федеративної держави». Крім того, були розповсюджені сепаратистські тези, що на їхній думку, мали обґрунтувати ці заяви. У жовтні 2009 року один з лідерів «Донецької республіки», Олександр Цуркан, почав поширювати в ЗМІ, контрольованих Росією, інформацію про нібито підготовку Президентом України Віктором Ющенком «збройного нападу» на Кубань і «військову агресію» проти РФ» [36].

11 грудня 2009 року Служба безпеки України завершила розслідування кримінальної справи, в результаті якої три лідери організації «Донецька республіка» підлягали засудженню на строк від 2 до 5 років. 1 червня 2012 року активісти «Донецької республіки» провели публічну провокативну акцію, відкривши власне «посольство Донецької республіки» в штаб-квартирі «Євразійського союзу молоді» в Москві. Вони публічно видавали фальшиві паспорти громадян «Донецької республіки». У серпні 2012 року в Донецькому національному університеті відбувся круглий стіл на тему «Регіональна реінтеграція як стартовий майданчик євразійського об'єднання», організований місцевими активістами «Донецької республіки» і російською «Євразійською спілкою молоді». Під час заходу представники ЄСМ демонстрували отримані ними фальшиві паспорти «Донецької республіки», які вони отримали в московському «посольстві». 4 квітня 2013 року активісти «Донецької республіки» зірвали проведення українсько-американського семінару з ІТ, оскільки відкриття заходу відбулося за участю посла США в Україні Джона Теффта. Активісти вважали, що конференція була організована для підготовки до революційних змін в Україні.

Вплив Росії на організацію «Донецька республіка» підтверджується численними фактами, зокрема активною участю її представників у заходах та тренінгах проросійських радикальних організацій, таких як «Євразійський союз молоді», «Євразійський фронт», «Євразійський рух» тощо. Так, у 2006 році лідери «Донецької республіки» Андрій Пургін, Сергій Фролов і Сергій Бунтовський відвідали «військово-патріотичні» збори «Євразійського союзу молоді», де вони були інтегровані в мережу «Євразійського фронту», представляючи інтереси проросійських рухів в східних регіонах України. Офіційним ідеологом «Євразійського руху» є Олександр Дугін, відомий своїми проросійськими поглядами та підтримкою націоналізму. Організація «Донбаська Русь» також вважалася однією з найрадикальніших проросійських організацій в Україні. Діяльність цієї організації охоплювала кілька напрямків: агітаційно-інформаційні кампанії, політичні акції, заходи,

присвячені історичним подіям, а також наукові конференції. Головою «Донбаської Русі» був Сергій Бунтовський, і в 2009 році організація стала частиною виборчого об'єднання «Руський блок», яке взяло участь у парламентських виборах. Однією з найбільш відомих акцій, організованих «Донбаською Руссю», був «Руський марш». Цей марш проводився на честь «Дня народного єдності», що відзначається в Росії 6 листопада. Так, 4 листопада 2007 року в Донецьку відбувся «Руський марш», у якому взяли участь близько ста осіб. Під час акції були помічені прапори Росії та прапори часів Російської імперії, а учасники тримали транспаранти з написами: «Ми руські» та «З нами Бог!» [7].

4 листопада 2011 року в Донецьку пройшла ще одна акція «Руський марш», організована «Руським блоком» і «Донбаською Руссю». Прапори та транспаранти були схожими на ті, що використовувались у 2007 році, але цього разу до акції приєдналися представники організації «Євразійський союз молоді», яка на той час була заборонена в Україні [52]. 4 листопада 2013 року в Донецьку відбувся черговий «Руський марш», організований «Руським блоком», «Донбаською Руссю» та «Євразійським союзом молоді». Під час заходу учасники акції скандували: «Поки ми єдині, ми непереможні!», «Настав час повернути цю землю собі!», «Слава Русі!», «Об'єднаємо у великий союз Велику, Білу та Донецьку Русь!», «Донецьк — російське місто!» [118].

1 листопада 2013 року було оголошено про проведення «Руського маршу» у Луганську. Організатором акції виступила громадська ініціатива з Росії — «Рух Володимира Мономаха “Русь”» [118]. Слід зазначити, що «Руські марші» також проводилися в інших містах України, таких як Севастополь, Сімферополь, Одеса, Миколаїв, Харків, Київ. Народний депутат України Андрій Парубій неодноразово звертався до Генерального прокурора України Віктора Пшонки з вимогою заборонити проведення «Руських маршів» в Україні [91].

Не можна ігнорувати тісну співпрацю між Партією регіонів та політичним керівництвом Російської Федерації, а також з Російською Православною церквою, що була важливим елементом підтримки проросійських рухів в Україні. Зокрема, у жовтні 2011 року глава Російської Православної церкви нагородив орденом «Преподобного Серафима Саровського» другого ступеня українського олігарха Дмитра Фірташа та тодішнього віце-прем'єр-міністра України Юрія Бойка за їхню участь у будівництві Свято-Троїцького собору. Цей орден став символом їхнього внеску у проросійські ініціативи в Україні. У 2013 році орден «Серафима Саровського 1-го ступеня» отримав також тодішній мер Одеси, представник Партії регіонів Олексій Костусєв, що підкреслювало особливу підтримку з боку Росії для окремих політичних діячів. У вересні 2012 року в Москві лідер Комуністичної партії України Петро Симоненко отримав орден «За дружбу» від голови адміністрації президента РФ Сергія Іванова, а в грудні 2012 року такий самий орден отримав Микола Азаров, який на той час був прем'єр-міністром України. Нагородження Азарова було здійснено особисто Володимиром Путіним. У лютому 2013 року президент Росії Путін вручив «медалі Пушкіна» народним депутатам України від Партії регіонів, відзначивши їхній внесок у «захист російської мови та культури». Під час церемонії нагородження медалями були відзначені Олег Царьов, Дмитро Шенцев, Вадим Колісниченко та Юрій Болдирєв [81].

Цей період також характеризувався посиленням фінансування проектів «м'якої сили» Росії в Україні, що здійснювалось через дипломатичні канали та «Роспівробітництво». Так, за участю посла РФ в Україні Михайла Зурабова та представника «Роспівробітництва» в Україні було створено «Координаційну раду російських співвітчизників», яку фактично очолив депутат від Партії регіонів Вадим Колісниченко. Це свідчить про систематичне просування проросійських ідей у країні з метою підтримки впливу Росії на політичні процеси в Україні. Юридично керівником «Координаційної ради російських співвітчизників» був Євген Бакланов, який

пізніше був затриманий Службою Безпеки України у 2022 році за підозрою у державній зраді. До 2022 року Бакланов був засновником в Україні «Руського культурно-національного товариства», благодійного фонду «Слов'янські цінності» та мав відношення до організації «Об'єднання співвітчизників «Мирні ініціативи — Розвиток». Дві останні організації з 2014 року отримували фінансування від Фонду «Руський мир», що підтверджує тісний зв'язок з державним фінансуванням Росії. «Координаційна рада російсько-культурних організацій України» була створена 18-19 жовтня 2008 року в Києві під час проведення «Всеукраїнської конференції організацій російських співвітчизників». Основною метою цієї ради була координація діяльності російсько-культурних організацій в Україні. У її складі, зокрема, були депутати від Партії регіонів Олександр Чорноморов, Вадим Колісниченко та Олег Царьов. 1 жовтня 2012 року Кримська окружна конференція організацій російських співвітчизників висловила незадоволення тим, що фінансові ресурси для підтримки російських співвітчизників у Криму контролюються українськими державними службовцями. Система координаційної ради російських співвітчизників України з часом консолідувала понад 240 регіональних організацій, а також майже всі всеукраїнські громадські організації співвітчизників. Це дозволило Росії підтримувати вплив на важливі політичні процеси в Україні через представників таких організацій.

Аналізуючи викладений матеріал, варто поставити важливе питання: чи виникли б прояви сепаратизму та квазідержавні утворення в подальшому в Україні, якби проросійські громадські організації та політичні партії не були створені та фінансовані ззовні? Якщо на це питання відповісти, з огляду на розвиток сепаратистських процесів в Україні, можна стверджувати, що ці процеси значною мірою були інспіровані і підтримувались зовнішніми силами. Активізація проросійських громадських організацій почалась ще в кінці 2005 року, коли ситуація в Україні була нестабільною після «Помаранчевої революції». Протягом наступних років ці організації

поступово реалізовували свої цілі, використовуючи різні інструменти впливу. Процес сепаратизму не відбувався одномоментно — це була поступова та кропітка робота, яка залучала велику кількість людей. Тому і політичні акції, на кшталт «Руських маршів», організовувались щорічно, поступово формуючи у свідомості частини населення ідеї про необхідність тіснішої інтеграції з Росією.

Водночас, ідеї «руського миру» активно просувались не лише через політичні партії та організації, але й через культурні, інформаційні та громадські канали, що дозволяло створювати постійні політичні суперечності серед мешканців різних регіонів України. Ці процеси не були випадковими. Вони стали результатом багаторічної діяльності, що включала фінансування проросійських організацій, маніпуляції інформацією та використання культурних символів для підтримки сепаратистських настроїв. Сепаратизм почав розвиватися саме в період з 2006 по 2014 рік, коли проросійські партії активно діяли в Україні, підтримувалися ззовні і створювали умови для дестабілізації ситуації, яка в свою чергу сприяла поширенню ідеї федералізації та навіть відокремлення певних регіонів від України, а саме у створенні квазідержавних утворень.

### **3.2. Напрямки запобігання та протидії загрозі виникнення квазідержавних утворень в Україні.**

Безумовно, наше теоретичне припущення щодо зовнішньо-інспірованого характеру процесів створення квазідержавних утворень повинно підкріплюватись широким фактологічним матеріалом. Для більш переконливого аргументування наведених у попередньому розділі тверджень щодо причетності РФ до створення квазідержавних утворень в інших країнах через зовнішньо-інспіровані сепаратистські практики, пропонуємо розглянути діяльність окремих громадян РФ, які були залучені до формування інституціональної системи «органів влади» новоутворених квазідержав на території різних країн.

Показовим з даної точки зору є агентурна кар'єра громадянина РФ Андрія Пінчука, яка розпочалася у період створення квазідержавного утворення Придністровська Молдавська Республіка. У ПМР він очолював посаду першого заступника у «Міністерстві державної безпеки». У 2014 році Пінчук приймав участь в анексії АР Крим, де був долучений до формування структури «державної безпеки» окупаційної влади. Після анексії РФ АР Крим Пінчук переїхав до окупованої території Донецької області, де очолював «міністерство державної безпеки ДНР».

Яскравою виявилась політична «кар'єра» Олександра Бородая – громадянина РФ, який ще під час військового конфлікту у Молдові на початку 1990-х рр. приймав участь у бойових діях як доброволець на боці сепаратистів ПМР. У 2014 р. він активно сприяв анексії РФ АР Крим у якості помічника голови окупаційної адміністрації Сергія Аксьонова. У 2014 році «народною радою» ДНР Олександр Бородай був призначений прем'єр-міністром цього утворення.

Ще одним громадянином РФ, політична кар'єра якого пов'язана із ПМР (1992 по 2012 роки був очільником «міністерства державної безпеки» квазіреспубліки), є Володимир Антюфєєв. У 2014 році він обіймав посаду першого заступника голови ради міністрів ДНР по роботі з правоохоронними органами.

Ігор Гіркін – громадянин РФ, колишній офіцер ФСБ, у 1992 році приймав участь у бойових діях у військовому конфлікті в Молдові на боці сепаратистів ПМР. У 2014 році приймав участь в анексії РФ АР Крим, у 2014 році приймав активну участь у захопленні адміністративних будівель у Донецькій області, згодом був призначений міністром оборони ДНР.

Олександр Караман – громадянин РФ, з 1991 року обіймав посаду віцепрезидента самопроголошеної ПМР. У 2014 році обіймав посаду заступника голови ради міністрів ДНР з соціальних питань.

Микола Козіцин – громадянин РФ, був лідером парамілітарного утворення «Всевеликое військо Донское», у 1992 році приймав участь у

бойових діях на боці самопроголошеної ПМР, а у 2014 році загони парамілітарних утворень Козіцина приймали активну участь у захопленні влади у Луганській області.

Наведені вище приклади доводять, що спецслужбами РФ системно та цілеспрямовано формувалось певне коло людей, готових увійти у актив реалізації інспірованих ззовні сепаратистських проєктів та очолити «органи влади» територіальних новоутворень.

Якщо розглядати природне виникнення квазідержавних утворень через етнічний або релігійний сепаратизм, то за логікою формування такого типу утворень, їх «органи влади» повинні були б формувати та очолювати місцеві мешканці, а ні жодного разу громадяни іншої країни. Підтвердженням нашої гіпотези щодо зовнішньо-інспірованого характеру пострадянського сепаратизму є те, що одні й ті самі особи (Пінчук, Бородай, Антюфеев, Караман, Гіркін, Козіцин та ін.) системно залучались до військових конфліктів, пов'язаних з реалізацією квазідержавних проєктів на території колишніх республік СРСР. Таким чином можемо констатувати, що квазідержавні утворення на пострадянському просторі, зокрема в Україні та Молдові, були сформовані зовнішньо-інспірованим шляхом, а саме за допомогою агентів російських спецслужб. Це доводить неприродність їх виникнення і дозволяє розглядати факт їх створення як практику РФ по дестабілізації ситуації в інших країнах, які входили до складу СРСР.

На користь зовнішньо-інспірованого походження пострадянських квазідержавних утворень свідчить і специфіка їх фінансової системи, яка побудована за рахунок російських вливань. Адже якщо країна не має відношення до її створення то виникає питання у доцільності фінансування таких утворень.

Квазідержавні утворення, такі як Придністровська Молдавська Республіка, Абхазія, Південна Осетія та Нагірний Карабах, є прикладами регіонів, що функціонують за рахунок зовнішньої фінансової та політичної підтримки, головним чином з боку Росії. Ці території не мають міжнародного

визнання, і їхня економічна ситуація залишається нестабільною, з високою залежністю від російських ресурсів [132, с. 130].

Для Росії підтримка цих квазідержавних утворень має кілька стратегічних цілей. По-перше, Росія використовує їх як інструменти для впливу на політичну ситуацію в сусідніх країнах, зокрема для перешкоджання їхній інтеграції до західних структур, таких як ЄС і НАТО. По-друге, через фінансову, військову та політичну підтримку цих регіонів, Росія зберігає можливість контролювати та дестабілізувати ситуацію в пострадянському просторі.

Нині ситуація в цих регіонах залишається складною. Придністров'я продовжує функціонувати як економічно ізольована територія з застарілою промисловою базою та значною залежністю від російської допомоги. В Абхазії і Південній Осетії, незважаючи на певний розвиток місцевої інфраструктури, економіка залишається слабкою та майже повністю залежною від російських фінансових вливань. Ці квазідержави отримують значну фінансову підтримку з боку Росії, включаючи прямі субсидії, військову допомогу та фінансування соціальних програм. Однак ця залежність від зовнішньої допомоги суттєво обмежує економічну самостійність і можливості розвитку цих регіонів.

Одночасно з наданням фінансової допомоги Росія активно знищує економічну базу цих територій. Значна частина інфраструктури ЛНР і ДНР була зруйнована через бойові дії, підтримувані і провоковані Росією. Промислові підприємства, які колись були основою економіки Донбасу, тепер часто перебувають у стані руїн або функціонують на мінімальному рівні продуктивності. Росія також вивезла обладнання з шахт і заводів, що ще більше погіршило економічну ситуацію. Знищення шахт, основного джерела доходів в регіоні, призвело до серйозного соціально-економічного колапсу, що позначилось на зайнятості та доходах місцевого населення.

Такий підхід Росії має кілька стратегічних цілей. По-перше, це дозволяє утримувати ці території в стані залежності, створюючи ситуацію,

коли ЛНР і ДНР не можуть функціонувати без зовнішньої допомоги. По-друге, це частина стратегії ослаблення України через економічне виснаження регіонів, які раніше були важливими промисловими центрами країни. Сьогодні ЛНР і ДНР функціонують в умовах економічної стагнації. Основні економічні процеси контролюються місцевими владами, які фактично підпорядковуються Росії. Інфраструктура залишилася занедбаною, а перспективи відновлення економіки виглядають сумнівними. Відсутність доступу до глобальних ринків і низький рівень інвестицій ще більше погіршують ситуацію. Фактично ці території стали військовими анклавом, де основним джерелом ресурсів є підтримка з боку Росії, а економічне життя регулюється відповідно до інтересів Москви, яка використовує ці території для подальшого тиску на Україну і міжнародну спільноту.

Крім фінансування квазідержавних утворень до чинників легітимації сепаратистських проектів, інспірованих РФ, варто віднести організацію та проведення політичних зібрань, т. зв. «з'їздів депутатів усіх рівнів», на яких проголошувались програмні установки та лозунги, спрямовані на підтримку і просування у масах ідей сецесії та самовизначення.

28 листопада 2004 року в місті Сєвєродонецьк Луганської області відбувся важливий політичний захід — Всеукраїнський з'їзд народних депутатів та депутатів місцевих рад усіх рівнів. Це було значущою подією, яка стала відповіддю на протести, що охопили Україну під час Помаранчевої революції того ж року. З'їзд організувала Партія регіонів, яка тоді була однією з основних політичних сил в країні. Цей з'їзд був не лише політичним форумом, але й важливою віхою в контексті розвитку сепаратистських настроїв в Україні, які пізніше мали великий вплив на регіональну політику та внутрішню ситуацію в країні. Вже на початку цього заходу виявилось, що його учасники не просто обговорюють поточні політичні питання, але й висловлюють чітку позицію щодо подальшого розвитку Української держави. Згідно з інформацією організаторів, на з'їзді були присутні 3576 делегати, які представляли 17 регіонів України. У числі делегатів були

представники правлячої партії — Партії регіонів, а також впливові політичні діячі та керівники органів місцевого самоврядування. Серед учасників з'їзду можна було побачити прем'єр-міністра Віктора Януковича, голову Донецької обласної ради Бориса Колеснікова, голову Луганської обласної ради Віктора Тихонова, голову Харківської облдержадміністрації Євгена Кушнарєва, а також голову Одеської облдержадміністрації Сергія Гриневецького. Важливим моментом було присутність мера Москви Юрія Лужкова, а також представників дипломатичних установ Росії в Україні, що свідчило про зовнішню підтримку даного заходу з боку Росії, що мало важливе геополітичне значення для України та її стосунків з Росією [104].

Основною темою з'їзду було обговорення ситуації в Україні після Помаранчевої революції, зокрема необхідність вирішення проблем, порушених на Першому з'їзді в Сєверодонецьку в 2004 році, і пошук шляхів для стабілізації ситуації в країні. Делегати висловили стурбованість тим, що центральна влада ігнорує інтереси частини населення, зокрема в східних і південних регіонах України, де русифікація та проросійські настрої були широко поширеними. Вони акцентували увагу на проблемах, пов'язаних з правами російськомовних громадян, і виступили проти того, щоб українська політика ігнорувала ці питання. Зібрання стало платформою для вираження протесту проти центральної влади та її політики у відношенні до регіонів.

З'їзд прийняв резолюцію, що містила кілька важливих пунктів. По-перше, делегати ухвалили рішення щодо визнання легітимним постанову Центральної виборчої комісії про результати виборів, за якими Віктор Янукович здобув перемогу. Це стало важливим кроком на підтримку політичних амбіцій Януковича і його партії. Далі, делегати висловили своє занепокоєння тим, що у випадку приходу до влади Віктора Ющенка, який на той час став президентом України, їхній голос буде ігноруватися. Вони заявили, що у разі цього вони зберігають за собою право на захист громадян своїх регіонів через створення Південно-Східної української автономної республіки. Цей пункт з'їзду став одним із перших чітких проявів

сепаратистських настроїв серед місцевих еліт, які не бажали інтегруватися в демократичні процеси України і прагнули створення автономії в рамках більш проросійського курсу. У рамках цієї резолюції також було ухвалено рішення про створення Міжрегіональної ради органів місцевого самоврядування українських регіонів, що мала стати робочим органом, розміщеним у Харкові. Окрім цього, було вирішено провести референдум 12 грудня 2004 року в Луганській та Донецькій областях щодо надання цим регіонам статусу автономних республік у складі федеративної України. Учасники з'їзду заявили, що також готові перепідпорядкувати собі міліцію та інші державні структури на своїх територіях, а також припинити перераховування коштів до державного бюджету України.

Ці кроки стали спробою створити політичну та адміністративну основу для федералізації України, що дозволило б регіонам, де проживають російськомовні громадяни, вийти з-під контролю центральної влади. Важливо зазначити, що цей процес тривав не один рік, а був поступовим, сприяючи зростанню сепаратистських настроїв, які в подальшому стали основою для подій 2014 року. Дії, які розпочалися на з'їзді, продовжували розвиватися в інших формах: проросійські акції, підтримка Росії, а також спроби створити збройні формування для захисту інтересів цих регіонів. Усі ці дії стали частиною більш ширшої стратегії Росії щодо ослаблення єдності України і сприяння її розколу.

1 березня 2008 року в Сєверодонецьку відбувся другий всеукраїнський з'їзд депутатів усіх рівнів, організований Партією регіонів. Цей з'їзд став продовженням Першого з'їзду в Сєверодонецьку, який відбувся 28 листопада 2004 року. В роботі з'їзду взяли участь 3647 депутатів рад різних рівнів з усіх регіонів України, 159 народних депутатів України, а також делегація Державної Думи Росії на чолі з Костянтином Затуліним [56, с. 112]. Організатори зазначили, що основною метою заходу було вирішення проблем, порушених на Першому з'їзді, зокрема порушення прав російськомовних громадян України, фальсифікація історичного минулого та

захист позаблокового статусу держави. Спостерігачі зазначають, що причин для проведення другого з'їзду було не менше, ніж для першого: держава, на їхню думку, ігнорувала своїх громадян. Особливу увагу було приділено заявам щодо подальшої необхідності проведення подібних форумів у разі, якщо державна влада продовжить нехтувати правами громадян, Конституцією та міжнародним правом. На з'їзді виступали такі політичні лідери, як очільник Партії регіонів Віктор Янукович, лідер Комуністичної партії України Петро Симоненко, один із лідерів КПУ Адам Мартинюк, депутат Державної Думи Росії Костянтин Затулін, голова Луганської обласної ради Віктор Тихонов, а також історик і політик Дмитро Табачник. Під час свого виступу депутат Держдуми РФ Костянтин Затулін заявив: «Ми поважаємо суверенітет України, поважаємо і знаємо, де проходить кордон, але від цього не перестаємо вважати Луганщину, не перестаємо вважати Сєвєродонецьк своєю батьківщиною» (Цит: [56, с.113]).

Найбільша активізація проросійських рухів в Україні сталася в 2014 році, що стало третім етапом розгортання сепаратистського руху в країні. Під час Революції Гідності у 2013-2014 роках, 22 лютого 2014 року тодішній Президент України Віктор Янукович залишив Київ. Того ж дня голова Верховної Ради України Володимир Рибак подав заяву про відставку, і спікером парламенту був обраний Олександр Турчинов. Водночас у телеефір вийшло інтерв'ю з Віктором Януковичем, у якому він заявив, що не збирається йти у відставку і не має наміру підписувати рішення Верховної Ради, які вважає протизаконними та прийнятими під тиском, а події в країні він кваліфікував як «вандалізм, бандитизм і державний переворот». 23 лютого 2014 року Верховна Рада проголосувала за усунення Віктора Януковича з посади президента України і поклала на Олександра Турчинова обов'язки президента до обрання нового глави держави. Це рішення підтримали 328 народних депутатів. 24 лютого 2014 року Олександр Єфремов, голова фракції Партії регіонів, оголосив, що його партія переходить в опозицію, а 25 лютого про це ж заявила і фракція Компартії

України. 27 лютого 2014 року спікер Верховної Ради Олександр Турчинов оголосив про створення нової парламентської більшості «Європейський вибір», в яку на той момент увійшло 250 депутатів: члени фракції «Батьківщина», УДАР, «Свобода», а також дві депутатські групи — «Суверенна європейська Україна» та «Економічний розвиток». Того ж дня Верховна Рада призначила Арсенія Яценюка прем'єр-міністром і затвердила склад уряду. Ці політичні зміни були сприйняті в Росії вороже, що призвело до заяв про «антиконституційний держпереворот» в Україні.

У той самий час, у південно-східних регіонах України почалися масові акції протесту проросійського спрямування. В кількох обласних центрах напруженість між прихильниками нової влади і її опонентами призвела до зіткнень, які супроводжувались жертвами. Згідно з звітом Місії ОБСЄ щодо ситуації з правами людини в Україні, з кінця лютого 2014 року почалась тенденція одночасного проведення зборів групами прихильників та противників Майдану з використанням насильства. В окремих випадках конфлікти переростали у жорстокіші сутички. Це було характерно для міст, таких як Донецьк, Луганськ, Миколаїв, Одеса, Севастополь, Сімферополь і Ялта.

Зростаюча поляризація українського суспільства, серйозні порушення свободи ЗМІ та зростання дезінформації сприяли поширенню ненависті і нетерпимості. У південно-східних регіонах України з'явилася тенденція пов'язувати політичну орієнтацію людей (прихильників чи противників Майдану) з їхньою етнічною приналежністю. У таких ситуаціях часто ставали мішенями для нападів українські символи та транспортні засоби з українським прапором. Прихильників Майдану нерідко називали «бандерівцями», «фашистами» і «нацистами», а їх виступи на захист територіальної цілісності України подавались як прояви націоналізму [57, с. 110]. Ці події стали частиною ширшого контексту гібридної війни, яку Росія розпочала для дестабілізації ситуації в Україні, використовуючи як політичні, так і військові методи впливу на південно-східні регіони країни.

27 лютого 2014 року Росія розпочала активні дії щодо захоплення Криму. Російський спецназ захопив будівлі органів влади Автономної Республіки Крим, після чого в захопленому парламенті півострова була проведена сесія, на якій було сформовано новий уряд Криму, не визнаний центральною владою України. Цей уряд очолив лідер партії «Російська єдність» Сергій Аксенов. 1 березня 2014 року Рада Федерації Росії задовольнила офіційне звернення президента Володимира Путіна щодо дозволу на використання російських військ на території України, хоча військові Росії вже фактично були на півострові. Російські військовослужбовці, не зважаючи на ознаки відмінності, спільно з загонами добровольців блокували всі об'єкти та військові частини Збройних сил України на території Криму, командування яких відмовлялося підкоритися новому уряду півострова.

Окрім операцій на самому Кримському півострові, Росія наростила угруповання військ у прилеглих до України суб'єктах Федерації, офіційно мотивуючи це навчаннями, що проходять. Політичним інструментом для реалізації анексії Криму став неконституційний референдум, організований поспіхом 16 березня 2014 року. Процес, ініційований цим референдумом, став формальним початком анексії Криму. 18 березня 2014 року Росія офіційно утворила нові суб'єкти Федерації на зайнятій території. З 19 по 25 березня Росія завершила захоплення українських військових баз на півострові, і до 26 березня отримала повний контроль над цією територією. Хоча результати референдуму, що були практично одноголосними, викликали підозри щодо їхньої легітимності, більшість населення півострова все ж підтримала приєднання до Росії та схвалила її дії.

Паралельно з окупацією та анексією Криму Росія активно сприяла проросійським протестам в інших регіонах України. Ці протести охопили південно-східні регіони країни, зокрема такі міста, як Дніпро, Миколаїв, Одеса, Донецьк, Луганськ, Харків, Маріуполь, Мелітополь та Херсон. У всіх протестах використовувались прапори Російської Федерації та

висловлювалися заклики до проведення референдумів щодо самовизначення цих регіонів. Ці акції стали частиною більш широкої стратегії Росії, спрямованої на дестабілізацію ситуації в Україні та утримання країни в орбіті російського впливу.

Подальші події продемонстрували, що гібридна експансія північного сусіда втрачає свою ефективність. Ані неоголошена війна на Сході України (офіційно Росія не визнавала факту свого вторгнення в Україну), яка юридично до 24 лютого 2022 року визначалась як антитерористична операція (2014—2018) [117], ані затягли Мінські перемовини та невирішеність конфлікту не сприяли безперешкодному просуванню проросійського наративу. Але, водночас, українська влада, на жаль, не винесла уроків. Системної стратегії протидії розповсюдженню сепаратистських тенденцій так і не було розроблено.

Ефективна стратегія протидії зовнішньому впливу передбачає не лише розробку нових підходів, але й детальний аналіз уже існуючих механізмів безпеки. Це дозволяє уникнути дублювання методів і спрямувати ресурси на вдосконалення актуальних інструментів протидії зовнішнім і гібридним загрозам. Події, пов'язані з анексією Російською Федерацією Криму та Севастополя, підтримкою незаконних формувань на сході України, а також повномасштабним вторгненням у 2022 році, продемонстрували критичні слабкості попередньої системи забезпечення національної безпеки України. Це стало основою для необхідності її оновлення відповідно до сучасних реалій та адаптації до нових викликів.

Актуальні загрози вимагають розширення фокусу досліджень, зокрема на невійськові аспекти, які впливають на політичну, економічну, соціальну та гуманітарну стабільність держави. Наукові доробки в цій сфері охоплюють як теоретичні основи безпеки [17; 40; 60; 113; 124], так і вузькоспеціалізовані праці, спрямовані на вивчення специфічних викликів безпеки [5; 16; 30; 76; 103]. Особливої уваги заслуговує феномен «гібридних загроз», які об'єднують як військові, так і невійськові методи тиску. Хоча подібні

підходи застосовувалися і раніше, у сучасних умовах вони набули нової динаміки завдяки розвитку інформаційних технологій, глобалізації фінансових ринків і розширенню міжнародних зв'язків. Такі методи дозволяють використовувати інформаційні, економічні, політичні та військові інструменти для дестабілізації держав і створення квазідержавних утворень із зовнішнім контролем. Одним із перших українських науковців, які ґрунтовно дослідили феномен гібридної війни, став В. Горбулін. Він акцентував на унікальності концепції гібридної війни, яку Росія застосувала проти України. Ця концепція характеризується гібридністю форми та асиметричністю змісту. Вона найбільш виразно проявилася в 2014 році, коли відбулася анексія Криму, а також під час подій на сході України, де підтримка радикальних груп поєднувалася з прямим військовим втручанням.

У 2022 році Росія використала цей досвід, обґрунтовуючи повномасштабне вторгнення необхідністю захисту створених раніше квазідержавних утворень.

Основними особливостями гібридної війни є:

1. Поєднання традиційних і нетрадиційних методів ведення бойових дій. Це включає залучення не лише регулярних збройних сил, а й терористів, найманців, ополченців та інших учасників, які діють поза межами правових норм.

2. Використання неконвенційних методів. Ці методи базуються на активному залученні незаконних формувань, які здійснюють операції, що створюють хаос і підривають стабільність.

3. Акцент на інформаційну боротьбу. Особливу роль відіграє вплив на свідомість населення через ЗМІ, інтернет, телебачення та інші засоби комунікації. Інформаційний компонент став не лише допоміжним засобом, а й повноцінним інструментом впливу, який інколи переважає за значущістю військові дії [19; 114, с. 115].

Інноваційність гібридної війни полягає у високій динамічності, адаптивності та узгодженості застосування різних елементів. Це дозволяє

агресору швидко реагувати на зміни ситуації, поєднуючи економічний, інформаційний та військовий тиск для досягнення стратегічних цілей. Таким чином, для ефективної протидії гібридним загрозам Україні необхідно не лише зміцнювати військовий компонент безпеки, але й розвивати механізми реагування на інформаційні, економічні та політичні виклики. Лише комплексний підхід дозволить створити надійну систему національної безпеки, здатну протистояти сучасним загрозам.

Концепція «гібридної війни» реалізується у багатьох сучасних конфліктах, демонструючи низку унікальних рис, які вирізняють її серед інших форм збройного протистояння. Гібридна війна є формою асиметричних дій, яка поєднує військові та невійськові інструменти впливу, охоплюючи як театр бойових дій, так і тиллові зони, а також простір міжнародних відносин. Вона інтегрує традиційні методи збройного протистояння з економічними, інформаційними, дипломатичними та іншими інструментами впливу, активно використовує сучасні технології, такі як кібервійна та інформаційно-комунікаційні засоби, які суттєво розширюють можливості мобілізації ресурсів і впливу. Учасниками таких конфліктів стають не лише державні збройні сили, а й мережеві структури, зокрема терористичні організації, партизанські рухи, а також транснаціональна злочинність, що дозволяє створювати гнучкі та децентралізовані моделі дій.

Гібридна війна охоплює широкий спектр загроз, включаючи традиційні військові методи, партизанські й терористичні акти, інформаційно-психологічний вплив, високотехнологічні дії, такі як енергетична дестабілізація, кібератаки та навіть вплив на клімат. Значну роль у таких конфліктах відіграють сили спеціальних операцій, партизанські формування, терористичні угруповання та інші недержавні суб'єкти, які забезпечують виконання точкових, але стратегічно важливих завдань.

Одним із ключових інструментів гібридної війни є створення квазідержавних утворень, які послаблюють легітимність держави-жертви, дестабілізують її політичну систему та виправдовують агресивні дії на

міжнародній арені. Такі утворення зазвичай створюються за зовнішнім сценарієм, що робить їх ефективним елементом гібридної стратегії. «Гібридна війна є багатогранним явищем, яке адаптується до сучасних реалій і використовує широкий арсенал методів впливу, що вимагає розробки комплексних підходів до протидії, які враховують усі аспекти цього виду конфлікту» [102, с. 182].

Сутність національної безпеки визначають як «стан системи та інститутів влади, що забезпечує гарантований захист об'єктів безпеки у поєднанні з готовністю та здатністю органів державної влади досягати належного рівня захищеності з мінімальними обмеженнями прав і свобод людини та суспільства. Вона виявляється у здатності створювати механізми співпраці держави й інститутів громадянського суспільства для протидії загрозливим процесам і небезпечним станам» [76, с. 7-8]. На основі системного підходу О. Глазов розглядає національну безпеку як цілісний комплекс взаємопов'язаних політичних, правових та організаційних елементів, які функціонують як єдиний механізм, орієнтований на протидію сучасним загрозам та викликам [16, с. 2].

У широкому розумінні система національної безпеки включає потреби, інтереси й цінності особи, суспільства й держави, а також загрози й небезпеки, що впливають на її стан, умови їх виникнення, розвитку й врівноваження. Вона також охоплює державні та недержавні інституції, об'єднані цілями й завданнями щодо захисту національних цінностей, які діють у межах законодавства України [60, с. 40].

Забезпечення національної безпеки потребує спеціальної системи, головним завданням якої є захист національних цінностей та реалізація інтересів шляхом управління загрозами та ризиками. Така система складається з державних і недержавних інституцій, які працюють відповідно до законодавства [47, с. 6].

Основною метою функціонування системи забезпечення національної безпеки є «організація управління загрозами, що дозволяє зберігати й

розвивати національні цінності, гарантувати захист національних інтересів, своєчасно виявляти, запобігати, локалізувати, нейтралізувати й подолати загрози. При цьому забезпечується ефективна робота системи безпеки й усіх її складових» [47, с. 6].

Оцінка стану національної безпеки здійснюється у таких основних сферах, як «воєнна безпека, державна безпека, внутрішньополітична безпека, економічна безпека, соціальна безпека, енергетична безпека, інформаційна безпека, кібербезпека, зовнішньополітична та міжнародна безпека» [47, с. 9].

Рівень забезпечення національної безпеки визначається системою критеріїв, показників та індикаторів, де найвищий рівень досягається тоді, коли всі індикатори перебувають у допустимих межах і відповідають встановленим граничним значенням.

Особливу увагу в контексті національної безпеки слід приділяти феномену квазідержавних утворень, які активно використовуються країнами-агресорами для дестабілізації внутрішньої ситуації, ослаблення легітимності держави та впливу на міжнародну політичну арену. Такі утворення створюються шляхом зовнішньої інспірації, їхня діяльність часто поєднує політичну, інформаційну та військову складові, спрямовані на руйнування національних цінностей та інститутів. Їхній вплив становить значну загрозу для суверенітету та територіальної цілісності держави, що потребує інтеграції спеціалізованих механізмів протидії до системи національної безпеки. Створення й підтримка квазідержавних утворень є важливим елементом гібридної війни, який дозволяє агресору реалізувати свої стратегічні цілі, зберігаючи при цьому видимість непрямого втручання. У цьому контексті захист від таких утворень має стати ключовим напрямком удосконалення системи національної безпеки, зокрема через впровадження комплексних підходів, які поєднують військові, політичні, дипломатичні та інформаційні інструменти.

На початку впровадження технології зовнішньо-інспірованого сепаратизму, який призводить до створення квазідержавних утворень,

ключовою вразливістю є недостатній рівень забезпечення соціальної безпеки місцевого населення в регіоні, де планується реалізація цієї технології. Країна-агресор заздалегідь аналізує соціально-економічну ситуацію, виявляє слабкі місця й активно маніпулює нею в інформаційному просторі, створюючи передумови для дестабілізації. Термін «соціальна безпека» трактується дослідниками у двох основних напрямках. У традиційному розумінні це відсутність загроз для соціуму, що охоплює захист здоров'я й життя людини, а також базові соціально-економічні умови. Інші аспекти, такі як якість життя, рівень безробіття чи соціальні потреби, більш доцільно віднести до категорії гуманітарної безпеки. В альтернативному трактуванні «соціальна безпека» означає відсутність загроз національній безпеці з боку соціуму, тобто власних громадян, які можуть створювати дестабілізаційні процеси [45].

Однією з основних проблем у контексті забезпечення соціальної безпеки є відсутність чіткої системи індикаторів для оцінки її рівня як у традиційному, так і в альтернативному розумінні. Це значно ускладнює адекватний аналіз і вжиття необхідних заходів для попередження кризових ситуацій, особливо в умовах агресивних впливів із зовні. Для кількісного вимірювання соціальної безпеки в традиційному розумінні доцільно використовувати п'ять компонентів: соціально-економічна, соціально-екологічна, безпека для здоров'я, соціально-особиста й соціально-демографічна. Ці індикатори дозволяють комплексно оцінити стан безпеки на основі факторів, що безпосередньо впливають на добробут і захищеність громадян. В альтернативному розумінні основним індикатором є кількість протестних акцій, скоригована з урахуванням їхньої масовості, тривалості та рівня небезпеки для суспільства. Таким чином, недостатній рівень соціальної безпеки створює сприятливі умови для впровадження технології зовнішньо-інспірованого сепаратизму, що може завершитися формуванням квазідержавних утворень. Це підкреслює необхідність розробки дієвої

системи оцінки та забезпечення соціальної безпеки, здатної своєчасно реагувати на внутрішні й зовнішні загрози.

Серед найбільш актуальних чинників, які сприяють виникненню зовнішніх загроз, що можуть стати основою для створення квазідержавних утворень, експерти виділяють такі: «недостатній рівень підтримки української мови як державної, надмірна політизація гуманітарної сфери, домінування зарубіжного інформаційного продукту, що становить загрозу національним інтересам та цінностям, недостатній розвиток культурних індустрій, а також низький рівень інноваційних процесів у сфері освіти, науки та культури»[124, с. 16]. Ці фактори створюють передумови для формування гуманітарних загроз, які в подальшому можуть бути використані країною-агресором для дестабілізації ситуації та реалізації технологій зовнішньо-інспірованого сепаратизму. Загрози в гуманітарній сфері включають деконсолідацію суспільства, конфлікт ідентичностей на світоглядній, історико-культурній чи конфесійній основі, зокрема протистояння між різними регіонами України. Це також включає зростання ксенофобії та розділення за етнічними, релігійними чи регіональними ознаками, посилення напруження у міжетнічних і міжконфесійних відносинах, що може бути штучно посилено за допомогою зовнішніх інформаційних впливів. Недостатній рівень підтримки культурного розвитку та зниження інтелектуального потенціалу країни, зокрема через посилення науково-технологічного відставання, є ще одним чинником, який підриває стійкість держави до зовнішніх загроз.

Країни-агресори використовують ці слабкі місця для формування квазідержавних утворень, які базуються на маніпуляціях у гуманітарній сфері. Зокрема, вони створюють штучний конфлікт ідентичностей, який підкріплюється інформаційними атаками, поширенням пропаганди та втручанням у внутрішню політику. Розкол у суспільстві використовується для делегітимізації центральної влади, що створює сприятливі умови для появи таких утворень. Забезпечення інформаційної та гуманітарної безпеки є

критичним елементом у протидії створенню квазідержавних утворень. «Особливу увагу слід приділяти впровадженню механізмів, які сприяють зміцненню національної ідентичності, захисту інформаційного простору та розвитку культурних і освітніх ініціатив. Умови, які дозволяють створювати квазідержавні утворення, повинні бути ліквідовані шляхом комплексного підходу до вирішення гуманітарних проблем та інтеграції національних інтересів у всі сфери суспільного життя» [76, с. 12].

Таким чином, на основі проведеного дослідження систематизовано основні наукові підходи до розуміння ризиків у контексті протидії створенню квазідержавних утворень як однієї з ключових загроз національній безпеці. Виділення невійськових ризиків, які сприяють формуванню таких утворень, вимагає не лише ідентифікації сфер їх можливого виникнення та оцінки негативного впливу, але й розробки комплексних технологій реагування. Це є критично важливим у контексті продовження реалізації Російською Федерацією стратегії гібридної війни, що включає інформаційні, економічні та соціальні інструменти впливу, спрямовані на дестабілізацію внутрішньої ситуації в Україні.

Особливу увагу необхідно приділити аналізу деструктивного впливу подій, явищ та процесів у внутрішньополітичній, економічній, соціальній і інформаційній сферах, які створюють передумови для маніпуляцій з боку зовнішніх агресорів. Ці фактори не лише зумовлені відкритою інтервенцією країни-агресора, але й часто мають внутрішню природу, що впливає з реалізації прихованих інтересів окремих представників політичних еліт. В умовах слабкості державних інституцій та їхньої залежності від вузькогрупових інтересів, створюються сприятливі умови для реалізації технологій зовнішньо-інспірованого сепаратизму, що веде до формування квазідержавних утворень. Для ефективної протидії цим загрозам перспективним напрямом досліджень є оновлення методологічних підходів до вивчення внутрішніх і зовнішніх чинників, які сприяють появі таких утворень. Це включає розробку механізмів запобігання маніпуляціям у

гуманітарній сфері, підвищення рівня інформаційної безпеки, боротьбу з деструктивним впливом у соціально-економічному середовищі, а також посилення спроможності державних інституцій реагувати на такі загрози. Лише інтеграція цих елементів у єдину систему дозволить забезпечити ефективну протидію створенню квазідержавних утворень та зміцнити національну безпеку України.

Якщо аналізувати етапи впровадження технології створення квазідержавних утворень зовнішньо-інспірованим шляхом, можна виокремити наступну послідовність дій, яка відображає основну логіку агресора:

- формування псевдоідеології, яка спрямована на створення у місцевого населення ілюзії культурної, історичної чи економічної несумісності з материнською державою, що базується на маніпуляціях історичними фактами та створенні уявної загрози від центральної влади;
- поширення цієї псевдоідеології через медіа, соціальні мережі та громадсько-політичні платформи, які діють в інтересах країни-агресора;
- створення громадських організацій та політичних партій, які публічно виступають нібито на захист місцевих інтересів, але фактично реалізують задачі зовнішнього втручання;
- формування мережі агентів впливу, що сприяють організації парамілітарних формувань для демонстрації сили та подальших силових дій;
- запровадження системи фінансової підтримки для всіх залучених структур і осіб, які сприяють дестабілізації регіону;
- стимулювання протестних настроїв через маніпуляції соціально-економічними проблемами та поширення дезінформації;

- організація масштабних протестів із закликами до автономії чи відокремлення, які супроводжуються насильницькими акціями;
- забезпечення підтримки протестувальників парамілітарними формуваннями, що дозволяє здійснювати силове захоплення адміністративних будівель;
- проголошення створення квазідержавного утворення, яке стає підконтрольним країні-агресору.

Щоб запобігти реалізації цієї технології, необхідно вжити комплекс заходів, зокрема:

- посилити інформаційну безпеку через створення системи моніторингу дезінформації;
- розробити програми контрпропаганди та забезпечити якісний контент національних медіа;
- зміцнити державні інституції, забезпечивши прозорість і ефективність їхньої роботи;
- підтримувати розвиток громадянського суспільства, інвестуючи в незалежні організації, що діють в інтересах громади та держави;
- підвищити рівень соціальної безпеки шляхом усунення соціально-економічних проблем, таких як безробіття та низька якість життя;
- встановити жорсткий контроль за джерелами фінансування політичних партій, громадських організацій і медіа;
- впроваджувати програми розвитку національної ідентичності через підтримку української мови, культури та історичної пам'яті;
- посилити безпековий сектор, створивши механізми оперативного реагування на дестабілізацію в регіонах із підвищеним рівнем ризику;

- активізувати міжнародну співпрацю для запобігання втручанню країни-агресора та її ізоляції на міжнародній арені;
- забезпечити постійний моніторинг ситуації в регіонах і оперативну нейтралізацію загроз на ранніх етапах.

Реалізація цих заходів суттєво ускладнить створення квазідержавних утворень та посилить стійкість держави до дестабілізаційних впливів.

Очевидно, що для протидії створенню квазідержавних утворень необхідно створювати перешкоди на кожному етапі реалізації цієї технології.

Важливо зазначити, що у переліку стадій розвитку квазідержавних утворень є ключові етапи, без яких інші не будуть ефективними. Одним із найважливіших є створення системи фінансування політичних та громадських акторів. У випадку України таке фінансування часто здійснювалося через рахунки юридичних осіб, зареєстрованих як некомерційні або неприбуткові організації. Обмеження можливості такого фінансування здатне суттєво ускладнити реалізацію заходів, спрямованих на поширення ідей сепаратизму та формування квазідержавних утворень.

Крім того, важливим заходом є моніторинг діяльності громадських організацій, які співпрацюють із країною-агресором. Такі організації часто мають назви, що прямо або опосередковано вказують на їхні зв'язки із зацікавленою стороною або несуть сепаратистські та автономістські маркери, як-от: «Донецька республіка», «Донбаська Русь», «Руське культурно-національне товариство», «Слов'янські цінності», «Об'єднання співвітчизників Мирні ініціативи — Розвиток». За допомогою такого принципу можна здійснювати постійний моніторинг діяльності цих організацій, а у випадку проведення ними заходів, спрямованих на популяризацію ідей, що ведуть до формування квазідержавних утворень, слід обмежувати їхню діяльність. Це можливо лише за умови внесення змін до чинного законодавства України, які дозволять проводити такі обмеження оперативно.

Окремо варто наголосити, що безкарність є одним із основних чинників, що сприяє поширенню квазідержавних утворень. Посилення кримінальної відповідальності за діяльність, спрямовану на створення та підтримку таких утворень, є важливим інструментом у боротьбі з цим явищем. Станом на сьогодні покарання за подібну діяльність в Україні регламентується статтями 109–110 Кримінального кодексу України. Зокрема, частина 2 статті 110 передбачає, що «публічні заклики до насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або до захоплення державної влади, а також розповсюдження матеріалів із закликами до вчинення таких дій, караються обмеженням волі на строк до трьох років або позбавленням волі на той самий строк з конфіскацією майна або без такої. Дії, передбачені частиною другою цієї статті, вчинені особою, яка є представником влади, або повторно, або організованою групою, або з використанням засобів масової інформації, караються обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк з конфіскацією майна або без такої» [48]. Внесення доповнень до законодавства для посилення відповідальності за дії, які сприяють створенню квазідержавних утворень, а також запровадження ефективних механізмів моніторингу та протидії їх фінансуванню, дозволить значно зменшити ризик виникнення таких загроз.

З огляду на те, що наведені раніше методи були випробувані у боротьбі проти традиційних загроз національній безпеці, доцільно звернути увагу на український досвід протидії створенню квазідержавних утворень. У 2015 році спецслужби Російської Федерації здійснили спроби дестабілізувати ситуацію в південних регіонах України через реалізацію проектів «Народна Рада Миколаєва», «Одеська Народна Республіка» та «Бесарабська Народна Республіка». Останню уряд України визнав терористичною організацією [122, с. 196]. 28-29 жовтня 2015 року в місті Білгород-Дністровський Одеської області відбувся з'їзд так званої «Народної Ради Бессарабії». На цьому заході його учасники проголосували за декларацію, яка містила заклики до возз'єднання української Бессарабії з молдавською Гагаузією та

створення республіки Буджак [6]. У цей же час на території Молдови поблизу міста Комрат, що входить до автономного утворення Гагаузія, відбувся молодіжний мітинг на підтримку створення «Бесарабської Республіки Буджак». Причетність Російської Федерації до цих подій підтверджується фактами координації та організації заходів громадянами РФ. Згідно з заявою Василя Грицака, голови СБУ у 2015–2019 роках, проектом «Бессарабія» керував Інал Ардзінба, заступник радника президента РФ Владислава Суркова та син бойовика Бату Ардзінби, який брав участь у війні в Абхазії проти Грузії. Одним із координаторів антиукраїнських проектів був громадянин РФ Дмитро Соїн, керівник громадської організації «Союз придністровців України», який мешкає на території РФ і має зв'язки з Придністровською Молдавською Республікою. Ці факти дають підстави вважати, що спецслужби РФ були безпосередньо залучені до організації проектів зі створення квазідержавних утворень у південних регіонах України [55, с. 150].

У червні 2015 року Служба безпеки України повідомила про повну ліквідацію та затримання членів незаконних організацій «Одеська Народна Республіка», «Народна Рада Миколаєва» та «Бесарабська Народна Республіка». Це стало важливим кроком у протидії зовнішньому втручання, яке мало на меті створення підконтрольних агресору квазідержавних утворень. Досвід України у протидії таким спробам підкреслює важливість комплексного підходу, який поєднує оперативні дії спецслужб, законодавчі ініціативи та ефективну інформаційну політику для запобігання подібним загрозам у майбутньому.

Результативні дії Служби безпеки України щодо протидії створенню квазідержавних утворень у південних регіонах України були забезпечені завдяки низці оперативних заходів, спрямованих на швидке виявлення та ліквідацію цих загроз. Зокрема, тодішнє керівництво Служби безпеки України провело спеціальну операцію, яка включала такі етапи: 1) моніторинг місцевих ЗМІ, де висвітлювалася інформація про заходи з

риторикою, спрямованою на підтримку квазідержавних утворень, що дозволило ідентифікувати перші ознаки зовнішньо-інспірованих процесів; 2) робота з джерелами інформації та місцевими агентами, які знаходилися в населених пунктах, де планувалися заходи на підтримку квазідержавних утворень, що допомогло виявити організаторів цих процесів; 3) проведення негласних слідчих і розшукових дій у рамках розслідування кримінальних правопорушень осіб, причетних до реалізації таких проектів; 4) встановлення контактів та зв'язків організаторів квазідержавних проектів із замовниками з Російської Федерації, що дозволило ідентифікувати ключових координаторів; 5) оперативне затримання організаторів і виконавців квазідержавних проектів із публічним висвітленням цих дій у ЗМІ, що продемонструвало рішучість держави у боротьбі з такими загрозами та мало превентивний вплив на потенційних організаторів подібних дій.

Враховуючи все наведене, можна зробити висновок, що досвід протидії створенню квазідержавних утворень є унікальним для України, адже країна першою зіткнулася з цією проблемою у сучасному вигляді. Незважаючи на негативний досвід, пов'язаний із реалізацією таких проектів у Донецькій і Луганській областях, Україна також продемонструвала ефективні практики у ліквідації осередків квазідержавних утворень у південних регіонах. Цей досвід може стати основою для розробки міжнародних підходів до боротьби з аналогічними загрозами.

Ліквідація потенційної загрози створення квазідержавних утворень у південних регіонах України здійснювалася за чітким алгоритмом:

1) постійний моніторинг політичних процесів у регіоні та збір інформації щодо підозрілих громадських ініціатив та проектів, які мали ознаки формування квазідержавних утворень;

2) встановлення осіб, які очолювали ці проекти, з подальшим виявленням їхніх зв'язків із замовниками;

3) підтвердження намірів реалізації проектів, спрямованих на дестабілізацію політичної ситуації в Україні через створення таких утворень;

4) оперативне затримання лідерів і ключових виконавців проектів.

Потенційні квазідержавні утворення на Півдні України становили значну загрозу стабільності регіону. Це пояснюється поліетнічним складом населення південних регіонів і активними транскордонними зв'язками із сусідніми країнами. Однак завдяки діям на упередження, проекти квазідержавних утворень, такі як «Республіка Буджак» та інші подібні ініціативи на Одещині й Миколаївщині, були успішно нейтралізовані. З 2015 року тема квазідержавних утворень фактично зникла з політичного порядку денного цих регіонів.

Світовий і вітчизняний досвід протидії квазідержавним утворенням демонструє, що для запобігання військовим конфліктам, які можуть виникати на основі таких проектів, необхідно мати чітку стратегію попередження їх розвитку. Головним джерелом реалізації технологій створення квазідержавних утворень є маніпуляція принципом «права народів на самовизначення». Проблема цього принципу полягає у розмитості поняття «нація». Згідно з позицією Вудро Вільсона, існують два трактування цього феномену: німецьке, що визначає націю як «спільноту, об'єднану походженням і кров'ю», та американське, яке трактує націю як «спільноту, об'єднану політичним устроєм, способом життя й традиціями». Таким чином, національне самовизначення не є тотожним етнічному самовизначенню, і право народів на самовизначення не може слугувати правовою підставою для створення квазідержавних утворень. Реалізація сценаріїв створення таких утворень може спричинити ланцюгову реакцію, активізуючи подібні рухи в інших регіонах чи країнах.

Приміром, проєкт «Республіка Буджак» у 2015 році мав на меті створення квазідержавного утворення на основі частини Одеської області та автономного територіального утворення «Гагаузія» в Молдові, що дестабілізувало б ситуацію в обох країнах. В умовах бойових дій у Луганській та Донецькій областях в Україні та невирішеного конфлікту в Придністров'ї, створення такого утворення стало б інструментом

дестабілізації з можливим експортом гібридних технологій руйнування територіальної цілісності та політичного порядку в обох державах. З огляду на негативні наслідки реалізації проєктів, спрямованих на створення квазідержавних утворень, важливо впроваджувати превентивні заходи. Це включає постійний моніторинг політичної ситуації, виявлення підозрілих ініціатив на ранніх етапах і оперативне реагування на їх розвиток. Стратегія попередження створення квазідержавних утворень повинна базуватися на чітких законодавчих, оперативних і інформаційних механізмах, спрямованих на захист національної безпеки.

Враховуючи вищенаведені факти щодо загрози створення квазідержавних утворень зовнішньо інспірованим шляхом потрібно посилювати роботу органів місцевого самоврядування та правоохоронних органів в регіонах на предмет протидії створенню квазідержавних утворень.

Слід зазначити, що квазідержави на пострадянському просторі створюються зокрема у транскордонному просторі з іншими країнами, а тому потрібно формувати відповідні структури у правоохоронних органах України та органах місцевого самоврядування, які б здійснювали постійний нагляд за ситуацією та подіями у фокусі загрози реалізації з відтворення квазідержавних проєктів.

Посилення інформаційної політики та освітньої складової є, напевно, найважливішим фактором у протидії створенню квазідержавних утворень. Як зазначалося вище, зацікавлена країна реалізує сценарій формування таких утворень через викривлення історичних процесів минулого та політичних процесів сьогодення. За допомогою цих маніпуляцій вона намагається створити політичні партії та громадські організації з числа місцевих мешканців, які поширюють хибну ідеологію та провокують конфлікти на тлі ідей про створення квазідержавних утворень.

Для запобігання розвитку такого сценарію потрібно систематично проводити освітні заходи у школах, ліцєях, технікумах, університетах, військових училищах тощо. У практичному плані це можуть бути уроки один

раз на місяць або частіше, присвячені історії спроб створення квазідержавних утворень в Україні, їх наслідкам, методам дій країн-замовників тощо.

Також доцільно внести окремий розділ у підручник з історії України, в якому акцентувати увагу учнів на природі таких утворень, механізмах їх реалізації та загрозах для національної безпеки.

Інформаційна політика щодо протидії квазідержавним утворенням повинна включати соціальну рекламу в інтернеті, друкованих і електронних ЗМІ, а також зовнішню рекламу.

Головним завданням інформаційної та освітньої політики має стати боротьба за уми та серця мешканців регіонів, де є потенційні загрози формування квазідержавних утворень.

На завершення слід наголосити: запобігання формуванню квазідержавних утворень потрібно здійснювати на початкових стадіях їх виникнення, бажано ненасильницькими методами. Комплексний підхід, заснований на освіті, інформаційній роботі та превентивних заходах, здатен забезпечити ефективний захист національної безпеки від цієї загрози.

## ВИСНОВКИ

1. Визначено та розглянуто основні підходи та напрямки досліджень феномену квазідержавних утворень у світовій та вітчизняній науці: етнополітичний, конфліктологічний, нацбезпековий, історико-регіональний, міжнародно-правовий, політологічний. Не зважаючи на вагомий теоретичний та експертний доробок у сфері вивчення причин та наслідків появи квазідержавних утворень на геополітичній мапі світу, концептуалізація даного феномену залишається однією з найбільш складних теоретико-прикладних задач, оскільки це пов'язано з ключовим протиріччям політичної екзистенції, коли історичний розвиток неможливий без руйнування старих і появи нових держав, але водночас саме ці процеси несуть реальну загрозу стабільності світового політичного порядку. Запропоновано авторське визначення квазідержавних утворень як специфічної форми політичної організації суспільства, яка використовується сепаратистськими групами з метою встановлення територіального контролю над регіоном, але яким не вистачає деяких критеріїв державності та/або міжнародного визнання. Саме тому у роботі пропонується розглядати у якості ключового інструменту створення квазідержавних утворень сепаратизм.

2. На основі аналізу світового досвіду виникнення, еволюції та функціонування квазідержавних утворень сучасності доведено, що в основі політико-правових колізій щодо їх міжнародного визнання є протиріччя між закріпленими в Статуті ООН принципом територіальної цілісності держав та правом народів на самовизначення. З'ясовано, що для оцінки квазідержавних утворень, які претендують на міжнародне визнання, потрібно враховувати цілу низку аспектів, як-то: історія виникнення питання (конфлікту), історія становлення й розвитку конкретного етносу або нації, ступінь їхнього пригноблення, наявність міжконфесійного антагонізму, можливість чи неможливість мирного співіснування етнічних меншин на одній території.

Втім, головним маркером успішності державотворчого проєкту квазідержавного утворення є реальні перспективи його визнання більшістю визнаних держав. Отже при дослідженні феномену квазідержавних утворень слід приділяти увагу історико-політичному контексту їх виникнення.

Порівняльний аналіз створення квазідержавних утворень на пострадянському просторі та інших геополітичних регіонах світу дозволив виявити певні розбіжності у їх траєкторіях, а саме: природу формування квазідержавного утворення, присутність етнічного фактору та зовнішній вплив зацікавленої країни. Показано, що процес формування квазідержавних утворень на пострадянському просторі практично у всіх випадках відбувався шляхом сепаратизму. Але якщо на території Абхазії та Південній Осетії, не зважаючи на суттєву зовнішню підтримку з боку РФ, ключову роль у створенні квазідержавних утворень відігравав етнічний фактор, що вважається природнім для такого роду процесів, то у випадку України та Молдови етнічний контекст був повністю відсутній, а процеси сепаратизму були інспірованими ззовні. У цьому зв'язку наголошено, що досвід формування квазідержавних утворень на пострадянському просторі потрібно розглядати окремо, у зв'язку з тим, що практично всі вони не могли б функціонувати без підтримки РФ, а саме, не могли б виконати головні умови державності – безпекову та економічну. Зазначено, що головною метою створення квазідержавних утворень у пострадянських країнах для РФ була не допомога окремим етнічним групам у реалізації їх права на самовизначення, а вплив на внутрішню політику країн, які в минулому входили до складу СРСР.

3. На основі порівняльного аналізу процесів створення квазідержавних утворень на пострадянському просторі з'ясовано, що у більшості сепаратистських конфліктів, що було покладено у основу цих процесів, зокрема в Україні, Молдові та Грузії, ключову роль відігравала Російська Федерація, надаючи як військову, так і політичну підтримку сепаратистським

угрупованням. Доведено, що головними агентами РФ у цих процесах стали так звані парамілітарні структури.

На прикладі Придністровської Молдавської республіки, Абхазії, Південної Осетії, Донецької народної республіки та Луганської народної республіки показано, що дії РФ у площині створення та підтримки квазідержавних утворень інтегруються в широку стратегію гібридної агресії, що має на меті послаблення суверенних держав. В її основі покладено активне використання нетипових інструментів впливу, які є частиною ідеологічної платформи так званого «руського миру» та служать інтересам російського експансіонізму. Ця стратегія поєднує низку підривних заходів, які разом створюють значний вплив на політичну, економічну та соціальну стабільність держав - цілей.

Виділено наступні ключові особливості гібридного впливу РФ:

- синкретичність і еклектизм. Застосування різноманітних підходів і методів впливу, інтегрованих у єдину стратегію;
- базування на геополітичних і геокультурних конструктах, що надає ідеології «руського миру» гібридного характеру;
- активне використання сучасних медіа і цифрових технологій. Росія систематично застосовувала соціальні мережі, новинні платформи та цифрові ресурси для поширення пропаганди і дезінформації;
- масштабне залучення агентів впливу. До роботи залучалися як фізичні, так і юридичні особи, спрямовані на просування російських меседжів у суспільствах відповідних країн.

Визначено такі інструменти і напрямки гібридного впливу РФ: дестабілізація через маніпуляції з енергетичними ресурсами та блокування торговельних маршрутів (соціально-економічний напрямок); посилення розколу між різними регіонами та групами населення, дискредитація демократичних інститутів (соціально-політичний напрямок); виснаження

ресурсів через створення перманентної загрози на сході країни (військово-політичній напрямок).

Окреслено довгострокові наслідки «повзучої гібридної окупації», що методично здійснює РФ в пострадянських країнах, як-то: дестабілізація соціально-політичного середовища через розкол у суспільстві та ослаблення державних інституцій; поглиблення економічної залежності через використання економічних важелів для обмеження суверенітету держави; підрив національної безпеки через відволікання ресурсів на боротьбу з гібридними загрозами ослаблює обороноздатність країни. Доведено, що дії Російської Федерації у соціально-економічній, соціально-політичній та військово-політичній сферах впливу демонструють дедалі більшу системність і взаємозв'язок. Це вписується у широку геополітичну та геокультурну парадигму, яку РФ використовує для поширення свого впливу на пострадянському просторі, розглядаючи його як ексклюзивну зону власного контролю. У рамках цієї стратегії сусідні держави, що піддаються впливу РФ, поступово перетворюються на так звані «сірі зони» – регіони нестабільності, де втрачається ефективний контроль над частиною території, створюються постійні умови для зовнішнього впливу, а також генерується дестабілізація, яка виходить за межі цих держав. Такий гібридний підхід створює умови для поступової зміни соціально-політичного ландшафту відповідної країни. Ці зміни можуть залишатися майже непомітними в короткостроковій перспективі, але в підсумку ведуть до значного посилення впливу РФ, підриву суверенітету та дестабілізації. Відповідно, ефективна протидія цьому процесу вимагає комплексного підходу, що включає посилення національної безпеки, стійкість економіки, інформаційну протидію та зміцнення демократичних інститутів.

4. На основі вивчення досвіду України, Молдови та Грузії аргументовано, що квазідержавні утворення можуть бути сформовані

зовнішньо-інспірованим шляхом через процеси сепаратизму та сецесії. Доведено, що технологія створення квазідержавних утворень РФ включає кілька основних етапів. Спочатку відбувається дестабілізація через використання соціальних, економічних і культурних розколів, що створюють конфліктну ситуацію. Наступним кроком стає інформаційний вплив, спрямований на поширення маніпулятивних наративів, які формують підтримку серед населення ідеї відокремлення регіонів. Далі проводиться формування проросійських еліт, серед яких - місцеві лідери, партії чи організації, що сприяють інтересам РФ. Паралельно здійснюється озброєння локальних угруповань і створення умов для військових провокацій. Після цього йде етап легітимізації через псевдореферендуми або інші форми маніпулятивної демократичності, що слугує прикриттям для інституційного закріплення квазідержавних структур, які імітують незалежність.

Окреслено такий алгоритм створення квазідержави зовнішньо-інспірованим шляхом:

- впровадження та просування ідеології сепаратизму у певному регіоні країни методами гібридного впливу;
- створення сепаратистського руху, який би підтримував впроваджену ідеологію;
- активна діяльність сепаратистського руху та його інформаційна підтримка ззовні;
- протестна діяльність створеного сепаратистського руху;
- захоплення будівель державної влади сепаратистським рухом за допомогою парамілітарних утворень зацікавленої країни;
- формування «органів влади» квазідержавного утворення;
- організація референдуму про незалежність від материнської країни та проголошення квазідержавного утворення, як незалежної країни.

Розуміння цієї технології має критичне значення для мінімізації шкідливого впливу РФ. По-перше, це дозволяє розробляти ефективні стратегії протидії на сучасному етапі, що є важливим для захисту

суверенітету держави. По-друге, це сприяє запобіганню створенню нових квазідержавних утворень у майбутньому, адже дозволяє передбачати сценарії дій РФ і вживати необхідних превентивних заходів. По-третє, розуміння таких механізмів є ключовим для успішної реінтеграції окупованих територій після військово-політичної поразки РФ. У цьому контексті стратегія реінтеграції має враховувати необхідність відновлення довіри населення, зміцнення державних інституцій та забезпечення стабільності на реінтегрованих територіях.

5. Схарактеризовано специфіку експансіоністської політики РФ на пострадянському просторі, яка базується на розстановці сил у трикутнику «РФ – пострадянські країни – НАТО» та використанні технології гібридної агресії. Доведено, що перша, мінімальна, програма РФ полягає у блокуванні процесу розширення НАТО шляхом інтеграції колишніх республік СРСР; середньострокова програма спрямована на створення буферної зони, яка забезпечить стратегічну віддаленість НАТО від російських кордонів (Білорусь, Молдова та Україна), а стратегічна мета РФ полягає у досягненні глобальних домовленостей на кшталт «Ялти-2», які могли б забезпечити новий поділ світу на сфери впливу. Для реалізації своїх триступінчастих цілей на пострадянському просторі Росія використовує широкий спектр засобів та технологій. До основних напрямів впливу РФ, який має системний і всеосяжний характер, віднесено політичний конфлікт; культуру та управління; економіку й енергетику; військову силу; дипломатію та громадську діяльність; інформаційну війну та пропаганду; командування і контроль. Залежно від обставин, для забезпечення своїх інтересів в країнах пострадянського простору РФ застосовує різноманітний арсенал інструментів та механізмів впливу, як-то: шантаж, підкуп, дискредитація, економічний тиск, санкції, маніпуляції з процесом волевиявлення громадян, інформаційно-психологічні спеціальні операції (ІПСО), розташування

воєнних баз на сусідніх територіях, ядерна погроза під прикриттям оборонних цілей, створення керованого хаосу та збройне втручання.

Показано, що стрижневим інструментом технології гібридної агресії РФ у категорії «soft power» виступають інформаційно-психологічні спеціальні операції (ПСО), головні імперативи яких на пострадянському просторі включають нав'язування через хибне трактування історичних фактів спільної ідентичності, ідеї «спільної долі» та утвердження російської політичної та культурної першості.

Аргументовано, що одними із ключових інструментів hard power, який Росія активно використовує для забезпечення свого геополітичного впливу на пострадянському просторі, є збройні конфлікти. Замість пошуку шляхів для їх врегулювання Москва підтримує або провокує «заморожування» таких конфліктів, що дозволяє створювати псевдодержавні утворення на територіях, охоплених кризою. Ці утворення стають інструментом гібридної агресії, слугуючи важелем для контролю над ситуацією в регіоні та перешкодою для інтеграції постраждалих країн у європейські та євроатлантичні структури. Квазідержавні утворення, поява яких стала можливою через зовнішньо-інспірований сепаратизм, ініційований РФ, хоча не можуть вважатись легітимними у реалізації свого права на самовизначення, але надають змогу РФ розміщувати у регіонах, де була дестабілізована ситуація, парамілітарні утворення, без зазначення країни їх походження, що створює додаткові загрози у Європейському регіоні та значно посилює вплив РФ на сусідні країни у разі активізації військових конфліктів (див.: кейс «ПМР – Молдова – Румунія»).

6. Доведено, що одним із найпотужніших агентів дестабілізації, який використовувала Російська Федерація для досягнення своїх геополітичних цілей на пострадянському просторі, стали сепаратистські рухи. Основною метою таких рухів було не лише порушення територіальної цілісності окремих держав, але й створення довготривалих осередків дестабілізації, які

послаблюють їх суверенітет та ускладнюють інтеграцію до європейських і євроатлантичних структур. Показано, що після розпаду СРСР практично кожна новопостала незалежна держава зіштовхнулася з сепаратистськими процесами, які спричинили численні заворушення або військові конфлікти. Узбекистан став свідком сепаратистських настроїв у республіці Каракалпакстан, Киргизстан пережив конфлікти в Ошській та Джалал-Абадській областях, а Таджикистан — в Гірничо-Бадахшанській області. Азербайджан зіткнувся з сепаратизмом в Нагірному Карабасі та Талиш-Муганській автономній республіці. У Грузії сепаратистські рухи активізувалися в Абхазії, Південній Осетії та Самцхе-Джакаhetії, а Росія зазнала сепаратизму в Чечні, Татарстані, Кадарській зоні та Свердловській області. Молдова пережила сепаратистські процеси у Гагаузії та Придністров'ї, а Україна — в Луганській, Донецькій, Одеській та Закарпатській областях.

Суб'єктами сепаратистських рухів виступали доктринальні політичні партії та багаточисленні громадські організації, які фінансувались та підтримувались РФ. Їх головна мета полягала у розповсюдженні ідеології сепаратизму та просуванні, на цій основі, ідей сецесії певного регіону країни через утворення квазідержави. До арсеналу практик з дестабілізації ситуації в інших країнах за допомогою сепаратистських рухів як контрольованих Російською Федерацією структур, належать: діяльність державних інституцій і фондів РФ («Росспівробітництво», «Фонд Русский мир» та ін.); підтримка потужного корпусу місцевих лідерів думок – носіїв сепаратистських ідей; функціонування широкої агентурної мережі з числа співробітників та агентів російських спецслужб, які згодом разом із місцевими сепаратистськими угрупованнями виступили головними кураторами з організації збройного захоплення адміністративних будівель та передавання влади сепаратистам; видача паспортів РФ для громадян інших країн тощо. На прикладі появи на мапі України Донецької та Луганської «народних республік» показано вторинність локальних сепаратистських об'єднань, які через провокування

протистояння між східними та західними частинами України виконували політичну волю Москви з послаблення національної єдності та дестабілізації ситуації в країні в цілому.

7. Окреслено шляхи протидії інспірованим процесам створення квазідержавних утворень в Україні. Показано, що створення квазідержавних утворень є одним із ключових інструментів гібридної війни, які послаблюють легітимність держави-жертви, дестабілізують її політичну систему та виправдовують агресивні дії на міжнародній арені. Такі утворення зазвичай формуються за зовнішнім сценарієм, що робить їх ефективним елементом гібридної стратегії. У 2022 році Росія використала цей досвід, обґрунтовуючи повномасштабне вторгнення необхідністю захисту квазіреспублік – ДНР та ЛНР.

Для ефективної протидії гібридним загрозам Україні необхідно не лише зміцнювати військовий компонент безпеки, але й розвивати механізми реагування на інформаційні, економічні та політичні виклики. Лише комплексний підхід дозволить створити надійну систему національної безпеки, здатну протистояти сучасним загрозам. Адже створення й підтримка квазідержавних утворень є важливим елементом гібридної війни, який дозволяє агресору реалізувати свої стратегічні цілі, зберігаючи при цьому видимість непрямого втручання. У цьому контексті захист від таких утворень має стати ключовим напрямком удосконалення системи національної безпеки, зокрема через впровадження комплексних підходів, які поєднують військові, політичні, дипломатичні та інформаційні інструменти.

Сформований перелік невійськових ризиків, що сприяють потенційній загрозі реалізації квазідержавного проєкту. Це: 1) недостатній рівень забезпечення соціальної безпеки населення регіону, де планується реалізація цієї технології; 2) загрози в гуманітарній сфері, які включають деконсолідацію суспільства, конфлікт ідентичностей на світоглядній, історико-культурній чи конфесійній основі, зокрема протистояння між

різними регіонами України; 3) недостатній рівень підтримки культурного розвитку та зниження інтелектуального потенціалу країни, зокрема через посилення науково-технологічного відставання.

Відзначено, що досвід протидії створенню квазідержавних утворень є унікальним для України, адже вона першою зіткнулася з цією проблемою у сучасному вигляді. Незважаючи на негативні наслідки, пов'язані із реалізацією таких проєктів у Донецькій і Луганській областях, Україна також продемонструвала ефективні практики з ліквідації осередків квазідержавних утворень у південних регіонах. Ці напрацювання можуть стати основою для розробки міжнародних підходів до боротьби зі схожими загрозами.

Наголошено, що запобігання формуванню квазідержавних утворень потрібно здійснювати на початкових стадіях їх виникнення, бажано ненасильницькими методами. Комплексний підхід, заснований на освіті, інформаційній роботі та превентивних заходах, здатен забезпечити ефективний захист національної безпеки від цієї загрози.

Основними напрямками такої протидії можуть бути:

1. Системний моніторинг і контроль. Забезпечення ефективного спостереження за діяльністю проросійських агентів впливу через злагоджену роботу правоохоронних органів і контррозвідки. Цей моніторинг має охоплювати як фізичних осіб, так і організації, що поширюють деструктивні наративи або здійснюють діяльність на користь РФ.

2. Освітні та інформаційні кампанії. Проведення просвітницької роботи серед громадян для підвищення їхньої обізнаності про небезпеку пропаганди та методи маніпуляції. Це має включати розробку спеціалізованих програм для шкіл, університетів, інших навчальних закладів, а також використання медіа-ресурсів для роз'яснення загроз, пов'язаних із впливом РФ.

3. Формування національного інформаційного захисту. Створення державних і громадських платформ для виявлення та спростування дезінформації. Особливу увагу слід приділяти моніторингу соціальних мереж і новинних ресурсів, щоб вчасно реагувати на ворожі інформаційні вкидання.

4. Зміцнення демократичних інституцій. Розбудова сильних, прозорих і ефективних державних структур, які забезпечуватимуть стабільність і стійкість суспільства до зовнішнього втручання.

5. Підтримка громадянського суспільства. Активна співпраця з громадськими організаціями, незалежними медіа та ініціативами, які працюють на розвиток демократичних цінностей, захист прав людини та підвищення рівня критичного мислення серед населення.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Асланов С. Невизнані квазідержавні утворення як фактор етнополітичної нестабільності в Україні. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2015. Вип. 1. С. 207-216.
2. Балацька О. Політичне насилля як політико-культурний феномен: специфіка, детермінація, тенденції: монограф. Старобільськ: ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2018. 385 с.
3. Балацька О. Сецесіонізм як фактор політичного насилля: сучасні тенденції. *Вісник Львівського університету. Сер.: Філософсько-політологічні студії*. Львівський нац. ун-т ім. Івана Франка. Львів: Вид-во ЛНУ ім. Івана Франка, 2017. Вип. 12. С. 157–163.
4. Басараб М. Сепаратизм як прояв кризи національної державності: автореф. дис.... канд. політ. наук : 23.00.05. НАН України, Ін-т політ. і етнонаціон. досліджень ім. І. Ф. Кураса. К., 2013. 16 с.
5. Башук В. Національна безпека України в умовах формування громадянського суспільства: автореф. дис... канд. юрид. н.: 12.00.12 «Філософія права»; Львівський державний університет внутрішніх справ. Львів, 2014. 17 с.
6. Бессарабська народна республіка. 2019. URL: <https://uk.wikipedia.org>
7. В Донецьку 100 людей провели Російський марш. *Корреспондент.net*. 5 листопада.2007.URL:<https://korrespondent.net/ukraine/events/215021-v-donecke-100-chelovek-proveli-russkij-marsh>
8. В Україні за ініціативи Служби безпеки остаточно заборонили діяльність 12 проросійських партій. *Укрінформ*. 22.10.2022. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3598718-v-ukraini-ostatocno-zaboronili-dialnist-12-prorosijskih-partij.html>

9. Верменич Я. Донбас у контексті теорій порубіжжя: соціогуманітарний аналіз. *Український історичний журнал*. 2015. № 1(520), січень-лютий. С. 108–134.
10. Верменич Я. Концепт регіоналізму у сучасній термінопрактиці. *Регіональна історія України. Збірник наукових статей*. Випуск 8. С. 19–54.
11. Вітман К. Інтеграційні процеси на пострадянському просторі як продовження дезінтеграції СРСР. *Держава і право*. 2011. Вип. 48. С. 601-606.
12. Вітман К. Невизнані держави пострадянського та постсоціалістичного простору: шлях до міжнародного визнання. *Держава і право*. 2011. Вип. 53. С. 625-631.
13. Вітман К. Особливості процесу сепаратизації в Україні. *Актуальні проблеми політики: зб. наук. праць*. 2014. Вип. 53. С.19 - 28
14. Вітман К. Тенденції етнополітичної дезінтеграції в європейському просторі. *Актуальні проблеми політики: зб. наук. праць*. 2015. Вип. 54. С.20 – 29
15. Гібридна” війна Росії –виклик і загроза для Європи. Збірник. Центр Разумкова. Київ. 2016. 92 с. URL: [https://razumkov.org.ua/images/Material\\_Conference/2016\\_12\\_14/GIBRID-WAR-FINAL-1-1.pdf](https://razumkov.org.ua/images/Material_Conference/2016_12_14/GIBRID-WAR-FINAL-1-1.pdf)
16. Глазов О. Національна безпека України в контексті попередження міжнародного тероризму: автореф. дис... канд. політ. н.; спец.: 23.00.04 «Політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку»; Чорноморський державний університет імені Петра Могили. Миколаїв: 2014. 16 с.
17. Глобальна та національна безпека: підручник / авт. кол.: В.І.Абрамов, Г.П.Ситник, В.Ф.Смолянчук; за заг. ред. Г. П. Ситника. К. : НАДУ, 2016. 784 с.

- 18.Горбань Ю. Інформаційна війна проти України та засоби її ведення. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2015. Вип. 1. С. 136-141. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadu\\_2015\\_1\\_21](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadu_2015_1_21)
- 19.Горбулін В. «Гібридна війна» як ключовий інструмент російської геостратегії реваншу URL: [http://www.niss.gov.ua/public/File/2015\\_book/012315\\_Gorbulyn.pdf](http://www.niss.gov.ua/public/File/2015_book/012315_Gorbulyn.pdf).
- 20.Горбулін В. Україна-2018 : дорога між викликами та ризиками. Але дорога... *Дзеркало тижня*, січень, 2, 2018. URL : [https://zn.ua/internal/ukraina-2018-doroga-mezhdu-vyzovami-iriskami-no-doroga-270629\\_.html](https://zn.ua/internal/ukraina-2018-doroga-mezhdu-vyzovami-iriskami-no-doroga-270629_.html)
- 21.Горбулін В. Світова гібридна війна: український фронт. Критика. Міжнародний огляд книжок та ідей. 2017, листопад. URL : <https://krytyka.com/ua/reviews/svitova-hibrydna-..>
- 22.Горбулін В., Власюк О., Кононенко С. Україна і Росія: дев'ятий вал чи Китайська стіна. Київ : НІСД, 2015. 132 с.
- 23.Горбулін В., Додонов О., Ланде О. Інформаційні операції та безпека суспільства: загрози, протидія, моделювання: монографія. Київ: Інтертехнологія, 2009. 164 с.
- 24.Горенкин В. Сепаратизм як соціально-політичне явище : автореферат дис. ... канд. політ. наук: 23.00.02 . «Політичні інститути та процеси». Таврійський національний університет ім. В. І. Вернадського. Сімферополь, 2004. 18 с.
- 25.Горло Н. Функціональні та концептуальні моделі політики іредентизму. Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису: дис. ... д-ра політ. наук: 23.00.02 «Політичні інститути та процеси». Запорізький національний університет. Львівський національний університет імені Івана Франка. Запоріжжя, Львів, 2019. 486 с.

26. Далявська Т. Невизнані держави в контексті державотворчих процесів та міжнародного визнання. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2014. Вип. 66. С. 345 – 353.
27. Далявська Т. Нові державні утворення: науковий дискурс щодо категоріально-понятійного апарату. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 22 : Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін*. 2014. Вип. Спец. вип. С. 377-382.
28. Далявська Т. Феномен невизнаних держав: політологічний аналіз : автореф. дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02. «Політичні інститути та процеси». Київ, 2016. 19 с.
29. Далявська Т. Феномен невизнаних держав: політологічний аналіз: монограф. Київ: Університет «КРОК», 2018. 228 с.
30. Дацко О. Гуманітарні імперативи зміцнення економічної безпеки України. Львів: «Ліга-прес», 2015. 672 с.
31. Дашковська О. Право нації на самовизначення як особлива форма опосередкування свободи. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2016. Вип. 41 (1). С. 11-14.
32. Дівак В. Сепаратизм як геополітична зброя: виникнення нових квазідержав на карті світу. Пошук критеріїв міжнародного визнання невизнаних державних утворень. *Віче*. 2016. № 3-4. С. 43–47. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/viche\\_2016\\_3-4\\_25](http://nbuv.gov.ua/UJRN/viche_2016_3-4_25).
33. Дівак В. Сепаратизм як феномен сучасної політики: політологічні та правові аспекти: автореф. дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02 «Політичні інститути та процеси». НАН України, Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького. К., 2010. 20 с.
34. Донбас в етнополітичному вимірі. К.: ІПіЕНД імені І.Ф. Кураса НАН України, 2014. 584 с.
35. Донбас і Крим: ціна повернення : монографія / за заг. ред. В. П. Горбуліна, О. С. Власюка, Е. М. Лібанової, О. М. Ляшенко. Київ : НІСД, 2015. 474 с.

- 36.Донецький громадський діяч заявив, що президент України готує масовий геноцид росіян на Кубані. ТСН. 23 жовтня 2009 р. URL: <http://tsn.ua/ukrayina/donetska-respublika-yushchenko-gotuye-zbroinii-napad-na-kuban.html>
- 37.Доній О. Ідеологія нинішньої влади — російський націоналізм і українофобія. *Главком*. 25.06. 2010. URL: <http://glavcom.ua/articles/1168.html>
- 38.Дуднік В. «Проект «ДНР»: 2 Республіка» десять років тому. *Динамо Київ*. 09.12.2015. URL: <https://dynamo.kiev.ua/blog/223358-proekt-dnr-respublika-desyat-let-nazad>
- 39.Каленіченко О. Терористичні квазідержавні утворення як виклик XXI століття: досвід боротьби України та Сирії. *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії*. 2019. №24. С. 216–217.
- 40.Качинський А. Індикатори національної безпеки: визначення та застосування їх граничних значень : монограф. К. : НІСД, 2013. 104 с.
- 41.Квазі-... *Велика Українська Енциклопедія (ВУЕ)* URL: <https://vue.gov.ua/Квазі>
- 42.Квазі... *Енциклопедія Сучасної України* / Редкол. : І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2012. URL: <https://esu.com.ua/article-11517>
- 43.Квазідержава *Словник української мови в 11 томах*. URL: <https://slovnyk.ua/index.php?swrd=%D0%BA%D0%B2%D0%B0%D0%B7%D1%96%D0%B4%D0%B5%D1%80%D0%B6%D0%B0%D0%B2%D0%B0>
- 44.Квазідержава. *Велика Українська Енциклопедія (ВУЕ)* URL: <https://vue.gov.ua/Квазідержава>

- 45.Коваль О.П. Соціальна безпека: сутність та вимір: наукова доповідь.  
К.: НІСД, 2016. URL:  
[http://www.niss.gov.ua/public/File/2016.../social\\_bezpeka.pdf](http://www.niss.gov.ua/public/File/2016.../social_bezpeka.pdf).
- 46.Консультативне заключення Міжнародного Суду ООН з питання про  
декларацію незалежності Косово – передісторія та критика судової  
«постанови» URL: [http://dpp.mpil.de/02\\_2013/02\\_2013\\_121\\_155.pdf](http://dpp.mpil.de/02_2013/02_2013_121_155.pdf).
- 47.Концептуальні засади розвитку системи забезпечення національної  
безпеки України: аналітична доповідь / О.О.Резнікова, В.Ю.Цюкало,  
В.О.Паливода, С.В.Др'юмов, С.В.Сьомін. К.: НІСД, 2015. 58 с.
- 48.Кримінальний кодекс України Поточна редакція від 01.01.2024.  
URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
- 49.Криштоп С. Особливості правового статусу невизнаних держав.  
*Молодий вчений*. 2017. № 11(51). С. 893–896.
- 50.Купрієнко Д., Дем'янюк Ю., Діденко О. Державна територія і  
державний кордон. Хмельницький : Видавництво НАДПСУ. 2014. 256  
с.
- 51.Лавер О. Війни та народонаселення країн світу у XX-XXI  
століттях(1900–2016 рр.): статистичне дослідження. Ужгород : ДВНЗ  
УжНУ, 2018. 757 с.
- 52.Лазоренко Р. «Російський марш» у Донецьку пройшов під гаслом:  
Російський – значить, тверезий. Сайт міста Донецька: веб-сайт. 4  
листопада 2011 р. URL: [https://www.62.ua/news/90225/russkij-mars-v-  
donecke-prosel-pod-lozungom-russkij-znacist-trezvyj-foto](https://www.62.ua/news/90225/russkij-mars-v-donecke-prosel-pod-lozungom-russkij-znacist-trezvyj-foto)
- 53.Лемак В., Пеца Д. Квазідержави на пострадянському просторі:  
порівняльно-правові аспекти. *Форум права*.2015. Вип. 4. С.150 – 154.
- 54.Лисянський П. Етнофедералізм як наукова концепція та чинник  
пострадянського сепаратизму. *Вісник Львівського університету. Серія  
філос.-політолог. студії*. 2023. Випуск 46. С. 313-323.

- 55.Лисянський П.Л. Регіональний сепаратизм Молдови як інструмент впливу РФ на дестабілізацію ситуації в Україні. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2022. № 39. С. 147-151.
- 56.Лисянський П. Регіональний сепаратизм в Україні: шляхи вирішення та механізми протидії: Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії. Спеціальність 052 – Політологія. Галузь знань 05 Соціальні та поведінкові науки. Одеса, 2022. 255 с.
- 57.Лисянський П., Ястребова В. Поглинання. Історія кремлівської окупації територій України 2014 - 2022 років: монографічний аналіз. Одеса: Видавничий дім «Гельветика». 2024. 162 с.
- 58.Лисянський П., Ястребова В. Створення РФ квазідержавних утворень як інструмент дестабілізації політичної ситуації України. *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії*. 2022. Випуск 45. С. 151-160.
- 59.Литвиненко К.О. Гуманітарні чинники генерування сепаратистських рухів в Україні: дис. канд. юрид. наук. Спец.: 21.03.01. «Гуманітарна і політична безпека держави (філософські науки)». Національний інститут стратегічних досліджень. Київ, 2018. 247 с.
- 60.Ліпкан В.А. Національна безпека України: Навчальний посібник. К.: Кондор, 2008. 552 с.
- 61.Луцишин Г. Національні меншини у політичному житті України : автореф. дис... канд. політ. наук : 23.00.02 «Політичні інститути та процеси»; Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. Львів. 2002. 20 с.
- 62.Магда Є. Шостий. Спогади про майбутнє. Харків: КСД. 2017. 208 с.
- 63.Мамонтова Е., Лисянський П. Інспірований сепаратизм в Україні як політичне явище та наукова категорія. *Актуальні проблеми політики: зб. наук. праць*. 2022. № 70. С. 49-54.
- 64.Мезенцев Я. Холодна війна за Крим. Як ділили флот у 1990-х. 10.05.2011. URL: <http://www.istpravda.com.ua/articles/2011/05/10/38319>

65. Мосора М. Сепаратизм як інституціоналізована політична практика: виклики для Європейського Союзу і України: Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії. Спеціальність 052 – Політологія. Галузь знань 05 Соціальні та поведінкові науки. Івано-Франківськ, 2022. 218 с.
66. Мурза К. Сепаратизм в контексті дезінтеграції держави: автореферат дис. ... канд. політ. наук.: 23.00.02. М-во освіти і науки України, Маріуп. держ. ун-т., Маріуполь, 2015. 20 с.
67. Мучник О. Держава чи квазідержава URL: <http://www.pravda.com.ua/columns/2011/08/1/6439770/>
68. Невизнані держави. *Великий юридичний словник онлайн*. URL: <http://lawenc.net/word/gosudarstvopodobnyeeobrazovaniya-kvazigosudarstva-1390.html>.
69. Недавні О. Європеїзація та сепаратистські конфлікти у світі. Українське релігієзнавство: Релігія – світ – Україна : колектив. монограф. в 3-х кн. Кн. 1: Релігія у світі культурно-цивілізаційного діалогу. К., 2010. № 56 С. 191 – 198
70. Ніконов О. Історія розвитку сепаратизму в Донецькій області. *Депр. Донецьк: веб-сайт*. 31 жовтня 2015р. URL: <https://web.archive.org/web/20180725033207/https://dn.depo.ua/rus/donetsk/istoriya-rozvitku-separatizmu-v-donetskiy-oblasti-28102015090000>.
71. Обушний М. Особливості конфліктизації сепаратизму в Україні. *Українознавчий альманах*. 2021. Том 29. С. 112 – 123.
72. Оленін А. Спецоперація «вибори»: як партія Путіна створює картинку «народної любові» на Донбасі. *LB*. 19.09.2021. URL: [https://lb.ua/news/2021/09/19/494289\\_spetsoperatsiya\\_vibori\\_yak\\_partiya.html](https://lb.ua/news/2021/09/19/494289_spetsoperatsiya_vibori_yak_partiya.html)
73. ООН підрахувала кількість жертв бойових дій на Донбасі. 19. 02. 2021. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-oon-kst-gertv-boyovyh-donbas/31110937.html>

- 74.Осіпова С. Сучасні практики державотворення. Дисертація на здобуття ступеня доктора політичних наук. 23.00.02. «Політичні інститути та процеси». Одеса. 2016. 423 с.
- 75.Особливості суспільно-політичної модернізації країн пострадянського простору : монограф.; за ред. А.Г. Бульвінського. Київ : ДУ "Інститут всесвітньої історії НАН України». 2017. 288 с.
- 76.Павлюк К. Взаємодія органів державної влади та неурядових громадських організацій у системі забезпеченні національної безпеки України: автореф. дис... канд. н. з держ. управл.; спец.: 25.00.01 «Теорія та історія державного управління»; Національна академія державного управління при Президентові України. К. 2016 . 20 с.
- 77.Парахонський Б., Яворська Г. Онтологія війни і миру: безпека, стратегія, смисл : монографія. Київ: НІСД .2019. 560 с.
- 78.Передвиборча програма Партії регіонів: Від стабільності до добробуту 2012—2017. Затверджено рішенням XIV З'їзду Партії регіонів 30 липня 2012 року. Офіційний сайт ПР. URL : [https://web.archive.org/web/20140203170129/http://partyofregions.ua/program\\_ru/images/Prog\\_off\\_sokr.pdf](https://web.archive.org/web/20140203170129/http://partyofregions.ua/program_ru/images/Prog_off_sokr.pdf)
- 79.Перепелиця, Г. Генезис конфліктів на посткомуністичному просторі Європи : монограф. К.: Стилос. 2003. 256 с.
- 80.Перепелиця Г. Україна – Росія: війна в умовах співіснування. К.: Видавничий дім "Стилос". 2017. 880 с.
- 81.Пешко К. Улюбленці Кремля. Кого та за що нагороджував Путін в Україні *Главком*. 17 жовтня, 2013. URL : <https://glavcom.ua/publications/122465-ljubimchiki-kremlja.-kogo-i-zachto-nagrazhdal-putin-v-ukraine.html>
- 82.Пінцак В. Вплив Придністровського конфлікту на становлення україно-молдавських відносин першої половини 90-х років XX ст. *Історична панорама. Спеціальність : Історія*. 2011. Вип. 12. С. 131-140.

- 83.Пінцак В. Особливості формування режиму народної демократії в Чехословаччині. *Історична панорама. Спеціальність : Історія*. 2014. Вип. 18. С. 56-64
- 84.Пінцак В. Сербський національно-визвольний рух 60-70 – х рр. ХІХ ст. у громадсько-політичній думці Російської імперії. *Історична панорама. Спеціальність : Історія*. 2013. Вип. 17. С. 7-17.
- 85.Повністю підконтрольне голосування»: кримський «референдум». URL <https://ua.krymr.com/a/krymsky%D1%96-referendum-s%D1%96m-rokiv-po-tomu/31155848.html>
- 86.Поліщук О. «Путін, допоможи!» 2.0. Що показало донецьке шоу «Русский Донбас». *Ділова столиця*. 31. 01. 2021. URL : [https://www.dsnews.ua/nedelya\\_v\\_ordlo/putin-pomogi-2-0-chto-pokazalo-doneckoe-shou-russkiy-donbass-31012021-414033](https://www.dsnews.ua/nedelya_v_ordlo/putin-pomogi-2-0-chto-pokazalo-doneckoe-shou-russkiy-donbass-31012021-414033)
- 87.Правознавство: Підручник. В. Ф. Опришко, Ф. П. Шульженко, С. І. Шимон та ін.; За заг. ред. В. Ф. Опришка, Ф. П. Шульженка. К.: КНЕУ, 2003. 767 с.
- 88.Проведення Референдуму у Південній Осетії. URL <https://nv.ua/world/geopolitics/12-noyabrya-15-let-psevdoreferendumu-zanezavisimost-yuzhnoy-osetii-glavnye-fakty-50195416.html>
- 89.Проведення референдуму у Придністровській Молдавській республіці. 17.09.2006. URL: <https://history.gospmr.org/referendum-2006-put-na-rodinu/>
- 90.Проекти «Адольф» і «Майдан»: у Німеччині показали план Кремля з впливу на вибори в Молдові. 24.06.2021. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2021/06/24/7124824>
- 91.Пшонку просять заборонити «Русские марши». *Главком*. 26 жовтня, 2011, 16:10. URL: <https://glavcom.ua/news/61028-pshonku-prosjat-zapretit-%C2%ABrusskie-marshi%C2%BB.html>
- 92.Рахмайлов В. Політичний сепаратизм як соціальний феномен сучасного світу: автореферат дис. ... канд. соціол. наук: 22.00.01

- "Теорія та історія соціології". Класич. приват. ун-т. Запоріжжя, 2015. 20 с.
- 93.Резолюція 61/295, прийнята Генеральною Асамблеєю 13 вересня 2007, (Додаток: Декларація Організації Об'єднаних Націй про права корінних народів). URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_156#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_156#Text)
- 94.Режим Путіна: перезавантаження-2018 / за заг. ред. М. Розумного. Київ: НІСД. 2018. 480 с. URL: [https://niss.gov.ua/sites/default/files/2019-02/Rezhym\\_Putina\\_do\\_druku\\_new-c9ed2.pdf](https://niss.gov.ua/sites/default/files/2019-02/Rezhym_Putina_do_druku_new-c9ed2.pdf)
- 95.Резнєва М. Незалежність Косово та проблема визнання. *Вісник Львівського університету*. 2011. Вип. 54. С. 153–158. (Серія: Юридична).
- 96.Рогов К. Новий «Государ»: недемократичний транзит влади на пострадянському просторі. URL: <https://freerussiahouse.org/2019/06/10/novyyj-gosudar>
- 97.Роман В. Механізми державного управління процесами децентралізації влади: досвід країн ЄС для України: дис. ... канд. наук держ.упр.: 25.00.02 «Механізми державного управління». Львів, 2017. 218 с.
- 98.Самопроголошена держава. URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Самопроголошена\\_держава](https://uk.wikipedia.org/wiki/Самопроголошена_держава)
- 99.Сепаратизм: витоки, тенденції та досвід подолання : збірник статей / Ш. Гарнетт, Дж. Гудб, Г. Кісінджер, С. Коен, Дж. К'єз, А. Пар, С. Телботт. Київ: Либідь, 2014. 711 с.
100. Сіновець П. Ядерна зброя в війсьній доктрині РФ: еволюція підходів щодо її використання. *Центр Дослідження Росії*. URL:[http://r-studies.org/cms/index.php?action=news/view\\_details&news\\_id=45414&lang=uk](http://r-studies.org/cms/index.php?action=news/view_details&news_id=45414&lang=uk)
101. Словник української мови в 11 томах. URL: <https://slovnyk.ua/index.php?swrd=%D0%9A%D0%92%D0%90%D0%97%D0%86>

102. Слюсаренко А. Новітні форми міждержавного протистояння як предмет сучасної воєнно-політичної науки. *Військовонауковий вісник*. Вип. 24. Львів: АСВ, 2015. С. 173-186.
103. Соціальна безпека: сутність та вимір: наукова доповідь. К.: НІСД, 2016. URL: [http://www.niss.gov.ua/public/File/2016.../social\\_bezpek.pdf](http://www.niss.gov.ua/public/File/2016.../social_bezpek.pdf).
104. Старцев В. З'їзд переможців. *Дзеркало тижня*. 3 грудня 2004р. URL: [https://zn.ua/internal/sezd\\_pobediteley.html](https://zn.ua/internal/sezd_pobediteley.html)
105. Статут ООН. 26.06.1945 р. Видано Департаментом громадської інформації ООН. Київ. Україна. 2008. 67 с. URL: [www.un.org.ua](http://www.un.org.ua)
106. Стиранка М.Б. Кримінально-правова характеристика сепаратизму в Україні. Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 “Право”. Львівський державний університет внутрішніх справ. Львів, 2020. 264 с.
107. Талдикін О. Квазідержава: поняття та види. *Правова держава: історія, сучасність та перспективи формування в Україні : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф.* (м. Дніпро, 27 січня 2017 р.). Дніпро: ДДУВС, 2017. С. 156-159
108. Талдикін О. Нетократія в контексті теорії влади. *Науковий вісник Дніпропетр. держ. ун-ту внутр. справ*. 2012. № 1. С. 136–149.
109. Талдикін О. Нетократія в інформаційному суспільстві: спроба класифікації в контексті теорії влади. *Науковий вісник Дніпропетр. держ. ун-ту внутр. справ*. 2013. № 1. С. 45–52.
110. Талдикін О. Поняття та класифікація квазідержав. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2017. № 1. С. 110-116. URL: <https://er.dduvs.in.ua/handle/123456789/87>.
111. Теленко О. Невизнані держави сучасного світу: сутність поняття та проблема визнання. *Гілея : науковий вісник*. 2016. Вип. 105. С. 314–318. URL : [http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya\\_2016\\_105\\_85](http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2016_105_85)

112. Теленко О. Особливості функціонування невизнаних держав. *Науково-теоретичний альманах Грані*. 2016. Вип. 19.1. С. 66-70.
113. Теоретико-методологічні основи забезпечення національної безпеки України: моногр.: у 7 т. – Т. 1. Теоретичні основи, методи й технології забезпечення національної безпеки України / В.Ю.Богданович, І.Ю.Свида, Є.Д.Скулиш; за заг. ред. Є.Д.Скулиша. К.: Наук.-вид. відділ НА СБ України. 2012. 548 с.
114. Требін М «Гібридна» війна як нова українська реальність. *Український соціум*. 2014. № 3. С. 113-127.
115. Туранський, М. Культурна експансія росії в Автономній Республіці Крим наприкінці ХХ–на початку ХХІ ст. *Гілея: науковий вісник*. 2018. Вип. 129. С. 61-66.
116. Турченко Ф. Проект «Новоросія» і новітня російсько-українська війна. Київ: НАН України, 2015. 166 с.
117. У Генштабі пояснили, чому досі не визнали війною збройний конфлікт на сході України. *Новини - Український тиждень*, Тиждень.ua. tyzhden.ua 15. 12. 2015. URL: <https://web.archive.org/web/20170129090230/http://tyzhden.ua/News/153983>
118. У Донецьку пройшов Російський марш, який розпочався невеликою бійкою. *Слов'янські відомості*. 05.11.2013. URL: <https://slavinfo.dn.ua/novosti/novosti-regiona/62602>
119. Филипенко А. Придністровський конфлікт: уроки для України. Аналітична доповідь НІСД. 2022. URL: [https://niss.gov.ua/sites/default/files/2022-06/prydnistroviya\\_fylypenko\\_09022022\\_doi.pdf](https://niss.gov.ua/sites/default/files/2022-06/prydnistroviya_fylypenko_09022022_doi.pdf)
120. Хилько М. Сепаратизм: походження, сутність, різновиди. *«Гілея»*. *Політичні науки*. 2019. № 144. С. 128 – 133.

121. Хмельова І. Визнання та імунітет держав у міжнародному праві. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 3. С. 410–413. URL : [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chkup\\_2013\\_3\\_99](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chkup_2013_3_99).
122. Хойнацька Л. Тероризм як соціально-політичне явище. *Матеріали III підсумкової науково-практичної конференції* (16 травня 2019 року). Київ: 2019, с. 196.
123. Цебенко О. Сепаратизм у країнах-членах ГУАМ: міжнародно-політичний вимір : дис. ... канд. політ. наук: 23.00.04. "Політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку". Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка Львів, 2015. 242 с.
124. Чупрій Л. В. Концептуальні засади політики національної безпеки Української держави в гуманітарній сфері: автореф. дис... доктр. політ. н.; спец.: 21.01.01 «Основи національної безпеки держави (політичні науки)» Національний інститут стратегічних досліджень. К. 2015. 43 с.
125. Шапошніков А. Квазідержави як феномен сучасної політики: автореферат дис. ... канд. політ. наук: 23.00.02 «Політичні інститути та процеси». Київ 2018. 19 с.
126. Шапошніков А. Невизнана держава як різновид квазідержави (на прикладі республіки Косово). *Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна, серія „Питання політології”*. Вип. 28. 2015. С. 165 – 170.
127. Шапошніков А. Основні різновиди сучасних квазідержав. *Дні науки філософського факультету – 2015, 21–22 квітня 2015 р. : матеріали доповідей та виступів*. К., 2015. –Т. 9. С. 89–91.
128. Шаран О. Міжнародно-політичні механізми протидії сепаратизму у державах Європи : дис. ... докт. філос. 052 Політологія. Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів, 2021. 270 с.
129. Шишкін В. Окупація. Енциклопедія сучасної України. Том 24. 2022. URL: <https://esu.com.ua/article-76770>.

130. «Що в голові у цієї людини?» Про Путіна на Валдайському форумі. 20.10.2018. URL: <https://glavcom.ua/world/observe/shcho-v-golovi-u-cijeji-lyudini-pro-putina-na-valdayskomu-forumi--537813.htm>
131. Ястребова В. Інспіровано-зовнішній сепаратизм як інструмент створення квазідержавних утворень в країнах пострадянського простору. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. Вип. 44. 2023. С. 110 – 115.
132. Ястребова В. Фінансово-економічні системи квазідержавних утворень на пострадянському просторі. *Актуальні проблеми політики*. Вип. 74. 2024. С. 129 – 142.
133. Accordance with international law of the unilateral declaration of independence in respect of Kosovo: advisory opinion. *International Court of Justice*. Advisory opinion of 22 July 2010. URL: <http://www.icj-cij.org/files/case-related/141/141-20100722-ADV-01-00-EN.pdf>.
134. Boulègue M., Polyakova A. The Evolution of Russian Hybrid Warfare: Executive Summary. 29.01.2021. URL: <https://cepa.org/the-evolution-of-russian-hybrid-warfare-introduction/>
135. Brownlie Ian Principles of Public International Law. Oxford University Press; 7th edition. 840 p.
136. Brownlie Ian System of the Law of Nations: State Responsibility, Part I Oxford University Press; 1983. 320 p.
137. Bull H., Watson A. The Expansion of International Society. 1984. 640 p.
138. Caspersen N., Herrberg A. Engaging unrecognised states. An opportunity and challenge for the EU?. Brussels: Initiative for peacebuilding, 2010. 18 p.
139. Clark D., Foxall A. Russia's Role in the Balkans – Cause for Concern? June 2014. URL: <http://www.henryjacksonsociety.org/wp-content/uploads/2014/06/Russias-Role-in-the-Balkans.pdf>

140. Clive P., Grant J. *Encyclopaedic Dictionary of International Law*. Oxford University Press. c. 493.
141. Conflict Barometer. *Heidelberg Institute for International Conflict Research*. 2005. № 14. URL: [http://www.hiiN.de/en/NonfliNtbarometer/pdf/ConflictBarometer\\_2005.pdf](http://www.hiiN.de/en/NonfliNtbarometer/pdf/ConflictBarometer_2005.pdf).
142. Conflict Barometer. *Heidelberg Institute for International Conflict Research*. 2010. № 19 p. URL: [http://www.hiiN.de/de/NonfliNtbarometer/pdf/ConflictBarometer\\_2010.pdf](http://www.hiiN.de/de/NonfliNtbarometer/pdf/ConflictBarometer_2010.pdf).
143. Conflict Barometer. *Heidelberg Institute for International Conflict Research*. 2016. № 25. 204 p. URL: [http://www.hiiN.de/en/NonfliNtbarometer/pdf/ConflictBarometer\\_2016.pdf](http://www.hiiN.de/en/NonfliNtbarometer/pdf/ConflictBarometer_2016.pdf).
144. .Convention on Rights and Duties of States. Signed at Montevideo, 26 Dec., 1933. *League of Nations Treaty Series*. 1936. Vol. 165.
145. Dagi D. Conflict and negotiation between Georgia and Abkhazia: What went wrong? *New Eastern Politics Research*. 2018. №8. C. 1–8.
146. Florea A. De Facto States: Survival and Disappearance (1945–2011). *International Studies Quarterly*. 2017. №61(2). C. 337–351.
147. Geldenhuys DeonContested States in World Politics. Palgrave Macmillan, 2009. 295 p.
148. Goldstein F.L, Findley B.F. *Psychological Operations: Principles and Case Studies*. USA: Air University Press, 1996. 364 p. URL: [https://www.airuniversity.af.edu/Portals/10/AUPress/Books/B\\_0018\\_GOLDSTEIN\\_FINDLEY\\_PSYCHOLOGICAL\\_OPERATIONS.pdf](https://www.airuniversity.af.edu/Portals/10/AUPress/Books/B_0018_GOLDSTEIN_FINDLEY_PSYCHOLOGICAL_OPERATIONS.pdf)
149. Grzywaczewski T. *Transitional Justice Beyond the Court: the Quasi-State Security Dilemmas and Post-Conflict Environment*. 2022. URL: [https://www.academia.edu/9006638/Transitional\\_Justice\\_Beyond\\_the\\_Court\\_the\\_Quasi\\_State\\_Security\\_Dilemmas\\_and\\_Post\\_Conflict\\_Environment](https://www.academia.edu/9006638/Transitional_Justice_Beyond_the_Court_the_Quasi_State_Security_Dilemmas_and_Post_Conflict_Environment).

150. Harned L.S. Russian World and Ukrainian Autocephaly: Religious Narratives in Anti-Colonial Nationalism of Ukraine. *Religious Narratives in Anti-Colonial Nationalism of Ukraine*. 2022. 349 p. URL: <https://www.mdpi.com/2077-1444/13/4/349>
151. Jackson R. *Quasi-states: Sovereignty, International Relations and the Third World*, Cambridge University Press 1990.
152. Ker-Lindsay J. *De Facto States in the 21st Century*. *Oxford Research Encyclopedia of International Studies*. Oxford University Press, 2022.
153. Kolsto, P. The sustainability and future of unrecognized quasi-states. *Journal of Peace Research*. 2006. Vol. 43 no. 6. pp. 723–740.
154. Kolstø P., Paukovic D. The Short and Brutish Life of Republika Srpska Krajina: Failure of a De Facto State. 2013. pp. 309–327. URL: <https://doi.org/10.1080/17449057.2013.864805>
155. Kosovo Declaration of Independence. February 17, 2008. URL: [https://web.archive.org/web/20170918003948/http://www.assembly-kosova.org/common/docs/Dek\\_Pav\\_e.pdf](https://web.archive.org/web/20170918003948/http://www.assembly-kosova.org/common/docs/Dek_Pav_e.pdf)
156. Kuzio T., D'Anieri P. *The Sources of Russia's Great Power Politics: Ukraine and the Challenge to the European Order*. Bristol: E-International Relations. 2018. 167 c.
157. Mancini P. *Della nazionalita come fondamento del diritto delle geni*. Torino, 1850 Tipografia Eredi Botta, 1851. 72 c. URL: [https://books.google.com.ua/books/about/Della\\_nazionalit%C3%A0\\_come\\_fondamento\\_del\\_d.html?id=dHC445QKgSQC&redir\\_esc=y](https://books.google.com.ua/books/about/Della_nazionalit%C3%A0_come_fondamento_del_d.html?id=dHC445QKgSQC&redir_esc=y)
158. Matsaberidze D. The Abkhazian and Georgian Conflict Resolution Projects for the Political Settlement of the Abkhazian Problem – An Institutional Deadlock? (Early 1990s and early 2000s). *Space, Society, Politics. Scientific Works №1*. International Scientific Conference Dedicated to the 70th Birthday Anniversary of Professor Revaz Gachechiladze. 2013. C. 186–202.

159. Minakov M. Ukrainian Statehood at Risk: The Kremlin's Secessionist Plans. Wilson Center. 2022. URL: <https://www.wilsoncenter.org/blog-post/ukrainian-statehood-risk-kremlinssecessionist-plans>
160. Nye J.S. Soft Power: The Means to Success in World Politics. USA: Public Affairs, 2004. 192 p. URL: <https://www.jstor.org/stable/1148580?origin=crossref>
161. O'Loughlin J., Toal G., Kolosov V. Who identifies with the «russian world»? Geopolitical attitudes in southeastern Ukraine, Crimea, Abkhazia, South Ossetia, and Transnistria. *Eurasian Geography and Economics*. 2016. Vol. 57, P. 745- 778.
162. Parry & Grant Encyclopaedic Dictionary of International Law. Oxford University Press. USA; 2009. 641 p.
163. Pervushyn M. The impact of censoring and filtering practices in the Ukrainian internet on Ukraine's international image in context of russian military aggression. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. 2018. №4(40). С. 47–51.
164. Poll: Political forces of Tigipko, Yatseniuk, Communist Party in Top 5 of April rating of parties. *Kyivpost*. 15. 11. 2010. URL: <http://www.kyivpost.com/news/politics/detail/66496>
165. Putin signs annexation of Ukrainian regions as losses mount. Associated Press. 06.10.2022. URL: <https://apnews.com/article/russia-ukraine-putin-international-law-donetsk-9fcd11c11936dd700db94ab725f2b7d6>
166. Renz B., Smith H. After «hybrid warfare», what next? Understanding and responding to contemporary Russia. Helsinki: Valtioneuvoston kanslia, 2016. 37 p. URL: <https://researchportal.helsinki.fi/en/publications/after-hybrid-warfare-what-next-understanding-and-responding-to-co>
167. Revkin M. Understanding Displacement Decisions During Rebel Governance: Evidence from Mosul, Iraq. *POMEPS Study: Religion, Violence, and the State in Iraq*. 2022. №35. С. 55–63.

168. Reznikova O. The conflict in Donbas region: challenges, solutions. *National Institute for Strategic Studies*. 2016. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2016-04/Presentation%20Don.pdf>
169. Rutland P. Sovietology Who Got it Right and Who Got it Wrong? And Why? Rethinking the Soviet Collapse: Sovietology, the death of communism and the new Russia. London: Pinter, 1998. pp. 31-50. URL: <https://www.jstor.org/stable/42894863>
170. Quasi-State - Encyclopaedic Dictionary of International Law Oxford University Press. URL: <https://www.oxfordreference.com/display/10.1093/oi/authority.20110803100358152>
171. Statement for the Record Worldwide Threat Assessment Armed Services Committee United States Senate. By Scott Berrier, Lieutenant General, U.S. Army, Director, Defense Intelligence Agency. P.18-48. U.S. Senate Committee on Armed Services, 26.04.2021. URL: <https://www.armedservices.senate.gov/imo/media/doc/>
172. Wickwire J. Enclave Bias, Intergroup Contact Theory, and Integrative Negotiations in Moldova. *University of Oregon Research*. 2018. URL: [https://www.academia.edu/36726660/Enclave\\_Bias\\_Intergroup\\_Contact\\_Theory\\_and\\_Integrative\\_Negotiations\\_in\\_Moldova](https://www.academia.edu/36726660/Enclave_Bias_Intergroup_Contact_Theory_and_Integrative_Negotiations_in_Moldova)
173. Zvezdova O. Historical background of the quasi-state entities emergence and formation in East of Ukraine. *Acta De Historia & Politica: Saeculum XXI*. 2019. №1. C. 87–95.

## ДОДАТКИ

## Додаток А

## СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

*Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:*

1. Лисянський П.Л., **Ястребова В.А.** Вплив РФ на політичні процеси країн пострадянського простору через просування ідеології «Русского мира» та політичних агентів впливу (Грузія, Україна, Молдова). *Регіональні студії*. 2022. № 31. С. 106-112. DOI: <https://doi.org/10.32782/2663-6170/2022.31.20>
2. Лисянський П., **Ястребова В.** Створення РФ квазідержавних утворень як інструмент дестабілізації політичної ситуації України. *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії*. 2022. Випуск 45. С. 151-160. DOI: <https://doi.org/10.30970/PPS.2022.45.18>
3. Лисянський П.Л., **Ястребова В.А.** Специфіка сучасних проявів сепаратизму в світі. *Регіональні студії*. 2023. №32. С. 115-122. DOI: <https://doi.org/10.32782/2663-6170/2023.32.18>
4. Ястребова В.А. Інспіровано-зовнішній сепаратизм як інструмент створення квазідержавних утворень в країнах пострадянського простору. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2023. Вип. 44. С. 110-115. DOI: <https://doi.org/10.32782/apfs.v044.2023.18>
5. Ястребова В.А. Участь сепаратистських рухів у створенні квазідержавних утворень на пострадянському просторі. *Политикус: науковий журнал*. 2024. Вип. 4. С. 207-213. DOI: <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2024-4.30>
6. Ястребова В.А. Фінансово-економічні системи квазідержавних утворень на пострадянському просторі. *Актуальні проблеми політики*. 2024. Вип. 74. С. 129-142. DOI : <https://doi.org/10.32782/app.v74.2024.17>

7. Khriapynskyi, A., Khmyrov, I., Svoboda, I., Shevchuk, M., & **Iastrebova, V.** State information security strategies in conditions of hybrid threats. *Amazonia Investiga*. 2023. Volume 12 - Issue 69. P. 84-93. DOI: <https://doi.org/10.34069/AI/2023.69.09.7> (Web of Science Core Collection)

8. Kulikova, S., **Iastrebova, V.**, Kichuk, N., Kemin, V., & Zhulkanych, B. The influence of sociocultural activities on building social competencies. *Revista Eduweb*. 2024. 18(4). P. 165-176. DOI: <https://doi.org/10.46502/issn.1856-7576/2024.18.04.11> (Web of Science Core Collection)

9. Lysianskyi, P., **Iastrebova, V.**, Mamontova, E., & Salikhov, A. The impact of externally instigated separatism on the political stability and territorial integrity of countries. *Revista Jurídica Portucalense. Transnational Law*. 2024. № 36. P. 599-623. DOI: [https://doi.org/10.34625/issn.2183-2705\(36\)2024.ic-26](https://doi.org/10.34625/issn.2183-2705(36)2024.ic-26) (Scopus)

*Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації та додатково відображають її наукові результати:*

10. Лисянський П., **Ястребова В.** Поглинання. Історія кремлівської окупації територій України 2014 - 2022 років: монографічний аналіз. Одеса: Видавничий дім «Гельветика». 2024. 162 с.

11. Ястребова В. Проекти «народних республік» як політичний інструмент впливу рф на дестабілізацію політичної ситуації в Україні. *Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів XXI століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень: у 2 т.: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.(м. Одеса, 19 травня 2023 р.)*/за заг. ред. СВ Ківалова.—Одеса: Видавництво «Юридика», 2023.—Т. 1.—С. 211-214.

12. Ястребова В. Інспіровано-зовнішній сепаратизм як інструмент створення квазідержавних утворень в країнах пострадянського простору. *Європейські орієнтири розвитку України: науково-практичний вимір в умовах воєнних викликів* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 26

квітня 2024 р.) / НУ "ОЮА" ; за заг. ред. С. В. Ківалова ; відп. за вип. М. Р. Аракелян. Одеса : Фенікс, 2024. С. 792-795.

## **ВІДОМОСТІ ПРО АПРОБАЦІЮ МАТЕРІАЛІВ ДИСЕРТАЦІЇ**

Основні результати дисертаційного дослідження були представлені на таких науково-практичних конференціях: Міжнародній науково-практичній конференції «Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів ХХІ століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень» (м. Одеса, 19 травня 2023 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Європейські орієнтири розвитку України: науково-практичний вимір в умовах воєнних викликів» (м. Одеса, 26 квітня 2024 р.).